

Alapította: Heimler Károly

Kiadja:

a Győr-Sopron megyei Lapkiadó Vállalat

Szerkesztő bizottság:

CSIKÓS GYÖRGY, DOMONKOS OTTÓ, ERDÉLY SÁNDOR, FÁBJÁN LAJOS, FEKETE FERENC,
† FÖLDI LŐRINC, FRIEDRICH KÁROLY, GÁL JÁNOS, GUNDA MIHÁLY, GYULAY ZOLTÁN,
HAMMERL LAJOS *technikai szerkesztő*, HARACSI LAJOS, HILLER ISTVÁN *titkár*, HORVÁTH
JÓZSEF, HORVÁTH ZOLTÁN, KELÉNYI FERENC *olvasó szerkesztő*, PINTÉR FERENC, PRÖHLE
JENŐ, † RADÓ FERENC, RÉTHLY ENDRE, SIMON JÁNOS, TARJÁN GUSZTÁV,
TÁRCZY-HORNOCH ANTAL, VENDEL MIKLÓS, VERBÉNYI LÁSZLÓ, WINKLER OSZKÁR,
ZAMBÓ JÁNOS, ZÁRAI KÁROLY

Szerkeszti:

† CSATKAI ENDRE és MOLLAY KÁROLY

1970. XXIV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Váczy Péter: Karoling művészet Pannóniában: a Cundpald-kehely II. rész

Váczy Péter: Karoling művészet Pannóniában: a Cundpald-kehely II. rész

A kelyhen szereplő *Cundpald* név nem hagy kétséget afelől, hogy kelyhünk a köttlachi kultúra emlékeit időben megelőzte. Már megvolt, amikor a köttlachi kultúra éppen csak bontakozni kezdett. A kehely díszének vizsgálata arra az eredményre vezetett, hogy a felhasznált mustra a IX. század hatvanas éveinél későbbi nem lehet. A kelyhen található Cundpald névalak úgyszintén a késői datálás ellen bizonyít.

A Cundpald név elég gyakori a frank birodalom területén, s ezért megvan a lehetőség arra, hogy a név alakváltozatait időhöz rögzítsük. A nagyobb bizonyosság kedvéért adatainkat datált vagy könnyen datálható eredeti oklevelekből, feljegyzésekből merítettük. Mellőztük az átiratokat és a másolatokat, mert ilyen esetekben fennáll a név „korszerűsítésének” a veszélye.⁴²⁽¹⁾

A források egybehangzó tanúsága szerint a *Cundpald* névalak már a VIII. században általánosan használt és ezt a névalakot örökölte a IX. század is.⁴³⁽²⁾ Csak a század közepe óta kezdték a nevet másképp írni. Előbb az *a* hangból *o* lett: *Cundpold*, majd ilyen alakokkal is találkozunk: *Cundpolt*, *Kundpold*, *Kuntpolt*, *Cunpold*, *Cumpold*. E változással befejeződött a régebbi *Cundpald* névalak története, Regensburgban, a

bajor fővárosban, már 852-ben, a királyi kancelláriában 860-ban. Ellenben Freisingben még 860-ban is *Cundpald* alakot írtak, s a fordulat ideje: 860–875.⁴⁴⁽³⁾ A X. századba a *Cundpold* névalak vagy annak valamelyik változata megy át, hogy aztán helyet adjon a *G* kezdetű alakoknak: *Gundpold*, *Gundbold*, *Guntpolt*, *Gunpold*. Ennek az újításnak legkorábbi hírnökei Regensburgból ismeretesek, még a IX. század utolsó harmadából,⁴⁵⁽⁴⁾ Salzburg csak 925 óta követte a példát,⁴⁶⁽⁵⁾ Freising még ennél is később.⁴⁷⁽⁶⁾ Gyermek Lajos eredetiben fennmaradt okleveleiben a név *Cundpold*, *Cundbold*, *Cunpold* alakban fordul elő, s csak egy esetben találkozunk az újabb *Gundpold* alakkal (903).⁴⁸⁽⁷⁾ Ezzel szemben II. Ottó óta következetes a *G*-vel kezdődő alakok használata (973: *Gunpaldus*; 977: *Guntpoldesdorf*; 1025: *Guntpolt* stb.).⁴⁹⁽⁸⁾

A névhasználatnak megvolt tehát a maga rendje. Ez a körülmény biztos támpontot nyújt arra nézve, hogy a *Cundpald fecit* felirat mikor került a kehelyre. A felirat nem készülhetett 860 után, mert a nevet még 860 előtti alakban mutatja. A VIII. századra nem gondolhatunk az alkalmazott díszek miatt. Ezek a díszek ugyanis 800 előtt ismeretlenek, Sankt Gallenben pedig csak Grimald apátsága idején (841–872) voltak használatban. Így jutunk arra a végső eredményre, hogy a *Cundpald*-kehely 840–860 közt készült.⁵⁰⁽⁹⁾

290A *Cundpald*-kehely nem az egyedüli, amelyen felirat van. De általában a kupa peremét vagy a kehely lábaszélét használják felirat céljára.⁵¹⁽¹⁰⁾ Alapos a gyanúnk, hogy a kereszt jelével kezdődő *Cundpald fecit* feliratot azért helyezték a nodus domború falára, mert a díszek a kupán és a lábon már előzőleg rajta voltak. Eszerint a művész úgy tervezte meg a kehelyt, hogy feliratnak nem szánt helyet rajta. A kehelyen eredetileg nem volt felirat, sőt valószínűnek kell tartanunk, hogy azt nem a kehely készítője tette rá a nodusra. A betűk finomabb kézre vallanak, kulturáltabb művész munkája. S ha a kivitelezés módját vizsgáljuk, a betűk és a díszítés technikája eltér egymástól. A díszek felrakása úgy történt, hogy a művész egyszeri árkot vont. Ezután került sor az egész kehely aranyozására. A betűk aranya utólagosnak látszik. Igaz, az is mélyedésben fekszik, de akként, hogy a betűk szarait két oldalt egy-egy árok szegélyezi. Sajnos, ezek az árkok a korrózió következtében nem követhetők mindenütt. A technikai eljárásban mutatkozó különbség oka úgyszintén az lehet, hogy nem az a művész rakta fel a feliratot, aki a kehely tulajdonképp megalkotta. A *Cundpald fecit* nem az alkotó művésznak, hanem a kehely megrendelőjének vagy későbbi tulajdonosának nevét örököltette meg. A *fecit* kifejezésnek ilyen jelentése elég gyakori a korai középkorban.⁵²⁽¹¹⁾

A bócsai aranykehely
(Budapest: M. Nemz. Múz.)

Felmerült továbbá az a gondolat is, hogy a kupát foglalatban ülő ékkövek [291](#) vagy üvegpaszták díszítették, melyek a kupa szájához egészen közel helyezkedtek el. Noha a kehely mai – restaurált – állapotában minden effajta dísz nélkül való, lyuknyomok és egy kétoldalt gondosan elkalapált nitt maradványa erre látszik utalni. Ezeket az értéknek vélt díszeket állítólag a megtaláláskor szakították le. [53\(12\)](#)

A kunágotai ezüstkehely
(Budapest: M. Nemz. Múz.)

Ilyen rátett díszek valóban találhatók korabeli kelyheken. Ennek a feltételezésnek mégis ellentmond az a körülmény, hogy a kelyhen egyazon vonalban mindössze három kerek lyuk állapítható meg, ezek közül az egyikben ül a fent említett nittszög. Három ékkő vagy paszta díszítésnek mindenképpen kevés.⁵⁴⁽¹³⁾ Érthetetlen továbbá, hogy a lyukak miért helyezkednek el oly közel – 2 mm távolságra – a kupa szájához.⁵⁵⁽¹⁴⁾ Ha ugyanis ékköveket vagy pasztákat tartottak, ezek szükségképpen elérték, sőt túlhaladták a kupa szélét. A kupát – mint láttuk – négy szalagfonattal kitöltött mező díszíti, amelyeket üresen maradt közök ²⁹²választanak el egymástól. Az lett volna a legtermészetesebb, ha a művész az ékköveket vagy a pasztákat a szabadon maradt közökre erősítette volna. De ebben az esetben nem három, hanem négy lyukat látnánk. A tényleges három lyuk közül valóban kettő az elválasztó közre esik, a harmadik – a nittmaradékkal – azonban az egyik, átellenben lévő mező közepét fúrja át, megbontva a szalagfonat játékát. A lyuk a nittmaradékkal pontosan egyenlő távolságra van a másik két lyuktól. Tovább bonyolítja a kérdést egy negyedik lyuk, amelyről eddig nem beszéltünk. Ez a nittmaradékos lyuktól ferdén lefelé mindössze 2 és fél mm távolságra ugyancsak a szalagfonatos mezőn fekszik. Önkéntelenül is arra kell gondolnunk, hogy a rendbontó újabb lyukra azért volt szükség, mivel a kelyhet a lyukakon át felfüggesztették és az újabb lyukasztással az egyensúlyt kívánták helyreállítani.

A felirat N betűje az U egyik szárával

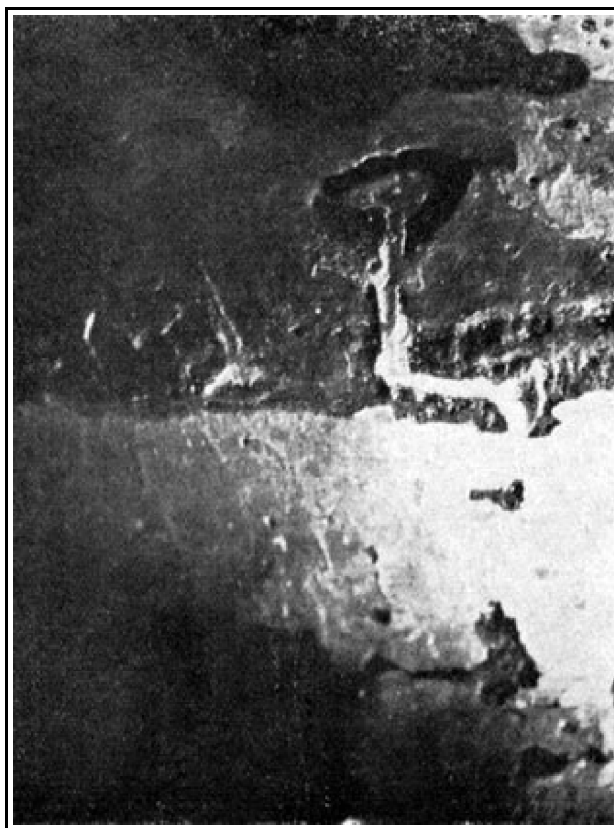
Vizsgáljuk meg a lyukakat a felfüggesztés szempontjából. Minthogy a nittes lyuk társával megcsonkítja a szalagfonat díszét, a lyukasztás a már készen díszített és bearanyozott kelyhen ment végbe. A nittszögön nem látszik aranyozás, [293](#)de karcolás, bevágás sem, holott a díszítéskor a poncoló feltétlenül beléje szaladt volna, ha már benn ül feje a lyukban. Nem lehet véletlen, hogy a nittszög éppen abban a lyukban maradt fenn, amelyik a tőle 2 és 1/2 mm távolságra kivájt másik lyuk által feleslegessé vált. Az üres lyukak nyilván már eredetileg is üresek voltak. A nittelés célja épp az volt, hogy eltüntesse a felesleges lyukat. A szögfejek a kehely belső és külső falára egészen szorosan tapadnak, nem hagynak nyílást, se ékköves vagy pasztás foglalat, se felfüggesztésre való lánc vagy fonál számára. A kupa lapja a megnittelt lyuk körül sehol sem púposodik ki vagy horpad be, hanem megőrizte a felület egyenletes simaságát. Felfüggesztés vagy ékköves, pasztás rekesz elhelyezése elkerülhetetlenül nyomot hagyott volna a kupa felületén.

A felirat P betűje

A nittelés rendeltetése még világosabbá válik előttünk, ha az üresen maradt lyukakat megvizsgáljuk. A nittelt lyuktól lejjebb található üres lyuk körül a felület már korántsem egyenletes. A lyuk alsó szegélye kidudorodik, a domb alja pedig horpadt nagyobb területen. A kiemelkedés hiányzik a lyuk felső részén. [294](#)Ugyanez a jelenség figyelhető meg még egy másik lyukon is. Itt is a kupa külső fala a lyuk alatt kipúposodik. A harmadik üres lyuknál a korrózió következtében ma már nem tudjuk megállapítani, milyen lehetett a felület. A púposodás miatt se valószínű ékkövek vagy üvegpaszták használata. Ugyanis ebben az esetben a foglalat helye meglátszana az egyenletesen megmaradt sima lapon. [56\(15\)](#)

A Cundpald-kehely – nagysága után ítélve – nem volt halotti kehely. Abból a célból készült, hogy a pap misézéskor használhassa. [57\(16\)](#) S nyilvánvalóan így is használták egy ideig. Később három lyukat fúrtak a díszítés felső vonalában és az oltár fölé a szentélyben felakasztották. A kehely ferdén lóghatott s ezért az egyik lyukat betapasztották s alatta új lyukat fúrtak a kupán. Nittszögeket a felfüggesztésnél nem alkalmaztak, a lyukak üresen maradtak. Felülről három lánc vagy fonál lógott alá, a kehely külső falán átbújt a lyukon és göböt formálva a levegőben tartotta a kelyhet. A felfüggesztésnek e módja okozta, hogy a göbök a lyukak alatt kinyomták a kupa falát. [58\(17\)](#)

A felirat L betűje az A egy részével

A koraközépkorban általános szokás volt három lángra vagy fonálra függeszteni [295a](#) szent tárgyakat. Kivételesen látunk kétfonatú vagy kétláncú felfüggesztést.[59\(18\)](#) Másrészt szokásban volt az is, hogy az eucharistia jeleként kelyheket felakasszanak szent helyeken. Ismerünk ilyen példákat miniatúrákról. Az ilyen *calix appensorius* pedig mindig három szálra vagy lángra volt megerősítve.[60\(19\)](#) Ebben az esetben talán a hármas számnak szimbolikus jelentése volt. Például utalás a Szentháromságra. Számos kehely maradt fenn a korai középkorból, de egy sincs közülük, amelyet *calix appensorius*-nak tarthatnánk. Az egyetlen kivétel – a soproni Cundpald-kehely. Nem készült *calix appensorius*-nak, de idővel azzá lett. Utolsó liturgikus szereplését igazolja a három üresen maradt lyuk. Ha azonban templomban függött, bizonyára onnan is került földbe. Kevés a hitele annak az állításnak, hogy a kelyhet halott mellé sírba tették és ott is találták meg.[61\(20\)](#)

A felirat E betűje az F egy részével

Jóllehet a mustra eredetét a kelyhen alemann földig követhetjük, magát a kelyhet gyatra kivitelezése miatt mégsem tudjuk valamely alemann vagy bajor műhelynek tulajdonítani. Csakis provinciális műhely terméke lehet. Meg [296](#)kell különböztetnünk a mustra származáshelyét a kehely származáshelyétől. Másrészt nemcsak a mustra, hanem a kehely alakja is, kifejezetten frank eredetre utal. Az előállító műhelyt tehát a frank birodalom keleti határterületén, az éppen frank hatás alá vont területen kell gyanítanunk. E határterületen, a Hanságba szakadó Ikva torkolatánál, bukkantak rá a kehelyre, s ezért jogos az a feltevés, hogy a kehely Pannónia frank közigazgatási kerületében készült.[62\(21\)](#)

Az avarság politikai szervezete és különállása a 803. évi általános meghódolás után nem tűnt el, sőt 805 óta mint kagánság tartozott a frankoknak adózó népek és országok sorába. A frankok által közvetlenül igazgatott terület határát még 805-ben vonták meg a Carnuntum (Petronell–Altenburg) – Savaria (Szombathely) vonal mentén és ez a beosztás a kagánság feloszlásáig (875) érvényben maradt. Sopronban már frank őrség vigyázott, az Ikva partján viszont még avar módra ment tovább az élet.[63\(22\)](#) A Cundpald-kehely frank jellege ellentmond annak a feltevésnek, hogy az előállító műhelyt az avarlakta részen keressük.

I és T a feliraton

A megoldás kulcsát a mustra Sankt Gallen-i eredete adja kezünkbe.

297 Az avar kliens-állam területe déli irányban nem terjedt túl azon a vonalon, mely Szombathelyről kiindulva a Balaton déli végét érintette és úgy jutott el a Dunához. Pécs például már frank területre esett. A Dráva északi oldalán húzódó hosszú sávon, Ptuj-t és Mureck-et is beleértve, Német Lajos megbízásából a Nyitráról elmenekült Pribina uralkodott. Voltak azonban mind neki, mind fiának, Kocelnek olyan magánbirtokai, melyek hűbérfejedelemsége határain túl, például a Fertő nyugati oldalán és a Dunánál, Oth körzetében feküdtek. [64\(23\)](#)

Kereszt a feliraton

Amikor Német Lajos hűbéresét, Pribinát a Dráva-mellékre küldte, hogy a frankok érdekeinek őre legyen, melléje adta káplánnak, tanácsadónak a királyi kancellária egyik írnokát, név szerint Dominicust, akinek utolsó ismert oklevele 841. augusztus 18-án kelt. A következő év márciusában és 843-ban már más notariusok írták a keleti frank király okleveleit.⁶⁵⁽²⁴⁾ Dominicus valóban elment Pannóniába, s a király már 844(?) -ben birtokkal ajándékozta meg a pannóniai Zöbernbach mentén, a Gyöngyös folyó egyik forrásvizénél.⁶⁶⁽²⁵⁾ Már régóta működött Pribina székhelyén, Mosaburg-ban mint térítő s mint a fejedelemség ²⁹⁸egyházi kormányzója, midőn Pribina megegyezett a salzburgi érsekkel és elismerte annak egyházfőségét uralmi területére (850).⁶⁷⁽²⁶⁾

E történeti összefüggések ismeretében válik érthetővé, hogy egy frank ízlés szerint dolgozó pannóniai műhely kelyhére miként kerülhetett dísznek Sankt Gallen-i mustra. Kétségtelenül Grimald kancellár révén, aki 841-ben mint kinevezett apát a francia mustrát Sankt Gallen-ben is meghonosította. Grimald a főkáplán Baturich regensburgi püspök mellett Német Lajos kormányának legfőbb embere volt, s azután is királyának hű kísérője és tanácsadója maradt, hogy a kancellárságtól megvált. 842-ben a királyt Aachenbe kísérte, s

ekkor a hivatali dolgok intézésében neki kellett az új kancellárt helyettesítenie.⁶⁸⁽²⁷⁾ Erre az időre esik Dominicus pannóniai küldetése. Grimaldnak nyilván döntő része volt a személy kiválasztásában. A kancellária eddigi alkalmazottját ellátta nemcsak politikai tanácsokkal, hanem a legszükségesebb egyházi felszereléssel is, köztük illuminált szerkönyvekkel, melyeken a Sankt Gallenből ismert *mustra* már szerepelhetett. Mi sem volt természetesebb, hogy Dominicus állomáshelyén, Mosaburgban, a Zala mellett, amikor megindult a hit és a frank kultúra terjesztése, Grimald egykori könyvei szolgáltak mintául. Ennek a kibontakozó frank-szláv kultúrközpontnak⁶⁹⁽²⁸⁾ egyik fennmaradt emlékét kell látnunk a Cundpald-kehelyben.

A *Cundpald* név is Pribináék révén került a kehelyre. Szó volt már Pribina és fia, Kocel magánbirtokairól. Ezeknek egy jó része a ducatuson kívül terült el, így a Bécsi Erdő és a Fertő közti részen, melyet a tudálemos karoling évkönyvírók klasszikus néven *deserta Boiorum*-nak emlegettek. Pribinát is valószínűleg ezen a vidéken, valamelyik birtokán ölték meg a morvák, amikor Karlmann fellázadt atyja ellen és szövetségelt Raszisztzlávval, a morvák fejedelmével. Miként forrásunk közli, „együttesen újjárendezték a bojok pusztaságát” (861).⁷⁰⁽²⁹⁾

Kocel atyja megölése után Német Lajos királyhoz menekült. Regensburgi tartózkodása idején több bajor egyházat megajándékozott, így adta át a helybeli Szt. Emmerám-egyháznak három örökölt birtokát, melyek mind a Linz-i körzetben feküdtek. *Stromogin-ban* (ma Struming) annyi volt az ő része, mint amennyit egy bizonyos *Gundpoldus* bírt. Ez a meghatározás azt jelenti, hogy a birtok nem került felosztásra közöttük, hanem azt közös tulajdonban hagyták. A regensburgi kolostor itt Koceltől teljes tulajdont kapott, ellenben a másik két faluban – *Reginuuartedorf* (ma Rennersdorf) és *Rosdorf* (Roßdorf) – meg kellett elégednie a *beneficium* haszonélvezeti jogával.⁷¹⁽³⁰⁾

Csak hogy kimutatható, hogy mindezek a Linz környéki helyeken, ahol Pribina, majd fia, Kocel birtokolt, a Wilhelmek hatalmas dinasztájának uradalmi feküdtek. Ezt bizonyítja *Rosdorf-ra* vonatkozóan Német Lajos 853. évi oklevele, mely megerősíti I. Wilhelm határgróf adományát *Rosdorf*-ban és másutt a regensburgi Szt. Emmerám-egyház javára.⁷²⁽³¹⁾ *Reginuuartedorf* névadója pedig az a *Reginuuart* lehetett, akit I. Wilhelm 834. évi adománylevele a nemzetség tagjai közt sorol fel.⁷³⁽³²⁾ *Stromogin*-ban maga a közös birtoklás ténye utal arra, hogy Pribina részét már csak egy nagyobb uradalomból hasították ki. Minden jel szerint a Wilhelmek a hontalan Pribinát felkarolták, házassággal dinasztikához kötötték és ellátták különböző birtokokkal.⁷⁴⁽³³⁾

A Wilhelm-beli részirtokost *Stromogin*-ban éppen *Gundpoldus*-nak hívták. Vagyis a közös birtoklás révén Pribina szoros személyi kapcsolatba került a Wilhelmek egy Cundpald nevű tagjával. A közös birtoklás – s ezzel együtt a személyes kapcsolat – azután is megmaradt, hogy a megölt Pribina helyére mint örökös fia, Kocel lépett.

²⁹⁹Az előzőkben bizonyítani próbáltuk, hogy a Cundpald-kehely Pribina fejedelemségében készült és udvari káplánjának, Dominicus-nak birtokában lehetett. 850 és 859 közt azonban Dominicus meghalt.⁷⁵⁽³⁴⁾ Könnyen elképzelhető, hogy ekkor a kehely éppen annak a Wilhelm-belinek tulajdonába ment át, akivel Pribina birtokostársi viszonyban volt.

A részirtokos Cundpald-dal nyilván egy személy a birtokeladmányozás tanúi közt szereplő Gundpold (861?). Neki jóváhagyás végett mindenképpen meg kellett jelennie. Tanulságos utána nézni annak, hogy Regensburgban kiknek társaságában mutatkozott. Előtte Engildeo-t említi a bejegyzés. Egy *Engildeo*-val 874 óta találkozunk a Nordgau és a Felső-Donaugau grófság élén. Ennek családjáról tudjuk, hogy régtől

fogva gondosan ápolta kapcsolatát a regensburgi egyházzal. Vele joggal azonosíthatjuk azt az *Engildeo*-t, aki korábban még minden rangjelzés nélkül ügyködik éppen Regensburgban.⁷⁶⁽³⁵⁾ *Gundpold* után a sorban *Puoso* és *Cotahelm* következnek. Nevük alapján a Toto-Graman dinasztia tagjai közé sorolhatjuk őket. E nemzetség Salzburg, Felső Isen és Ebersberg vidékén birtokolt, s a Wilhelmek tulajdonképpen belőle váltak ki és kerültek a Traungaubába, sőt egy részük Karintiába költözött.⁷⁷⁽³⁶⁾

A lyuk a szegeccsel

A Wilhelmek e korábbi hazájában, Isengau-ban, hosszú időn át Cundpald grófok gyakorolták a hatalmat. A Cundpald nevet tehát még a hajdani törzsterületről hozták magukkal a Wilhelmek a Traungau-ba. Jogos az a feltételezés, hogy a regensburgi tradíciókban szereplő Cundpaldok java – főleg már a X. századból – a Wilhelm-ághoz tartozott, nem pedig az eredeti Graman-törzshöz.⁷⁸⁽³⁷⁾ Kocel 861. évi adománylevelében a tanúk sorát három méltóságviselő vezeti be. Az elsőnek említett *Ratpot comes* az Ostmarknak volt a praefectusa, ³⁰⁰a következő, Gundram gróf a Karintiával szomszédos örvidéket igazgatta, tehát délnyugati szomszédja volt Kocelnek. A harmadikat ugyancsak *Gundpold comes*-nek hívták. Ennek működési körzetét nehéz megállapítanunk, mert a Wilhelmek is szóba jöhetnek. Hogy ez mennyire így volt, mutatja Német Lajos kísérete 843-ban Verdun-ben. Két *Cundpald comis*-ről hallunk, sőt egy harmadik Cundpaldról is, de rang nélkül.⁷⁹⁽³⁸⁾

A történeti összefüggések meggyőzően domborítják ki Regensburgnak mint bajor fővárosnak jelentőségét. A szálak nem Salzburgba, hanem Regensburgba futnak. Pribina és Kocel Német Lajos hú embereinek számítanak, akik egyúttal szorosan kapcsolódnak a főváros Szt. Emmerám-egyházához. Ugyanígy a Wilhelmek és régebbi águk, a Freising körül csoportosuló családok, Német Lajos rendszerének legfőbb támaszai.⁸⁰⁽³⁹⁾ Pribináék és a Wilhelmek egymásra lelnek a morva dinasztia ellen vívott harcban, mely végzetessé vált mindkettőjük számára.⁸¹⁽⁴⁰⁾

Ahogy előrehaladt a frankok szervezete a keleti határzónában, úgy nőtt a Wilhelmek birtokállománya is. Wilhelm-birtokok keletkeztek szorosan a frank közigazgatási határ mentén: a Duna északi partszegélyén a Schmieda folyónál, Wagram-nál, Persenbeug-nél, a Duna déli oldalán pedig a Lajta-hegység nyugati

lábánál (Mannersdorf) és a Lajta-hídnál (Bruck).⁸²⁽⁴¹⁾ Már emiatt is valószínű, hogy a Wilhelmekek egyik Cundpald nevű tagja alapította a mai Gumpoldskirchen-t Bécs és Baden közt, melyet azonban meg kell különböztetnünk a salzburgi érsekség *Kundpaldesdorf* (860) nevű birtokától.⁸³⁽⁴²⁾

Meglepő-e ezek után, hogy a Cundpald-kehely éppen a hajdani frank-avar közigazgatási határon került napfényre? A Wilhelmekek kezében volt utóljára, s a Wilhelmekek egyik tagjának nevét hordozza. A név alakját tekintve a felirat már rajta volt a kelyhen, amikor Pribina meghalt (861). A kelyhet Pribina udvari káplánja és egyházának feje, Dominicus használhatta misézéskor. Amikor pedig Dominicus meghalt (850–859 közt), kelyhe – és ez jellemző – nem a salzburgiak, hanem a Wilhelmekek tulajdonába ment át, akiknek sorsával a Pribinai jóban-rosszban oly annyira összeolvadt. Cundpald, az új tulajdonos aztán elajándékozta egyik magánegyházának a Duna-mellék határvonájában, előbb azonban mint donator ellátta felirattal. Új helyén nem lehetett sokáig használatban. Miután három lyukat fúrtak rája a kupa szájánál, három láncon felfüggesztették a templom szentélyében.

1970. XXIV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Horváth Zoltán: Harc a soproni gyapjúvásártartási jog megszerzéséért (1843–1846)

306 Horváth Zoltán: Harc a soproni gyapjúvásártartási jog megszerzéséért (1843–1846)

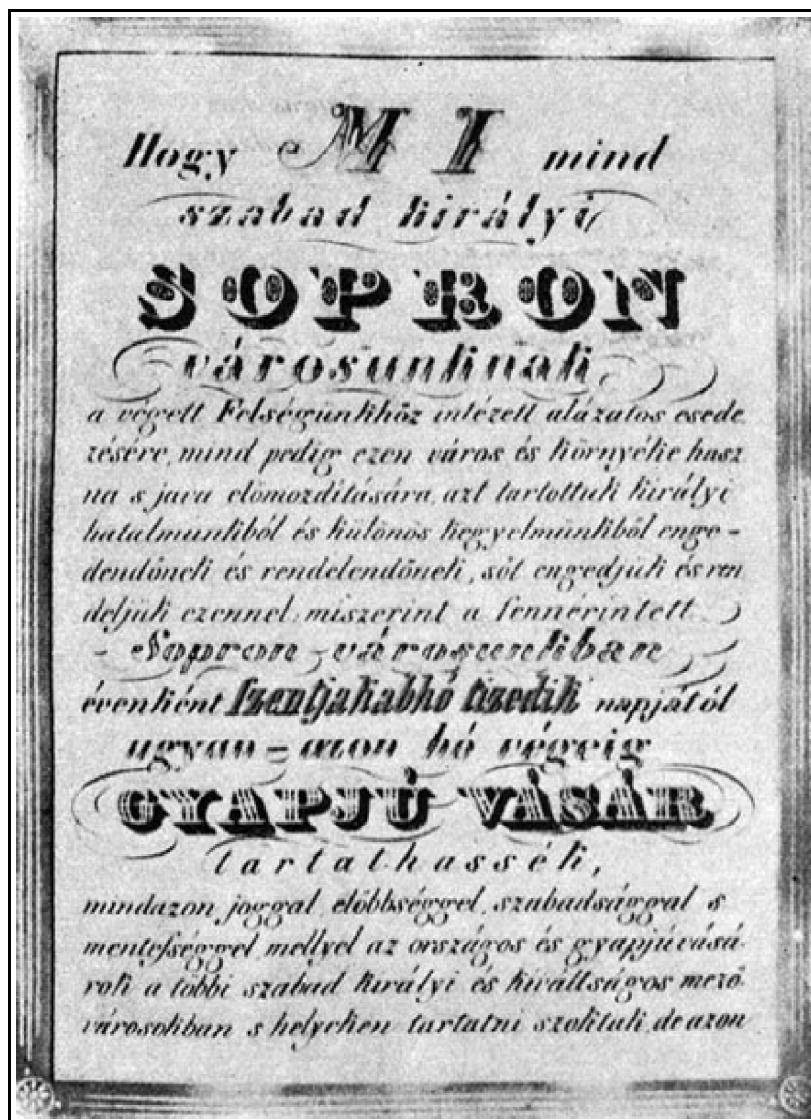
A reformkorban külkereskedelmünk egyik legfőbb kiviteli terméke: a gyapjú. A hazai juhtenyésztés elterjedése a század eleji angliai piac igényeivel, vagyis a nagyon kedvező gyapjúértékesítési lehetőséggel függ össze. A kivitel ugyan az 1825. évi gazdasági válság idején visszaesik, de 1829-től az 1840-es évek közepéig ismét a juhtenyésztés, a mezőgazdaság fő jövedelmi forrása,¹⁽⁴³⁾ valóságos aranybánya a birtokos osztály részére²⁽⁴⁴⁾. A leggazdaságosabb juhajtának a spanyol merinó bizonyul, s behozatalát a kormány 1802-től vámmentessé is teszi. Sopron megye leggazdagabb birtokosa, Esterházy Miklós már az első szállítmányból kiváló tenyészállatokat szerez. 1803-ban 19 803 nemes spanyoljuhval rendelkezik, összállománya pedig 126 972, 1835-ben 220 000, 1840-ben 270 000. Az értékesített gyapjú pedig évenként hatezer bécsi mázsa.³⁽⁴⁵⁾ A juhtenyésztés tért hódított azonban a nemesi közép- és kisbirtokon, sőt a jobbágygazdaságban is. Sopron megye községeiben 1828-ban az egy évesnél idősebb juhok száma: 11 642.⁴⁽⁴⁶⁾ A juhállomány jelentősebb részét, kb. 80%-át a megye sík vidékén találjuk, ³⁰⁷ csupán 20% jut a mai, ún. burgenlandi községekre. Bogyoszlón 124 jobbágynek 1207 juha volt, ebből Varga Jánosnak 60, Pölöskei Istvánnak 50. Szárföldön 869, Baboton 825, Csapodon 622 juhot tartottak stb.

A juhtenyésztés jelentős jövedelemmel, tőkefelhalmozódással járt. Ezért fokozta a földesúri és jobbágyi osztály ellentétét is. Az uradalmak birkanyjai előzönlötték a földesúrral közösen használt falusi legelőket, kiszorítva onnan a jobbágyok állatait, nemegyszer a zsellér családok megélhetését biztosító egy-két darab szarvasmarhát. Sopron megyében is gyakorivá váltak a majorsági földek gyarapítása miatt való összeitkőzések,⁵⁽⁴⁷⁾ a földesúri földrablások, irtásföldek visszavétele, kibecsültetési eljárások. A juhtenyésztés ipari haszonélvezői a nagybirtokosok, akikkel szemben a közép- és kisbirtokos nemesség, valamint a jobbágyosság elsősorban a gyapjú értékesítési lehetőségét illetően hátrányt szenved. Gyapjúvásártartási joggal 1846 előtt Magyarországon néhány város, pl. Vác, Pest, Kassa és Losonc rendelkezett,⁶⁽⁴⁸⁾ amelyek közül csak Pesté volt jelentős. A bel- és külföldi kereskedők – a vásároktól függetlenül – a nagybirtokosokat lakóhelyükön is felkeresték. Ott egy tételben jelentős mennyiségű és egységesen jó minőségű gyapjút vásárolhattak. Viszont azokat, akik kisebb mennyiségű gyapjút termeltek,

vagy a fő kereskedelmi úttól távol estek, már a közismerten rossz utak miatt is elkerülték. Így a közép- és kisbirtokosok két lehetőség közt választhattak. Az árut vagy Bécsbe szállították, ami a vámok, lerakási és egyéb költségek miatt a jövedelem csökkenésével járt, vagy „jóságaikon a sáfárokat” bevárták, akiknek tenyészetüket – az „égető” pénzsükséglet miatt – áron alul vagy időnek előtte,⁷⁽⁴⁹⁾ gyakran a kereskedelmi árviszonyok ismeretének hiányában is, potom áron vesztegették el. Esetenként, ha az adás-vétel elmaradt, uzsorás kezébe jutottak. A közép- és kisbirtokos nemesség kiszolgáltatottságának a vármegyei szervezet segítségével akart véget vetni. A kezdeményező Zala megye volt. 1837. május 29-én felhívással fordult több dunántúli vármegyéhez és szab. kir. városhoz, hogy szeptember hó 1-ére küldjenek választmányt, bizottságot Pápara, a gyapjúvásár helyének és egyéb hasznos intézkedések megvitatása végett.⁸⁽⁵⁰⁾ A pápai értekezleten valamennyi meghívott megye és város képviseltette magát, bizonyosságul annak, hogy a nyugat-dunántúli kisbirtokos nemesség a gyapjúvásár létrehozásától az értékesítési lehetőségek lényeges javulását várta. A városok pedig a vásártartási kiváltság megszerzésében reménykedtek. A gyűlésen részt vett: Zala, Somogy, Veszprém, Vas, Győr és Sopron vármegye, valamint Kőszeg, Győr, Sopron szab. kir. város és Székesfehérvár küldöttsége. Az értekezlet tagjai alaposan megvitaták, vajon melyik város a legalkalmasabb a gyapjúvásár tartására. A déli vármegyék, Zala, Somogy, Veszprém és Vas küldöttei Pápát javasolták, a többiek Győrt. Kőszeg és Sopron kisebbségben maradt. Győr mellett szólt: Bécshez való közelsége, a dunai gőzhajózás, a város számos vendégfogadója és raktára, a kölcsöntöke könnyebb megszerzése és a királyi városi szabadság. Kőszeg és Sopron városa szintén rendelkezett a fenti feltételekkel, kivéve a vízi úton történő szállítási lehetőséget, amely kizárólagos előnyt biztosított Győrnek. Győr és Pápa egyenlő számú szavazatot kapott, de gr. Esterházy Károly, a pápai uradalmi adminisztrátor ³⁰⁸voksa döntött, s így Pápara esett a választás. A küldöttek megállapodtak, hogy egy heti időtartamra külön vásárt tartanak a téli gyapjú számára június 24-től és a kétnyiretű és bárány gyapjúra szeptember 24-től kezdődően. Majd több más kérdésben is heves vita támadt: Mi történjék az el nem kelt gyapjúval? Rendelkezésre áll-e elegendő raktárhelyiség? stb. A vásártartás érdekében a pápai kereskedők áldozatvállalástól sem riadtak vissza. Felajánlották, hogy a gyapjú értékének fele összegéig 6%-os kamatra a termeszőknek pénzt előlegeznek. Ez az uzsora-kölcsönök időszakában nagyon kedvező ígéretnek számított. Továbbá a kereskedők, Esterházyval az élen, megfelelő és elegendő raktárt is kilátásba helyeztek. A raktárbér, lerakási és őrzési díjra és eladási jutaléokra vonatkozóan a gyűlés úgy határozott, hogy azt a gazdák és a pápai lakosok közös megegyezésére bízzák. A határozatokkal Győr megye és a város nem értett egyet. Az értekezlet további munkálataiban nem is kívántak részt venni, kijelentették, hogy külön választmányt alakítanak: „tökéletesebb terv kidolgozása” végett, miszerint „minden pénzügyi viszonyok el legyenek határozva és semmit az önkényre hagyni”. Természetesen Győrt jelölték meg a vásár helyeként. Sopron megye közönsége – választmányának beszámolója után – átirattal fordult a megyékhez, és szintén aggodalmát fejezte ki, vajon „ott (Pápán) egy számosabb és tehetősebb személyekből álló társaság a kölcsönök adására összeáll-e?” Javaslata, hogy a termeszők érdekeinek megfelelőbb tervezetet dolgozzanak ki. Viszont egyetért a cél érdekében a vásártartási kérelemmel, noha a Sopron megyei termeszökre a pápai vásár, annak távolsága miatt, nem előnyös. „Távol vagyunk mégis tőlünk azon szándék, hogy midőn a nemzeti kereskedés gyarapítása forog kérdésben, akkor az ön hasznot tekintve, szűk keblüleg gátoljuk az előmenetelt.”⁹⁽⁵¹⁾ A helytartótanács 1841-ben a kancelláriához küldött véleményes jelentésében, Pest központi szerepét hangsúlyozva, ellenezte a vásártartási szabadalom megadását.¹⁰⁽⁵²⁾ – Ezt Pápa, valamint Pozsony csak 1864-ben kapta meg. A hazai áruforgalom, a belső piac megerősödése szempontjából sajnálhatjuk Zala megye dicséretre méltó kezdeményezését. A sikertelenség okát főképpen a tőkeszegénységben kell keresnünk. Továbbá a tőkés jellegű pénzügyi manipulációk lebonyolításához a pápai kereskedők laza társulása – még elegendő tőke esetén is – alkalmatlan keretnek bizonyult volna.

Széleskörű kölcsönfolyósításhoz hitelintézetekre van szükség. Első hazai hitelintézeteink csak a 40-es évek

elején alakulnak, így a soproni takarékpénztár 1843-ban, a győri 1845-ben,¹¹⁽⁵³⁾ a veszprémi 1846-ban. A soproni kereskedőket éppen a takarékpénztár sikeres működése és nem utolsósorban a Sopron–Bécsújhely-i vasút tervbe vett megépítése éltette azzal a reménnyel, hogy a gyapjúvásártartás jogát a városi tanács megszerezheti. Arra, hogy Sopron legyen a dunántúli gyapjúkereskedelem központja, a soproni kereskedő polgárságot nem csupán a több haszonszerzés készítette, hanem inkább az 1830-as évek közepe óta a kereskedelmi forgalomban bekövetkezett változás, amelynek nyomán tőkéjének új befektetési területet keresett. A 40-es évekig Sopron az ország gabona- és állatkivitelének egyik legfőbb kulcspontra volt. A bécsi Kaiser–Ferdinand–Nordbahn megépülése óta azonban az udvar Olmützön keresztül lengyel gabonával látta el a tartományokat.¹²⁽⁵⁴⁾ A Sopronon keresztül nyugatra irányuló **309**gabonakivitel tehát lényegesen csökkent. A magas vámok és szállítási költségek miatt nem volt kifizetődő. A Bécs–Trieszt közt épülő vasútvonal is előnytelen a soproniak szempontjából: „...az átmenő és áruküldöző kereskedelem helyébe, mely eddig elé a Trieszt–Bécs vonalon Sopronon keresztül elég élénken folyt, de a Bécs–Trieszti vaspálya egészen más iránybani felépítésével kétségen kívül megszűnend, sőt jó részben máig tetemesen fogyott, hacsak városunk mindinkább hátramaradásának elejét állni kívánjuk, valami pótlékot keresni kell, s éppen a gyapjúvásárok némi pótlékul szolgálhatnak.”¹³⁽⁵⁵⁾

Adorján Attila felvétele

Súlyos válságba jutott a soproni borkereskedelem is. A német vámunió [310](#)(Zollverein, 1834) létrejöttét követően a magas vámtarifa miatt, a soproni borkivitel teljesen megszűnt Bajor- és Poroszországba, ahová korábban tekintélyes mennyiséget szállítottak. Az osztrák kormány pedig Ausztriát zárta el az 1838. évi magas vám és az ún. „emésztési”, helyesebben fogyasztási adóösszeg kirovásával. Ezért Hofer Péter borkereskedő Dél-Oroszországban próbált borának piacot találni. Az első, 1843. évi szállítmány hasznot is hozott. Egy oxhof után, ami kb. 4 ausztriai akót tesz ki – írja Hofer – csupán 23 ft 45 kr vámot fizetett, mert a bort tengelyen szállította, a francia, spanyol és Rajna melléki borokra, amelyek tengeri úton érkeztek Oroszországba, 76 frt vámot vetettek ki. A tengelyen szállítás a cári birodalomba Galicián, a novosiliciai orosz vámállomáson át történt. A hosszú út azonban a szállítási költséget tetemesen megnövelte. Érdemleges hasznot a kereskedő nem remélhetett. A tengeren való szállításra azért nem gondolhattak, mert azonos, 76 frt-os beviteli vám mellett, a magyar bor alul maradt volna a fentebb említett spanyol stb. borokkal szemben. Ezért az 1843. évi országgyűlés kereskedelmi választmánya diplomáciai tárgyalásokra

gondolt, annak érdekében, hogy a tengeren szállított magyar borokra a szárazföldi vámtétel maradjon érvényben. Ezt a kívánságot Oroszország – a választmány szerint – teljesíthetné is, hiszen Ausztriával és a tartományokkal folytatott kereskedelmének mérlege nagyon aktív. A soproni kereskedők tehát a 40-es évek közepén kedvezőtlen helyzetükön változtatni kívántak. Nyilván a kereskedők sugallatára, városunk választott polgársága (Gemeind), 1843. február 1-én azt kívánta a magistratustól, hogy folyamodjék a gyapjűvásári kiváltság elnyeréséért a „legfelsőbb helyre”, vagyis a királyhoz.¹⁴⁽⁵⁶⁾ A soproni Kereskedőtestület sem késlekedett, a következő nap ugyanezt kérte beadványában.¹⁵⁽⁵⁷⁾ A magistratus február 18-án alakítja meg a gyapjűvásári választmányt. Tagjai: Fabricius Endre városbíró, Pfeiffer Péter tanácsnok, Ertl Nep. János főjegyző, Kánia Ferdinánd népszónok, Lunkányi János, Rupprecht János, Tibolt Károly táblabírák, Kaiser József, Töpler Ágost Károly, Rusz János, Rátz György, Tschurl Dániel és Ede választott polgárok és Sopron két leggazdagabb kereskedője: Hofer Péter és Flandorffer Ignác. Mindannyian a város leggazdagabb, egyben hangadó polgárai. A választmány célja: „oly utak és módok fontolása, melyek ezen kiváltság könnyebb és biztosabb kieszközlésére szolgálnának.”¹⁶⁽⁵⁸⁾

A városi tanács méltán tartott az 1837. évi pápai értekezlet résztvevőinek ellentmondásától és a helytartótanács gáncsoskodásától is. Ezért a magistratus, ill. a választmány nagy ügybuzgalommal készítette elő a kérelmet és annak támogatásához pártfogókat keresett. Elhatározta tehát a választmányi gyűlés, hogy az ügy érdekében meg kell nyerni Sopron megye és a megyén kívüli juhtenyésztőket. A tenyésztők közt aláírásgyűjtő ívet köröztek, amelyben a soproni gyapjűvásár szükségességét és fontosságát hangsúlyozták. Az akció teljes sikerrel járt. Az ügyiratot negyvenen írták alá, többek közt: hg. Esterházy Pál, Hőgyész Pál. gr. Széchenyi István és Lajos, Stettner Máté udvari tanácsos és referens, gr. Cziráky János udvari titkoknok, Rohonczy Ignác, Sopron megye első alispánja. Sztankovits János győri püspök stb.¹⁷⁽⁵⁹⁾ A választmány másik fontos határozata az volt, hogy a magistratus keresse meg átiratával Sopron megye közönségét, kérje meg a „tekintetes Karokat és Rendeket”, hogy azok „külön felírással” forduljanak a királyhoz a soproni gyapjűvásártartási szabadalom megadásáért. ³¹A legközelebbi megyei közgyűlésen, március 13-án a kérdés „szőnyegre hozását” pedig Lunkányi János, táblabíró és választmányi tag vállalta magára. A megyei közgyűlés közörművel fogadta a város „korszerű kívánatát”.¹⁸⁽⁶⁰⁾ Sorai közül bizottságot alakított, hogy az a városi gyapjűválasztmánnyal együttműködjék.¹⁹⁽⁶¹⁾ A megye és város képviselőinek találkozására július 21-én került sor.²⁰⁽⁶²⁾ A megyei küldöttséget Rohonczy Ignác első alispán vezette, a város érdekeinek lelkes, önzetlen támogatója. A két küldöttség mindenben egyetértett, ennek ellenére a július 24-én kelt válaszelevélben a magistratus tagjai azt olvashatták, hogy a Karok és Rendek a tervezett gyapjűvásárnak üdvös és hasznos voltáról ugyan meggyőződtek és annak létrehozásában segédkeznek is, „mindazonáltal a részükről is a királyhoz felterjesztendő felírással nem pártolhatják” (ti. a kérést).²¹⁽⁶³⁾ Ezzel a gyapjűvásártartási kérelemlevél előkészítő munkálatai már 1843 nyarán befejeződtek. A magistratus a felirat elkészítésével azonban nem sietett, taktikai megfontolásból több mint egy évig várakozó álláspontra helyezkedett. A legkedvezőbb időpont 1844 végén érkezett el, amikor a királya Sopron–Bécsújhely-i vasút megépítését engedélyezte. A gyapjűválasztmány december 21-én tett javaslatot a magistratusnak, hogy a felterjesztést mielőbb állítsa össze, mégpedig a polgárság, a Kereskedelmi Testület és a juhtenyésztők beadványában felsorolt indokok alapján. Egyúttal a vásártartás terminusaként a július 10. és 31. közötti időt tartotta legmegfelelőbbnek.²²⁽⁶⁴⁾ A magistratus azonnal munkához látott és már két nappal később, december 23-án elkészítette folyamodványát,²³⁽⁶⁵⁾ amelyben központi helyet foglal el a Sopron–Bécsújhely-i vasút építésére való hivatkozás. Sopron városa – írja a magistratus – „nemcsak Béccsel, de Brüsszel és más vaspályák érintési körében fekvő városokkal is összeköttetésbe jövend.” A bécsi kereskedő „kevés órában lerándul” Sopronba, ahol a „kiállított természetmennyeket a sáfárok és hajhászok közbejötte nélkül, első kézből fedezheti, s oly rendelkezéseket tehet, mintha a gyapjú Bécsben volna”. A gyapjűvásár által „városunk hazánk egész nyugati részének a külkereskedésre nézve istáp helye

lesz.”

Kedvező körülményként említik, hogy a városban számos és tágas raktár van, ahol a termesztők a gyapjút kevés költséggel elhelyezhetik. Takarékpénztár is működik, amely kész méltányos feltételekkel a lerakott gyapjúra zálogelőleget folyósítani. A felterjesztés elküldésének napján levelet küldtek gr. Széchenyi Istvánnak és Stettner Máté kancelláriai „referendarius”-nak is. A két levél szövege szinte azonos. „Ebbéli ügyünket – írta a tanács – vagyis inkább hazánk nevezetes részének ügyét, hathatós közbenjárásával és pártolásával elősegíteni kegyesen méltóztassék.”²⁴⁽⁶⁶⁾ Levél megy Kis Lajos udvari ágens, hites ügyvéd címére is.²⁵⁽⁶⁷⁾ Felhívták figyelmét arra, hogy a folyamodó juhtenyésztők közt Stettner Máté neve is szerepel, akit külön levélben is megkértek ügyük támogatására. Kis Lajos már 1845. jan. 17-én értesítette a tanácsot, hogy folyamodványát a kancellária – véleményadás végett – a Budán székelő helytartótanácsnak **312**küldte meg.²⁶⁽⁶⁸⁾ A városi tanács nyomban Procopius György helytartótanácsi és udvari kamarai ügyvédhez fordult, hogy a kérelem „felügyelet alatt tartását és ajánlását” vállalja magára. Legfőképpen pedig a helytartótanács véleményének felterjesztéséről mind a tanácsot, mind Kis Lajost azonnal értesítse.²⁷⁽⁶⁹⁾ Procopius február 28-án tájékoztatta a tanácsot, hogy a helytartótanács utasította a Sopron városával határos megyéket – Moson, Vas, Veszprém és Győr megyét –, hogy a „keblökben lévő királyi vásári szabadalommal ellátott uradalmakat és községeket Sopron kérelmét illetően hallgassa meg, és arról tegyen jelentést. Egyben javasolta a tanácsnak, hogy a megyéknél „ügyét szorgalomazza”, mert különben a javaslattétel egy esztendeig is elmarad.²⁸⁽⁷⁰⁾

Ezt azonban a városi tanács egyelőre nem tartotta szükségesnek, mert a vasútépítés munkálatai lassan haladtak. Csak novemberben fordult sürgetően – de akkor is a helytartótanácsához – a kedvező elintézésért, valamint Procopiust cselekvésre buzdította.²⁹⁽⁷¹⁾ A helytartótanácsi javaslat meghozatalát, részben Ruszt szab. kir. város késedelmes véleményadása, részben a győri tanács gyapjúvásártartási kiváltság-kérelmének előterjesztése akadályozta. A győriek a vásártartás időpontjaként Szt. Jakab (július) 24- és Szt. Mihály (szeptember) hó 24-ét követő két hetet jelölték meg. A szeptember havi vásártartás tervét Pozsony városa kifogásolta, mert ugyanakkor voltak országos vásárai. Sopron megye a győri, Győr megye a soproni gyapjúvásári szabadalom megadása ellen nem tiltakozott, úgyszintén Moson, Komárom megye és Ruszt városa sem. Viszont Veszprém megye ragaszkodott az 1837. évi pápai határozathoz, és Pápa számára szorgalmazta a szabadalom megadását. Vas megye és Kőszeg városa pedig Kőszeg részére „a nagyszerű posztó- és gyapjúsövetgyár előmozdítása tekintetéből.”³⁰⁽⁷²⁾ Végül a helytartótanács egyik város kérelmét sem pártolta, hivatkozva az 1841. évi július 20-án, 25.635. sz. alatti felterjesztésben részletesen kifejtett indoklásra, amelyet a kancelláriának a pápai szabadalom ügyében tett. Nem pártolhatja, mert „a közönséges igazgatás megkívánja, hogy a gyapjúvásár egy helyen ti. Pesten tartassék”.³¹⁽⁷³⁾

A kellemetlen hírt Procopius 1846. febr. 6-án közölte a tanáccsal. A tanács újabb pártfogókat keresett és újabb felterjesztést készített. Támogatásért fordultak gr. Széchenyi Lajos valóságos belső titkos tanácsoshoz és Rohonczy Ignáchoz. Sopron vm. főispán-helytartójához, valamint Stettner Mátéhoz. Ezúttal március 2-án Sopron megye is elkészítette külön folyamodványát a szabadalom megadásáért.³²⁽⁷⁴⁾

A városi tanács szerint a soproni gyapjúvásár a pestinek nem fog ártani. A vásár határnapját is úgy választották meg, hogy egyik a másikkal nemcsak igen jól megfér, hanem inkább az egyik a másikat elősegíti. „Igen is tudjuk az ujjabkor politikusainak a centralizáció felé szítását” – írta a tanács, célozva Pest központi szerepének hangsúlyozására, valamint Eötvös, Csengery, Szalay stb. centrista politikuskok elveire.³³⁽⁷⁵⁾ A soproniak szomorú hangvétellel, folytatták: **313**„,Valamint az emberi testben üdvös nem lehet, ha egy tag az egész test nedveit magához szítja, ugy az álladalomban sem lehet üdvös, ha egy hely vagy vidék érdekei a többiek érdekeit lenyomják és csak az egésznek minden részeit összhangzó kifejlődése

teszi az országot boldoggá.”[34\(76\)](#)

Kis Lajos 1846. március 5-én közölte az örömhírt: a kancellária az ügyet tárgyalta és a szabadalmat megadta! Az ügyes ágens ugyanakkor jelentős költség kifizetésétől is megmentette városát. A soproniak a szabadalomlevél kiadásáért a kincstárnak csak 150 forintot fizettek be, amely csupán az egy napig tartó vásárkiváltságok megadása esetében volt érvényes. A soproniaknak az egy napon túl, minden napért a 150 forint felét kellett volna még befizetniük, azaz 975 forintot. „Sikerült azonban némi tiszteletdíj segédelmével a dolgot minden [314](#)további vitatástól megmentenem” – írta Kis. Költségelszámolásában, „különleges tiszteletdíj” címén 50 forint szerepel.[35\(77\)](#)

A kancellária értesítése április 12-én, több mint egy hónappal Kis jelentése után érkezett meg.[36\(78\)](#) Időközben a gyapjúvásárválasztmány már a szabadalom életbe léptetéséről határozott. Az 1846. évi vásár megtartásáról lemondanak, tekintve, hogy július már nagyon közel esik, ill. 1847-re halasztják, „mikor a Sopron–Bécsújhelyi vaspálya is nyitva lesz”.[37\(79\)](#) Szükségesnek tartották azonban a vásártartás időpontját még 1846 júliusában a bel- és külföldi lapokban közzétenni. A tanács nagyobb időközökben háromszori hirdetésre adott megbízást a következő lapoknak: Pesti Hírlap, Jelenkor, Buda-Pesti Hiradó, Pester Zeitung és Conrio der Pressburger Zeitung und Pannonia. A külföldi lapoknál Kis Lajos helyezte el a hirdetést, úgy mint a bécsi augsburgi, lipcsei és porosz állami újságok szerkesztőségénél. E két határozattal a

választmány tevékenységét befejezettnek nyilvánította. A gyapjú raktározási helyéről a tanács kívánt gondoskodni.³⁸⁽⁸⁰⁾ Ezért megbízta egyik tanácsosát, hogy kérdezze meg a kereskedőket és raktártulajdonosokat, hajlandók-e raktáraikat a Sopronba szállított gyapjú lerakására átengedni és azokban hány bécsi mázsa helyezhető el. Az 1847. évi vásárra több polgár ajánlotta fel raktárát:

Arnold Antal (Hátulsó kapu 91)	200 mázsa
gr. Festetics Tasziló (Kőkapu 211)	600 mázsa
Jentsch Ferdinánd (Ezüst utca 537)	200 mázsa
öreg Ritter Lipót (Kőkapun kívül) az egész raktárát	
Lenk János (Schlippergasse 1)	600 mázsa
(Bécsi kapu 21)	200 mázsa

Az 1847. évi gyapjúvásár áruforgalmáról nincsenek adataink. Nagyobb mennyiségű gyapjú eladására nyilván nem került sor. Egyébként a Sopron–Bécsújhely-i vasút is csak két hónappal később, 1847. aug. 20-án nyílt meg.

Az 1848. évi vásár előkészítése céljából a tanács a kereskedőket ismét tárgyalásra hívta. Ott azonban csak néhányan, a kevésbé előkelő, ill. vagyonos kereskedők (inkább raktártulajdonosok) jelentek meg: Kaiser Sámuel (Festetics Tasziló képviselőjében), Arnold Antal, Isepp János, Schöll Gottlieb, ifj. Ritter Lipót terménykereskedő, Rupprecht Mihály városi árvaügyi ellenőr és Hirschler Keresztély sertéskereskedő. Véleményük szerint a gyapjúvásár csak akkor lesz maradandó, ha egy részvénytársaság vagy oly társaság alakul, mely elegendő forgótőkével rendelkezik, előnyös feltételek mellett, pl. 6%-os kamatra a gyapjútermesztőknek előleget folyósít. A társaság megalakításához már rövid az idő. Alig egy hónap múlva lesz a vásár. Egyébként sem számíthatnak sikeres vásárra addig, míg „a nyugalom és a biztonság helyre nem áll”.³⁹⁽⁸¹⁾ A soproni gyapjúvásár 1848 után sem lett jelentős. „A gyapjúkereskedelem csaknem ismeretlen itt, mert hiányoznak az eszközök, melyek annak jelentőséget adhattak volna” – jelenti 1856-ban a Kereskedelmi Testület az Iparkamrának.⁴⁰⁽⁸²⁾

Az 1860-as évek elején hasonló a helyzet. A Kereskedelmi és Iparkamara szerint a soproni gyapjúvásár csak névleg létezik „és gyapjú nem hozatik”.⁴¹⁽⁸³⁾ Milyen ³¹⁵tényezőkben keressük tehát a soproni gyapjúvásártartás kudarcát? A sikeres gyapjúkereskedelemhez hiányzik mindenekelőtt a legfőbb eszköz: a pénz. A helyi Takarékpénztár nem tudott elegendő hitelt nyújtani. Nem véletlen, hogy a Kereskedelmi Testület már 1855-ben az Osztrák–Magyar Bank helyi fiókjának felállítását sürgette.⁴²⁽⁸⁴⁾ Hiányzik a vállalkozói kedv is. Nem alakul sem részvénytársaság, sem egyéb társulás, mint pl. a Pfeiffer-családé, amely a magyarországi sertéskereskedelemben jelentős szerephez jutott. A család egy-egy tagja Orlovinyak-on (Horvátország), Győrött, Bécsben és Sopronban székelt. A soproni Pfeiffer Lipót a legjelentősebb láncszem a nyugatra irányuló sertéskereskedelemben. A kereskedők nem gondoltak arra sem, hogy pénzüket gyapjufeldolgozó ipari létesítménybe fektessék. A Sopron–Bécsújhely-i vasúthoz fűzött nagy remények sem váltak valóra. A vasút valójában csak a századfordulón szerzett hegemóniát az áruszállításban. De a soproni kereskedők ekkor is állandóan panaszkodtak a vagonhiány, a szállítási bürokrácia miatt.⁴³⁽⁸⁵⁾ A kormánytól többször kérték a Győr-Sopron-Ebenfurti Vasút államosítását.⁴⁴⁽⁸⁶⁾ Igaz, hogy a vasút közel hozta Sopronhoz Bécset, viszont ez nem egy ipari és kereskedelmi ág hanyatlását, ill. eltűnését eredményezte.⁴⁵⁽⁸⁷⁾ Végül a soproni gyapjúvásártartás jövőjét a juhtenyésztésnek már 1848, de főképpen 1870 utáni hanyatlása pecsételte meg. Az úrbériség megszűnését követő legelőelkülönítéssel a közös legelőről kiszorultak az uradalmi nyájak. Elmaradt a tizedszalma szolgáltatása, helyenként

takarmányhiány is jelentkezett. Az uradalmak és a parasztgazdaságok feltörték a legelőt, belterjesebb gazdálkodásra tértek át. A juhtenyésztés rovására tért hódít a szarvasmarhatenyésztés.[46\(88\)](#)

Pl. A magyaróvári uradalom állattenyésztési adatai:

Év	ló	szarvasmarha	juh
1812/13	6	50	15 000
1832/33	30	400	42 000
1872/73	490	3 444	5 128

A juhtenyésztés rohamos hanyatlása – a magyaróvári uradalomtól eltérően – országosan csak a századfordulón következett be. Ekkor a tengerentúli, ausztráliai és argentinai gyapjú valósággal elárasztotta az európai piacot. Végül a szövőipar technikájának gyors fejlődése, ill. az olcsó „pótszereknek” a szövetekben való alkalmazása is elősegítette a juhtenyésztés hanyatlását.[47\(89\)](#)

Néhány adat a Sopron megyei juhállomány számának alakulásáról: 1828-ban 11 642, 1870-ben 187 517, 1895-ben 61 517, 1911-ben 39 966 db.[48\(90\)](#)

A Sopron város előmenetelére hivatott reformkori intézmények és vállalkozások közül, hasonlóan a Gőzmalomhoz (1836) és a Sopron–Vasi-Szederegylethez (1840), a gyapjувásártartási szabadalom sem váltotta valóra a városi polgárság elképzeléseit. A korabeli létesítmények közül maradandónak csak a Bécsújhely-i vasút és a Takarékpénztár bizonyult.

316 Gyapjувásártartási szabadalomlevél szövege:[49\(91\)](#)

„Mi első Ferdinánd Isten kedvező kegyelméből ausztriai Császár; Magyar és Csehország e néven ötödik, Dalmát, Horvát, Tót, Halics és Ladomér országok Apostoli, úgy Lombardia, Velence, Illiria stb. Királya; Ausztria főhercege; Lotharingia, Salzburg, Steyer, Korontán és Krajna, Fel- és Al-Slécia hercege; Erdély-nagyfejedelme; morvai örgróf; Habsburg és Tirol grófja stb. Emlékeztül adjuk ezennel jelentvén mindennek kit illet: Hogy Mi mind szabad királyi Sopron városunknak a végett Felsőgünkhöz intézett aláztatos esedezésére, mind pedig ezen város és környéke haszna s java előmozdítására, azt tartottuk királyi hatalmunkból és különös kegyelmünkől engedendőnek és rendelendőnek, sőt engedjük és rendeljük ezennel: miszerint a fennérintett Sopron városunkban évenként Szentjakabhó tizedik napjától ugyan azon hó végéig gyapju vásár tartathassék, mindazon joggal, előbbséggel, szabadsággal s mentességgel, mellyel az országos és gyapjuvásárok a többi szabad királyi és kiváltságos mezővárosokban s helyeken tartatni szoktak, de azon környékbeli már vásárkiváltságos más helyek országos és gyapju-vásárai rövidsége nélkül, s azon világos feltétel alatt: hogy a fennelhatározott idő alatt eső vasárnapokon és illető ünnepeken gyapjuvásár ne tartassék. Miért is titeket: kereskedők, kalmárok, utasok, és bármelley külföldiek, ezennel öszszesen mint egyenként biztosítunk s bizonyosokká teszünk: miszerint a fennevezett Sopron városunkban ekként tartani engedett gyapju-vásárra portékáitok – s vagyonságtokkal, minden félelem és a Mi különös védletünk és ótalmunk alá vett személytek s vagyontok legkisebb féltése nélkül, bátran, szabadon jöhettek, közeledhettek, ügyekezhettek, s dolgotok végezvén ismét haza, vagy a hová tetszik, térhettek. És ezt minden vásáron és egyéb nyilvános közhelyen kihirdettetni és kikiáltatni, apostoli magyar királyi titkos pecsétünkkel függőleg megerősített jelen levelünket pedig az előmutatónak elolvasás után mindenkor visszaadatni kívánjuk és parancsoljuk. Kelt a Mi őszintén kedvelt hivünk tekintetes és nagyságos székhelyi gróf Mailáth Antal szent István apostoli király rendebeli nagykeresztes vitéz, aranykulcsosunk, valóságos

belső titkos tanácsosunk, Zemplén vármegyei főispán, Magyarországon királyi főasztalnok mesterünk, és ugyanott királyi udvarunk egyszersmind az említett szent István apostoli királyi rend kancellárja kezéből, birodalmi fővárosunkban Bécsben, Ausztriában, böjtelőhó tizenkilencedik napján, az Ur ezer nyolczszáz negyvenhatodik esztendejében, magyar, cseh, stb. országai uralkodásunk tizenegyedik évében.

Ferdinánd sk.

Gróf Mailáth Antal sk. Jászay Pál sk.”

1970. XXIV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Hiller István: Haladó egyetemi diákmozgalmak Sopronban a felszabadulás előtt (1933–1945) (II. rész)

317 Hiller István: Haladó egyetemi diákmozgalmak Sopronban a felszabadulás előtt (1933–1945) (II. rész)

Az 1940/41. tanévre a Bánya- és Kohómérnöki osztályba bányamérnökhallgatónak iratkozott be Halász Miklós. 1941 tavaszán Budapesten megnyerte a főiskolai mezei futóbajnokságot. Évfolyamtársai tudta nélkül még aznap visszautazott Sopronba és éjjel a Kossuth Lajos utcai Volksbund-házról eltávolította a horogkeresztes táblát. A Volksbund az esetet jelentette a rendőrségnek és kérte a tettes kinyomozását. A rendőrség egyik náciellenes tagja – aki sejtette, hogy a tettest az egyetemen kellene keresni – bizalmasan értesítette az Ifjúsági Kör egyik vezetőjét és ajánlotta, hogy a táblát úgy tüntessék el, hogy ne lehessen megtalálni. Így is történt és a tettest nem vonták felelősségre.²⁵⁽⁹²⁾

A Jugoszlávia elleni hadjárat német egységei részben Sopronon keresztül vonultak. Az esemény hírére a hallgatóság egy része gyors szervezéssel megjelent azokon a helyeken, ahol a Volksbund tagjai és szimpatizánsai „Heil Hitler!” kiáltásokkal fogadták az átvonulókat. Füttyüléssel, „abcugolással” válaszoltak, majd gombostűvel szurkálták a „lelkesedőket”, ami nagy zavart keltett és végül is csendet teremtett.²⁶⁽⁹³⁾

Jelentős része volt az egyetemi hallgatóságnak abban, hogy az egykori Kaszinót a Volksbund nem tudta megszerezni székházának, sem „Deutsches Haus”-nak. Komoly náciellenes társadalmi akció révén lett a Kaszinó a „Magyar Művelődés Háza”. A mai Liszt Ferenc Művelődési Központ homlokzatán erre is emlékeztet a változatlanul meghagyott és újra aranyozott felirat.

1942 március első felében a soproni újságok olyan hírekről számoltak be nagyon röviden, amelyek önmagukban semmi érdekeset nem sejtetnek, az akkori olvasók azonban nagyon jól tudták, hogy a hírek mögött nagyobb szabású Volksbund-ellenes megmozdulások vannak, amelyekről beszélni még lehet ugyan, de írni már nem.

Az „Új Sopronvármegye” 1942. március 10-i számában azt írja, hogy a műegyetem ifjúsága 9-én este magyar nótaszóval vonult végig a város több útvonalán, majd a Himnusz és a Szózat eléneklése után tisztelgett az országzászlónál. „Tisztelgés az országzászlónál” címmel közli a lap, hogy a m. kir. Fáy András Kereskedelmi Fiú Középiskola tanulói 10-én zárt sorokban kivonulnak az országzászlóhoz, ahol a Himnusz eléneklése után koszorút helyeznek el.

A „Soproni Hírlap” 1942. március 11-i számában számol be – valamivel hosszabban – ezekről az eseményekről. „Műegyetemisták, fiúkereskedelmisták és diáklányok az országzászlónál” címmel közli, hogy a műegyetemisták 9-én 8 órakor vonultak az országzászlóhoz, az Irgalmas Nővérek zárdájának növendékei 10-én délelőtt, az állami fiúkereskedelmi iskola növendékei pedig délután rendeztek hazafias ünnepséget az országzászlónál. Beszámol a lap arról is, hogy a műegyetemisták 10-én délután megkoszorúzták az országzászlót, „minden [318](#)magyar ember szent szimbolumát, amelyért s amellyel apáink küzdöttek évszázadokon át”. Azóta egyetemi és diák díszőrség áll a „magyarság, az ország szent jelvénye előtt”.

Az „Oedenburger Zeitung” március 11-én a következőket írja: „Huldigung vor der ständigen Nationalfahne. Vorgestern abends erschienen die Hörer der hiesigen Fakultät für Forst- und Bergbauwesen vor der ständigen Nationalfahne, wo vaterländische Lieder gesungen wurden”. Beszámol a két másik iskola hasonló megmozdulásáról is.

Az egyetemi Ifjúsági Kör lapjának 1942 áprilisi számában a hírek között csak annyit említ, hogy 9-én ifjúsági gyűlést tartottak, ahonnan az országzászló elé vonultak tiszteletadásra. A gyűlés elhatározta, hogy további intézkedésig mindenki nemzetiszínű szalagot visel a sapkáján. Fejenként 1 pengő költséggel lehetővé tették, hogy március 14-én este fáklyákkal vonuljanak fel.

A sajtó sehol egy szóval sem említette, mi váltotta ki ezeket a „tiszteletadásokat” az országzászlónál, mi volt a diákmegmozdulások előzménye.

Hábel György levelében kimondottan náciellenes tüntetésről beszél, annak okait és lefolyását pedig a következőképpen írja le:

Akkoriban sorozták be a volksbundistákat a német hadseregbe. Sopron földrajzi helyzeténél fogva gyűjtőközpontja volt a bevonulóknak. A tüntetést megelőző napon – tehát nyilván március 8-án – a besorozottak felvonulást tartottak a városban. Mikor a Széchenyi téri országzászló elé értek, a parancsnokok nem vezényeltek tiszteletet, ami pedig akkor minden alakulatra nézve kötelező volt. A rendkívüli eseményt sok kíváncsi szem figyelte, különösen az egyetemi hallgatók. Így természetesen azt is észrevették, hogy egyesek a sorokból a zászló felé köptek. Felmorajlott a felháborodás. Az Ifjúsági Kör még aznap riasztotta az ifjúságot és „haditanácsot” tartott. Elhatározták, hogy általános tiltakozó tüntetést szerveznek. A hallgatóság szervezettsége miatt nem volt nehéz órák alatt ismertetni a határozatot nemcsak az egyetemisták, hanem a város diáksága között is. A határozat nyomán – írja Hábel – az egész ifjúság utcai felvonulásokat rendezett nemzeti zászló alatt és énekelték, hogy „Bécs várában sír a német...”

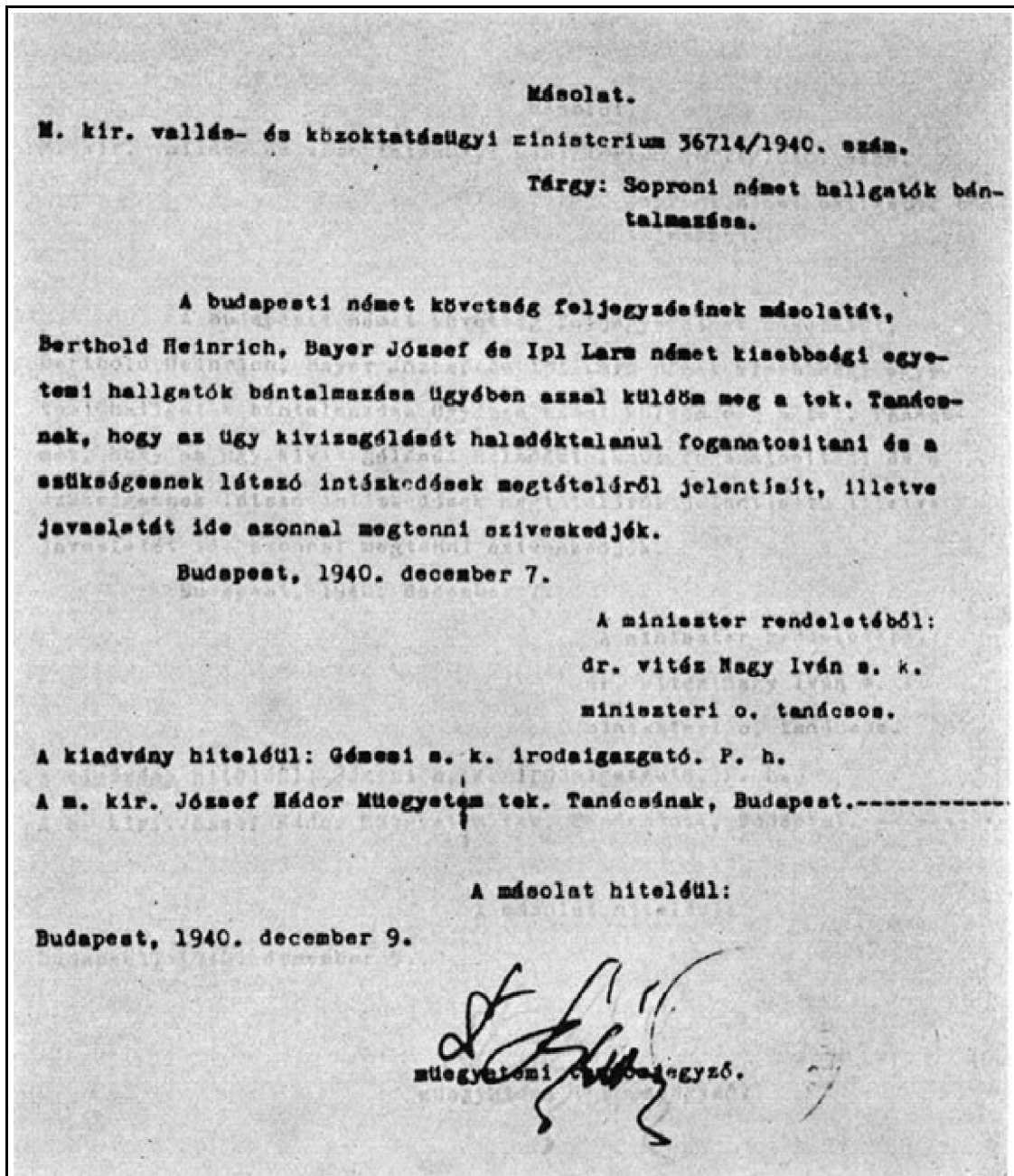
A városi színház előtt tömeggyűlésen vett részt az ifjúság, majd innen az egyetemisták zárt katonás oszlopokban felvonultak a Kossuth Lajos utcai Volksbund székház elé. Az Ifjúsági Kör elnöksége (3 fő) bement a székházba és a Volksbund vezetőségétől elégtételt követelt. Más visszaemlékezések szerint viszont az ifjúság a város három pontján gyülekezett és egyidőben ért a Volksbund elé.[27\(94\)](#)

Az egyetemisták küldöttségét a Volksbund egyik soproni vezetője, Dr. Neu fogadta.[28\(95\)](#)

Az ifjúság ezalatt odakint várt, elszánva arra, hogy akcióba lép, ha valamilyen újabb provokációra kerülne sor. Több résztvevő szerint – Hábel is ezt írja – a Volksbund vezetői szorongatott helyzetükben sajnálkozásukat fejezték ki, és ígéretet tettek a felelősök megbüntetésére. A hallgatóság egy része nem helyeselte, hogy a küldöttség megelégedett a sajnálkozással, és erősebb lépéseket követelt. Hábel György visszaemlékezése szerint az Ifjúsági Kör levelet [319](#)is küldött a külügyminisztériumnak, amelyben a

Volksbund magatartását kifogásolták.[29\(96\)](#)

Néhány nap múlva, március 15-én az ifjúság szokatlanul nagy számban vett rész a Petőfi téren megtartott ünnepségen, emel is kifejezésre juttatva a korábbi náciellenes tüntetések iránt való rokonszenvét. Március 14-én este az Ifjúsági Kör fáklyás felvonulást szervezett. A felvonulás útvonalát úgy határozták [320](#)meg, hogy az érintse a külvárost is: Kazinczy utca, Fapiac, Híd utca, Balfi utca, Várkerület, Széchenyi tér, Petőfi tér.

A Volksbund-ellenes akciók később is folytatódtak, utcai verekedésekre, nemzeti színű szalagok éjszakai ragasztására került sor és „éjszakai őrzőjáratokat” szerveztek, amelyeknek célja a náci propagandaanyag terjesztésének megakadályozása volt. Az erősödő megtorló intézkedések azonban óvatosabb módszereket sürgettek.

Az Ifjúsági Kör már 1941-ben létrehozta az ún. Szociális Ügyosztály Kurucdombi Munkacsoportját, amely célul tűzte ki a kurucdombi nyomortanyákon élő emberek megsegítését. 1943 őszén kiszélesítették a munkacsoport célját, Volksbund-ellenes agitációt szerveztek. Titkos felhívást közzétettek, melynek szövege a következő volt:³⁰⁽⁹⁷⁾

„Fiuk!

A Volksbund szervezkedései mindannyiunktól is ismeretesek. Országunk határán, ebben a városban, ahol a tanulás összegyűjtötte az intelligens magyar ifjak egy jelentős részét, nem nézhetjük behunyott szemmel azt, hogyan gyűjt magyar véreink közül embereket magának. Ezek szellemileg alacsony fokozaton álló és társadalmilag is felelőtlen egyének a tömeg hitegetésének hipnózisa alatt igyekeznek a megzavart magyarokat zászlójuk alá hajtani.

Mindazoknak, akik nemcsak szóval érzik magukat magyarnak, kötelességük, hogy amugy is kis nemzetünk minden ingadozó tagját a kísértésektől megmentse azáltal, hogy velük foglalkozik és esetleges kétségeiket eloszlatja. Fiuk! Ez elől a munka elöl nem szabad elzárkóznotok.

Az Ifjúsági Kör Szociális Ügyosztály keretében működő munkacsoportunk többek között éppen azt az irányelvet tűzte ki maga elé, hogy menti, ami még menthető és igyekszik *a magyart magyarnak megtartani*. Ezt a ténykedést a múltban is kifejtette éppen ott, ahol városunkban arra leginkább szükség van: a kurucdombi gyermekek között. A Volksbund nagyon jól ismeri szándékainkat és a suhancok zavargása, jelvények osztogatása, stb. által akarja munkánkat megzavarni és kis magyarjainkat elvakítani. Megfigyeltük, hogy a jelvények viselését és terjesztését is leginkább az egyébként kevészámú magyar nyelvű gyermekekre bízták, hogy ezek így szimbolikusan hirdessék hovatartozásukat. A mentés útja csak egy lehet; foglalkoznunk kell ezekkel a fiukkal és lassan-lassan visszahódítani őket nemzetünknek, magyarságunknak.

A Szociális Ügyosztály munkálkodási területe e tanév elejétől kezdve jelentősen kibővült s így a kurucdombi foglalkozást tartó egyetemisták száma 3–4 főre zsugorodott össze. Ily csekély létszám mellett munkánk folytatása a volksbundérmű suhancok zavargásai és okvetetlenkedései miatt lehetetlenné vált. Szükség van rátok, Fiuk, hogy magyarmentésünket folytathassuk. Ismerjük nagy elfoglaltságotokat, de bizunk benne, hogy lesznek közöttetek olyanok, akik erre is időt tudnak szakítani. Az elfoglaltság minden szombat délután k. b. 4–7-ig tart. Főleg kézügyességben, játékokban, nótákban jártas, a sikertelenségtől nem fáradó emberekre van szükségünk. Tudjuk, hogy sokat kívánunk, de biztosak vagyunk abban, hogy nem csalódunk Bennetek és lesztek 10–15-en, akik a nehéz, de szép munkára vállalkozni fogtok.

Kérünk mindnyájukat, ne dobjátok gunyos ajkbiggyesztéssel félre a papírt, hanem gondolkozzatok mondanivalója fölött és ha úgy gondoljátok, hogy Nektek is közöttünk a helyetek, írjátok fel rá a neveteket.

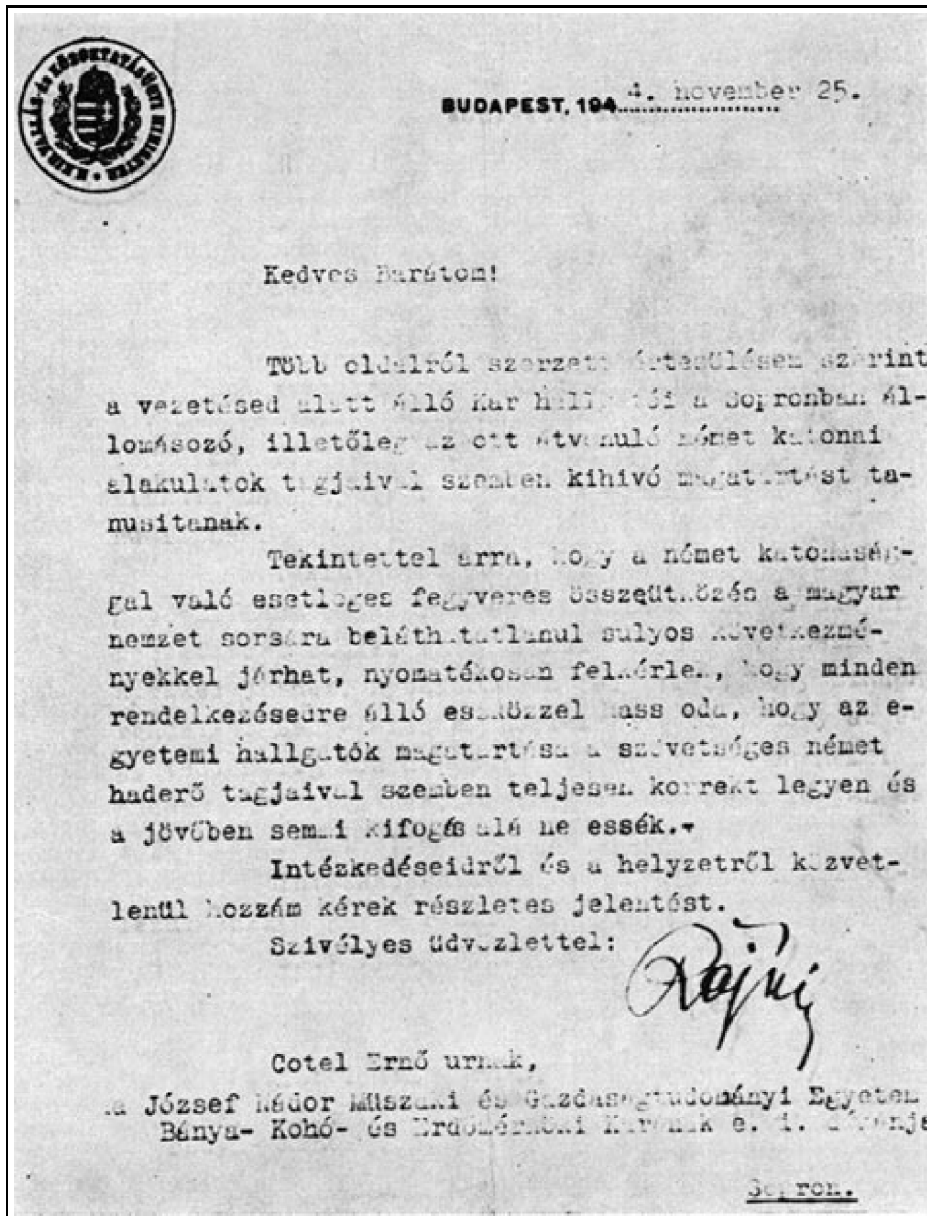
Bizunk az I. éves szakok segítségével.

Üdv az erdésznek!

Jó szerencsét!

A Szociális Ügyosztály Kurucdombi Munkacsoportja.”[31\(98\)](#)

[321](#)A munkásság és parasztság háború- és fasisztaellenes tiltakozásai országszerte megerősödtek. A növekvő ellenállás láttán Hitler csapatai 1944. március 19-én ellenállás nélkül megszállták az országot. Sopront az elsők között érte a megszállás, a németek már a hajnali órákban a városban voltak.

Az egyetem egész ifjúsága összegyűlt a megszállás napján a matematikai [322](#)előadóteremben, ahol az esemény komorságához illő beszédek hangzottak el. Modrovich Ferenc professzor beszédében arra kérte az

ifjúságot, hogy őrizze meg higgadságát, magyarságába vetett hitét, és kérte, hogy ne provokáljanak, ne szolgáltatassanak okot a németeknek a beavatkozásra és elhurcolásokra. A gyűlés a Himnusz eléneklésével ért véget. A hallgatóság hangulata olyan volt, hogy határozott kiállás esetén fegyverrel szálltak volna szembe a németekkel, bátor és kemény ellenállásra kerülhetett volna sor.³²⁽⁹⁹⁾

A március 19-ét követő napokban történtek bizonyos szervezkedések a fegyveres ellenállásra, így két szakszervezeti munkás felkereste az Ifjúsági Kör vezetőségét és a fegyveres harcra buzdították őket. Az Ifjúsági Kör vezetői azonban ezt elvetették, a harcot nem találták célszerűnek a túlerővel szemben. A Kör vezetői, a két munkás és Sébor János prodékán között is sor került az ellenállási mozgalom lehetőségének megtárgyalására, a gondolatot végül itt is elvetették.³³⁽¹⁰⁰⁾

Az ellenállás, a szembenállás és a gyűlölet fegyveres harcban ugyan nem jelentkezett, a professzoroknál és hallgatóknál azonban minduntalan kifejezésre jutott. A hallgatók éjjelenként eltávolították a németek tábláit, átírták azokat, nem szolgáltatták be a sportkör fegyvereit, a professzorok közül a megszállók és kiszolgálók többet rövidebb letartóztatásba helyeztek, kihallgatásoknak és durva fenyegetéseknek tették ki őket.³⁴⁽¹⁰¹⁾ A hallgatóság, ahol tehette, megkárosította a hadsereget és kihívóan viselkedett a németekkel és magyar csatlósáikkal szemben egyaránt. 1944. november 29-én a M. kir. 2. Honvéd Kisegítő Karhatalmi Század átiratot intéz az egyetemhez, hallgatók által elkövetett lopások tárgyában³⁵⁽¹⁰²⁾ és csaknem egyidejűleg a nyilas Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter erős hangú levélben figyelmezteti a dékánt, akadályozza meg a hallgatók provokációit a német katonai alakulatok tagjaival szemben.

A miniszter levele a következőképpen hangzik:

„Budapest, 1944. november 25.

Kedves Barátom!

Több oldalról szerzett értesülésem szerint a vezetésed alatt álló Kar hallgatói a Sopronban állomásozó, illetőleg az ott átvonuló német katonai alakulatok tagjaival szemben kihívó magatartást tanúsítanak.

Tekintettel arra, hogy a német katonasággal való esetleges fegyveres összeütközés a magyar nemzet sorsára beláthatatlanul súlyos következményekkel járhat, nyomatékosan felkérlek, hogy minden rendelkezésedre álló eszközzel hass oda, hogy az egyetemi hallgatók magatartása a szövetséges német haderő tagjaival szemben teljesen korrekt legyen és a jövőben semmi kifogás alá ne essék.

Intézkedéseidről és a helyzetről közvetlenül hozzám kérek részletes jelentést.

Szívélyes üdvözléssel:

Rajnis³⁶⁽¹⁰³⁾

323Cotel Ernő urnak,³⁷⁽¹⁰⁴⁾

a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Bánya- Kohó- és Erdőmérnöki Karának e. i. dékánja.

Sopron.”

Cotel dékán a levélre már nem válaszolt, mert az 1944. november 29-én tartott II. rendes kari ülésen a prodékán felolvasta Cotel levelét, amelyben bejelenti betegségét. Cotel Ernőnek 1945. április 10-én

keltezett és az egyetemnek küldött levelében egyébként azt írja, hogy betegsége miatt és azért is kért betegszabadságot, mert nem akarta a nyilas kormányt mint hivatalfőnök szolgálni. – Tudták, hogy szabadkőmíves voltam – írja – félttem a letartóztatástól annál inkább, mert a soproni nyilas főispán esetleges második olyan kívánságát, hogy Szálasiék országgyűlésén résztvegyek, visszautasítottam volna.

A soproni egyetemi hallgatók évekre visszanyúló harca a Volksbund és a nácik ellen, sajnos mártírokat is követelt közvetlenül a város felszabadulása előtt.

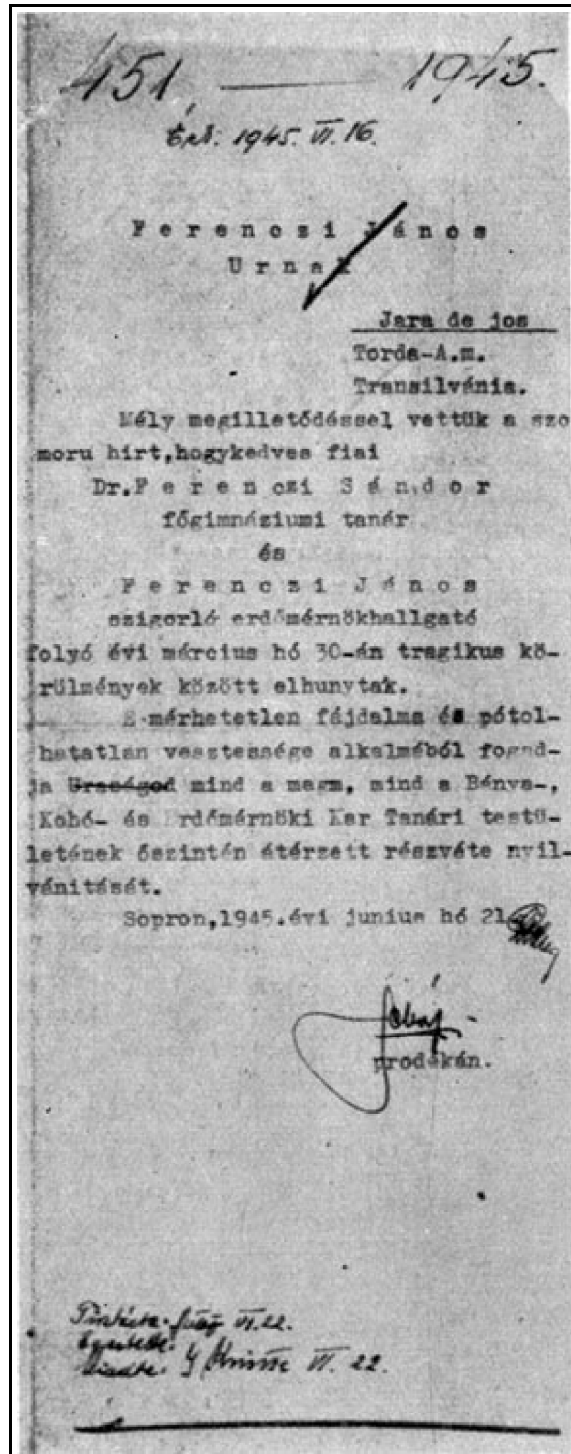
A Mátyás király utca 5. számú házban elhelyezett Erdélyi Diákotthonban – melyet részben erdélyi bányászati és erdőgazdasági vállalatok támogatásával tartottak fenn – 1945 március utolsó napjaiban mintegy 14 hallgató és nem hallgató lakott. Az erdélyiek mint rászorulóknak helyet adtak Csaszlava Jenő IV. éves bányamérnökhallgatónak és nejének, valamint Neumann János II. éves kohómérnökhallgatónak is, akik nem voltak erdélyiek. Ezekben a napokban az emberek az óvóhelyeken kerestek menedéket. Az említett ház óvóhelyének lakóit még több veszély fenyegette, mint másokét, mert a mai MTESZ székház volt a nyilas párt ház, ahonnan sűrű időközökben indultak a géppisztolyos, övüket kézigránatokkal teletűzdelt, feketeruhás, zöldinges pártszolgálatosok razziáikra. Közben a hangszórók szakadatlanul üvöltöttek, hogy a kiűritési parancs értelmében mely egyetemi évfolyam hallgatóinak mikor kell gyülekezniük a Petőfi téren.

A Mátyás király utca 5. számú ház óvóhelyének szellőző vasajtaja a kapu alá nyílt. Az egyetemisták felváltva itt őrködtek, hogy veszélyt jelezve riadóztassák a többieket. A pincében átütötték a falat a 7-es számú pincéjébe, ahonnan hátulról a romos lépcsőházon át a 9-es számú ház padlására juthattak. Ezt a házat rendszerint elkerülte a nyilas őrző, mert kiégett, romos volt és az utcáról megközelíthetetlen.

A hallgatók között talált menedéket több katonaszökevény is, így Ferenczi János szigorló erdőmérnök bátyja, Dr. Ferenczi Sándor természetrajz tanár, az erdélyi természettudomány egyik ismert reménysége.

Amikor idegeik kezdtek már felmondani a szolgálatot, elhatározták, hogy kiköltöznek Brennbérgbányára, valamelyik bombabiztos óvóhelyen bújnak meg a légítámadások és a zaklatás, elhurcolás veszélye elől. Március 29-én Ferenczi János és Sándor, Neumann János, Csaszlava Jenő és felesége el is indultak, a többiek a bombázások miatt később már nem jutottak ki. Az öt ember Óbrennbérgben a Kovács-árok óvóhelyen húzódott meg, ahol sok soproni, brennbérgi is menedéket keresett. 30-án híre ment, hogy a szovjet csapatok már a hegyekben vannak. Dr. Ferenczi Sándor, aki még katonaruhában volt, a híre civil ruhát öltött, gondolván, hogy nem kell már tartania razziától. Közben néhány volksbundista nő leszaladt az óbrennbérgi vendéglőben tanyázó SS-ekhez és azt [324](#)jelentették, hogy kommunista főiskolások egy katonatiszt segítségével fel akarják robbantani az óvóhelyet.

Tudomásunk szerint egyik hallgató sem volt kommunista. Ferenczi János közismerten baloldali érzelmű, demokratikus felfogású és igen erősen náciellenes beállítottságú, szegényparaszt szülők gyermeke volt. Oroszul tanult, úgy várta a felszabadulást. Tanulmányait is példásan folytatta. Csaszlava Jenőről ugyanígy vélekedtek évfolyamtársai és barátai. Neki tulajdonítják az ismertett Volksbund-ellenes titkos felhívás megfogalmazását is. Dr. Ferenczi Sándor kimondott tudós típus, ugyancsak közismerten baloldali ember volt. Csaszlaváné a bombázások és a bujdosás alatt idegileg tönkrement asszony benyomását keltette. Értelmetlen robbantásra egyikük sem gondolt. Hasonló gondolkodású volt Neumann János, azért is voltak együtt, sorsuk is ezért volt közös.

Néhány perc múlva 5–6 SS rontott a pincébe, kituskolták az öt szerencsétlent és géppisztolyukkal a Muck-kilátó felé kezdték hajtani őket, ahol akkoriban német parancsnokság székelt. Később három SS a Ferenczi testvéreket és Neumann Jánost déli irányban a Kovács-árok mentén tuszkolta előre, kettő

pedig az óvóhely bejáratával szemben a Jóremény-oldali gyalogösvényen hajtotta tovább a Csaszlava házaspárt. Az asszonynak már csak annyi ideje maradt, hogy odasúgja férjének: ezek bennünket ki fognak végezni. A következő pillanatban megszólaltak a géppisztolyok. Csodával határos módon Csaszlava Jenő életben maradt, rengeteg vérveszteséggel, többször elalélva másnap hajnalban vánszorgott be az egyetemre. Hallgatótársai – köztük az eseményről készült feljegyzés rögzítője³⁸⁽¹⁰⁵⁾ – hordágyon vitték be az Orsolya-rendházban berendezett kórházba, ahol a súlyos tarkólövést szenvedett Csaszlava Jenő két hét³²⁵ alatt annyira felépült, hogy vállalkozhatott egy még mindig veszélyes brennbergi gyalogútra. Tompa Károly hallgatótársa kísérte el, neki mondta el, még mindig csak szaggatott szavakkal, hogy mi történt. A kitóduló óvóhelyiek is közvetlen tanúi voltak ennek a kegyetlenségnek, hiszen az óvóhelyiül szolgáló régi tárna ajtajától alig 100 méterre történt.

A két Ferenczi testvér és Neumann János ideiglenes sírhelye a Jóremény erdő rész 142/e erdő részletében, Csaszlava Jenőné pedig a 142/d erdő részletben volt. Az SS-ek és cinkosaik a közlőről tarkón lőtt fiúkat sekély gödörbe hantolták el és csak akkor húztak töltést és tettek egyszerű nyírfakeresztet a jeltelen sír fölé, amikor megtudták, hogy egyikük megmenekült.

A brennbergi bányaigazgatóság fémlemezokorsókat készítettett, majd a szovjet városparancsnokság engedélyével 1945. június 17-én exhumálták a négy holttestet és mintegy 100 hallgató kísérete mellett temették el őket a régi Szt. Mihály, illetve az evangélikus temetőben. Ferenczi János az evangélikus temető XIII csoport 2., Ferenczi Sándor ugyanott az 1. sírhelyen, Neumann János a régi Szt. Mihály temető VIII. csoport 2. sorozat 32. számú, Csaszlava Jenőné pedig az I. falcsoport 7. számú sírhelyén nyugszik.

A fasizmus áldozata Faulwetter Ernő erdőmérnökhallgató is, aki megtagadta a nyilas katonai behívás teljesítését és ezért kötél általi halálra ítélték.³⁹⁽¹⁰⁶⁾

A felszabadító Vörös Hadsereg első katonái 1945. április 1-én hajnali fél három órakor jelentek meg az egyetem területén. Ezzel a ténnyel új korszak kezdődött a soproni egyetem és az egyetemi ifjúsági élet történetében.⁴⁰⁽¹⁰⁷⁾

A Horthy-korszak negyedszázados uralma alatt felsőoktatásunkat és az ifjúsági életet számos negatív jelenség kísérte. A soproni egyetem sem volt kivétel. Az uralmon lévő osztályok ezeket a negatív, reakciós jelenségeket előszeretettel propagálták, magasztalták, saját céljaikra kihasználták. Az ifjúság haladó törekvéseit – bár azok néha eszmeileg tisztázatlanok, a gyakorlatban botladozók is voltak – agyonhallgatták, vagy ha ez lehetetlen volt, kiforgatták, meghamisították.

A fenti tanulmány megkísérli – a teljesség igénye nélkül – bemutatni, hogy a soproni egyetemi ifjúságban mindig éltek haladó, előremutató eszmék.

1970. XXIV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Fekete Ferenc: A soproni textilipar 25 éve

Fekete Ferenc: A soproni textilipar 25 éve

1. Sopron textiliparának negyedszázados történetéhez tárgyhú dokumentumokat csak 1950-től, a soproni Állami Levéltár létesítésétől lehet figyelembe venni; korábbi irattári anyag alig áll rendelkezésre.

Annak ellenére, hogy az írásos anyag aránylag kevés, korunk eseményeit az átélők emlékei is rögzítik. Az

idő és az emlékezet pedig sok mindent megszépít, a nehézségek meg elmosódnak.

Az első kép – ami felvillan a felszabadulás napjaiban – elkésztető. Még az az öröm is, ami az emberré válást fémjelzi, még az sem tudja elmosni azt a keserűséget, ami a látottakból fakad.

326Háborús károk! Hogy mennyi? Üzemeink helyzete akkor így fest: A Soproni Selyemipar az 1944. december 6-i soproni bombázáskor súlyosan megsérült. A régi Trebitsch-gyár romhalmazzá vált. Az 1945. március 4-i újabb bombatámadáskor a gyár kazánháza és gyárkéménye elpusztult. A kivonuló német csapatok utolsó üdvözlésként 1945. április 1-én felrobbantják a Selyemipar creppcérnázó emeletes termét. A Soproni Pamutiparban 1945. március 29-én egy légi akna ledöntötte az emeletes új terem épületének falát. A gyár valamennyi ablaka kitört, belső falrepedések következtében az üzem területe üvegcserep, rom. A munka megállt. Sokkal szerencsésebb volt a város nyugati peremén épült két üzemünk: a Lakástextil Vállalat és a Richards: Fésűsfonógyár. Ezeket az üzemeket háborús kár nem érte. A Ruhagyárban nem lehetett háborús kár, hiszen csak a felszabadulás, ill. az államosítás után, 1950-ben alakult.

Ezek a károk csak a termelő berendezésben jelentkeztek. Figyelembe kell venni azonban azt is, hogy a front közeledtével a lélekszámában felduzzasztott város pánikhangulata egyre nőtt. A dolgozók egy része – félve a háborús eseményektől, de főleg a nyilas propaganda hatására – egyre nagyobb csoportokban szivárgott nyugatra. Ez a szivárgás március hónap folyamán fejvesztett meneküléssé vált. Az üzemek katonai parancsnokai nem tudtak parancsolni már. A termelés zuhanásszerűen csökkent.

A szovjet csapatok Sopronba érkezésekor üres gyártelepek, kevés sértetlen, sok romban álló gép, csend, reménytelenség fogadta a szemlélőket. A háborútól sokat szenvedett emberek lépesének tétovasága jellemezte az első napokat, de győzött az élni akarás. Az üzemek dolgozói hozzákezdtek az újjáépítéshez. A gyártelepeken meginduló gépek ritmikus zajában benne volt az újjáéledés ígérete. Pedig nem volt könnyű ez az idő.

Ha visszagondolunk arra, hogy a termelt áruk élelemért cseréltek gazdát, akkor könnyű megérteni az akkori idők visszasságait. Minden, ami történt, több szemüvegen át tükröződött, a vélemények megoszlóak voltak, az események sokszor furcsán magyarázóttak. Egy-egy eseményt Sopron akkor megjelenő két napilapja különböző módon is kommentált. Ez érthető, hiszen a megalakult pártok állásfoglalása nem volt egyező. A légkör lassan tisztult. Az egyre erősödő munkáspártok befolyása a gyárak életére mind nagyobb lett és segítségük tisztázta a kivezető utat. A történelmi tárgyilagossághoz tartozik, hogy a felszabadult város üzemeiben a gyárak termelő munkájának megindításához sok segítséget adtak a szovjet csapatok parancsnokai. Nem volt pl. elegendő nyersanyag. Különböző bér munka-megbízások keretében a szovjet hadsereg bocsátott nyersanyagot a gyárak rendelkezésére, a megszótt anyagokért pedig élelmiszert adott. Ez segítette át a gyárak munkásait a kritikus időn.

A felszabadulást követően nemcsak alapanyag nehézségekkel küzdöttek gyáraink, hanem komoly gondot okozott az üzemanyaghiány is. Az Új Sopron című napilap 1945. október 7-i számában olvashatjuk:

Soproni gyárak vezetői nyilatkoznak a magyar–szovjet kereskedelmi szerződésről. Csak a szénhiány fog nehézségeket okozni. A Szovjetunióval kötött árucsereforgalmi egyezmény az egész ország ipara számára nagyarányú fellendülést hoz. Elsősorban azonban a textilipar van érintve, amelyet egyrészt hatalmas mennyiségű bér munkával lát el a Szovjetunió, másrészt annyi nyersanyagot bocsát rendelkezésre, amely feldolgozva itt marad az országban, hogy az ország minden egyes lakosára 20 méter fog jutni belőle.

A soproni textilgyárak, melyek az ország textilipari termelésének jelentős százalékát teszik ki,

természetesen szintén érdekelve vannak ebben a Szovjetunió által [327](#) lehetővé tett munkában. E gyárak ma nyersanyag hiány miatt nem tudnak teljes kapacitással dolgozni és elégséges munkást foglalkoztatni. Ezekre a problémákra fog megoldást adni a Szovjetunió szállítmánya.

A soproni gyárak vezetői örömmel vették a megrendelést. A gyárak energiatermelő berendezéseinek üzemben tartásához szükséges szenet azonban nem tudták biztosítani. A szénhiány nagyságára jellemző, hogy a közüzemek, a gyárak, hivatalok néha beszüntették a munkát. Az akkori sajtó állandó témája volt a tüzelő és szénhiány.

A Soproni Újság 1947. január 9-i (csütörtöki) számában ezt olvashatjuk:

PÉNTEK REGGEL UJRA MEGKEZDŐDIK A MUNKA A PAMUTIPARBAN

Lapunk tegnapi számában megírtuk, hogy az egyre fokozódó szénhiány, továbbá a váratlanul bekövetkezett rendkívüli hideg időjárás, hatalmas nehézségek elé állította a soproni üzemeket, közhivatalokat, közüzemeket.

Elsőnek a Soproni Pamutipar volt kénytelen a munkát beszüntetni. A gyár vezetősége, igazgatóság és üzemi bizottság egyaránt táviratokat küldtek a kormány vezető tagjaihoz, továbbá a Gazdasági Főtanácshoz, melyben vázolták a gyár súlyos helyzetét, továbbá azt a tényt, hogy most a télviz idején 1000 munkás került egyik napról a másikra utcára.

A táviratokra tegnap délben válasz érkezett, mely szerint azonnali kormányintézkedés történt, hogy kellő mennyiségű szenet Brennerbányáról a gyárba szállítsanak. A brenneri bánya meg is kapta már az intézkedést, úgy hogy ma leszállítják a szükséges szenet.

Ilymódon pénteken újra megindul a munka a Pamutiparban és a két napos termelési kiesést is be fogják hozni.

Az energia- és szénhiány a többi gyárnál is hasonló problémákat okozott. A kérdés megoldására a soproni üzemek Brennerbányán végül is külszíni fejtésből szerezzék meg az erőtelepek számára szükséges szenet. Ezzel elhárult egy komoly akadály, mely a termelést eddig hátráltatta.

A felszabadulás az ország, a dolgozók életében nagy változást hozott, azonban nem változtatta meg az ipar akkori struktúráját. A gyárak további tulajdonosainak egy része az országból nyugatra távozott, azonban nem szűnt meg érdekeltségük itthon maradt gyáraikban. Az ország ipari életében új mérföldkövet, gyökeres változást az ipari üzemek 1948. március 26-án bekövetkezett államosítása hozott. A termelőerők és termelési viszonyok változása egycsapásra megoldotta a tulajdonos és vezetés problémáját. A dolgozóknál egyre inkább kikristályosodó közösségi gondolat az államosítással kapott megingathatatlan alapot. Mikor először került a gyárak homlokzatára az új jelszó: „miénk a gyár, magunknak dolgozunk,” akkor ez még csak a homályosan érzett birtoklás gondolata volt. Nagy súllyal a jogok, kisebbel a kötelességek értelmezésében. A gyárakról lekerülő „R. T.” betűk, melyek a Részvény Társaság fogalmát rögzítették, többet jelentettek levételükkel, mint amikor fent voltak.

Eltűnt a munkakényszer képzete. A dolgozók nemcsak a termelésbe, hanem az elosztásba is beleszóltak, még hozzá komoly felelősséggel. Ez a felelősség volt a jövő záloga.

Az államosítással megkezdődött az első népgazdasági terv, mely célkitűzésével hivatva volt megjelölni az utat a szervezettel új, szerkezetében átrendezett ipari tevékenység folytatásához. Az első népgazdasági

tervek még nem voltak hibátlanok. Az erők felmérése, a tervezés tapasztalatai hiányosak voltak. Egy azonban jellemzője lett a terveknek: a dolgozók töretlen lendülete, az összefogás, 328a közös igyekezet. Ez volt a biztosíték induláskor és ez hozott sikert a tervciklusok végén a teljesítésben.

Múltak az évek. Az iparvezetés gondjai egyre növekedtek. A korábbi sok kisüzem perspektívikus fejlesztése nehezen illeszkedett bele nemcsak a területi, de az országos fejlesztési tervbe is. Nagy volt a széttagozottság, ezért nehéz volt a koordináció. Ebben az időben már egyre bővült a textilipar exportja és ezzel a korábbi iparirányítás rendszere, egy könnyebben áttekinthető vezetési és ellenőrzési módot igényelt. Időszerűvé vált az üzemek összevonása. Ez nem egyszerre történt, hanem 1955-től 1963 végéig ment végbe. Az összevonás kapcsán a soproni üzemek is elvesztették önállóságukat, a Ruhagvár kivételével.

A Soproni Selyemipar került először sorra 1955. január 1-el, amikor az összes hazai selyemgyárat egy nagyvállalattá, a „Magyar Selyemipari Vállalattá” olvasztották össze. Második helyen a Soproni Fésűsfonógyár önállósága szűnt meg: 1962. január 1-el a győri Richards Finomposztógyár kebelébe került. Harmadikként a Soproni Posztó- és Szőnyeggyárat vonták össze a Kőszegi Bútorszövetgyár, Kőszegi Posztógyár, Szombathelyi Takarógyár, Tatai Szőnyeggyár üzemével és így lett a Lakástextil Vállalat egyik gyáregysége. Végül 1963. július 1-vel a Soproni Pamutipar olvadt be a Pamutnyomóipari Vállalatba, amelyben a Kispesti Textilgyár, Kelenföldi Textil, Magyar Pamutipar, Szegedi Textilművek szövődék és a Goldberger Textilnyomógyár, a Pamutkikészítőgyár, Textilfestőgyár, a Textilmintagyártó Vállalat és Textilcsomagoló telep egyesült.

Az iparirányítás, a lényegesen csökkent számú vállalat tevékenységének összehangolását kisebb apparátussal hatékonyabban tudta megoldani. A gazdasági élet egyre gyorsuló tempója gátat kapott a különböző, erősen kötött terelőkben. Az érdekeltségi rendszer rövidre zárt íve nem engedett a gyorsított kibontakozásnak. A belföldi és export piaci igények mindjobban feszegették a korábbi kereteket. Az árrendszer merevsége, a kezdeményezés kötöttségei, a fejlesztési irányok és arányok merevsége valami újat sürgetett.

1968. január 1.: megszületett az új gazdaságirányítási rendszer. A vállalati önállóság hangsúlyozása, az öntevékeny fejlesztés lehetősége, az új árrendszer életbelépése növelte az egyéni kezdeményezést. Szabad út nyílt az új irányítási rendszerben a gyártmányfejlesztés számára. Ez ösztönzővé vált a gyártmány struktúrák változtatására. Az újra, a korszerűbbre törekvés nagy lépés volt áruink világszínvonalra emelése felé. Szakítani kellett a régi hagyományos technológiákkal, a klasszikus alapanyagok felhasználásával. Ezen a téren is nagyot léptek előre gyáraink. A város üzemének profilváltozása szemléltető képet ad erről az erőfeszítésről.

2. Kövessük gyáraink e téren kifejtett tevékenységét egyedenként!

Lakástextil Vállalat

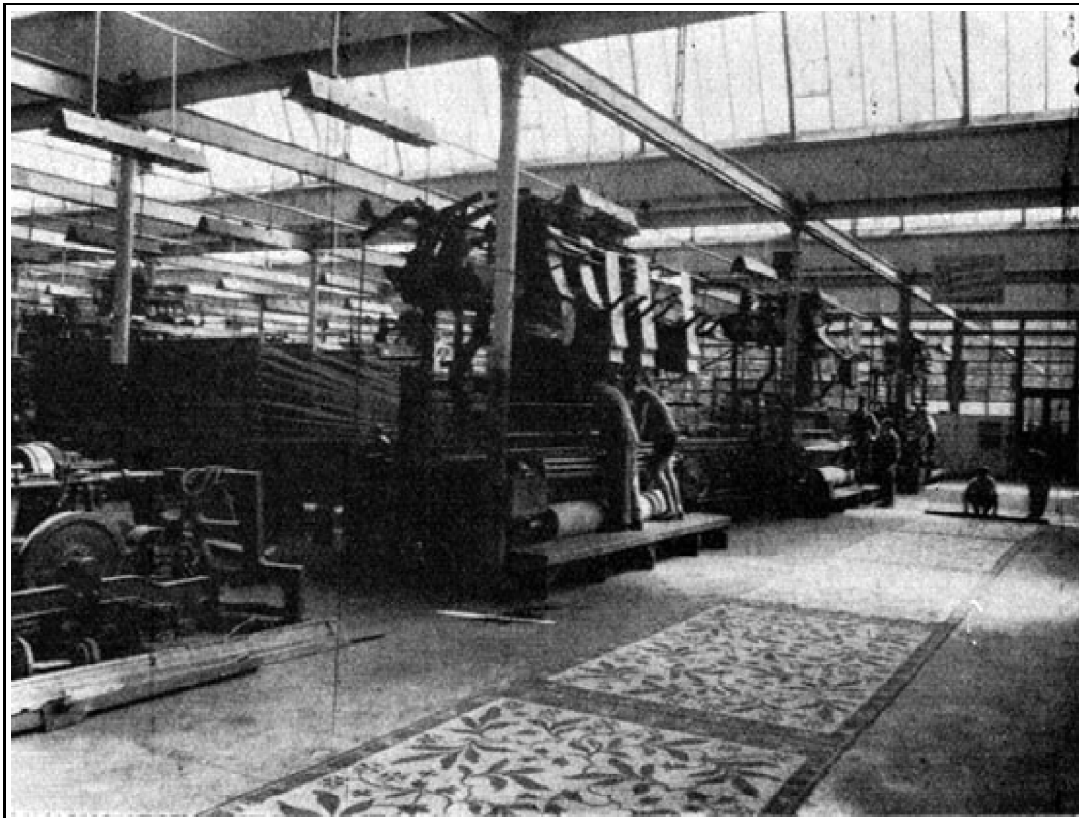
A felszabadulás után megváltozott igények a vállalat termelésének szerkezetében is alapvető változásokat követeltek. A kártolt gyapjúszövet-gyártás fokozatosan háttérbe szorult és helyét a takarógyártás, valamint a kisebb volumen képviselő nyüstös bútorszövet és műszaki szövetgyártás foglalta el.

A lakástextíliák gyártásán belül a termelés szerkezete ugyancsak nagymértékben megváltozott, mivel az elmúlt időszak beruházásai túlnyomóan a szőnyeggyártás emelését célozták; így az 1944. évi arány szőnyeg és bútorszövet tekintetében igen jelentősen módosult.

Alapvetően megváltozott a gyár termelési profilja is. Az 1944. évet megelőzően 329a termelésnek kb. 85%-át a kártolt gyapjúszövet gyártása képezte, 1969-re (a gyártmányprofilban) a kártolt szövetgyártást csak a takarógyártás képviselte. A mennyiségében megnövekedett összgyári termelés 80%-át a lakástextiliák (bútorszövet, szőnyeg) termelése tette ki. A profiligények változásával a termelőberendezések állománya is megváltozott, bővült, ill. kicserélődött.

Az 1960-as évek után végrehajtott beruházások a piaci igények változásával a lakástextiliák termelésének, ezen belül elsősorban a szőnyegtermelés növelését célozták. Az 1969. évben a takaró vagy szőnyeg konvertálási program keretében a kártolt gépparkot folyamatosan leszerelték és a III. negyedévben a takarógyártást teljesen meg is szüntették.

A lakástextil-gépparkot – a magasabb igények kielégítésére is alkalmas – fejlettebb technológiákon alapuló gépek üzembe helyezésével bővítették. Létrehozták a kettős szőnyegszövő gépparkot, mely lényegesen nagyobb termelékenységgel, magasabb használati értékű, tetszetősebb velour szőnyegek előállítására alkalmas. A kettős szőnyeggyártási technológia meghonosítása mellett jelentős a tűzött szőnyeggyártó technológia alkalmazása. Az új gyártási eljárások bevezetése jelentősen megváltoztatta a gyártmányprofil: ennek eredményeként 1969-ben az össztermelés 36,6%-át tette ki az új technológiákkal gyártott termékek mennyisége.

A Lakástextil Vállalat szőnyegszövődéje

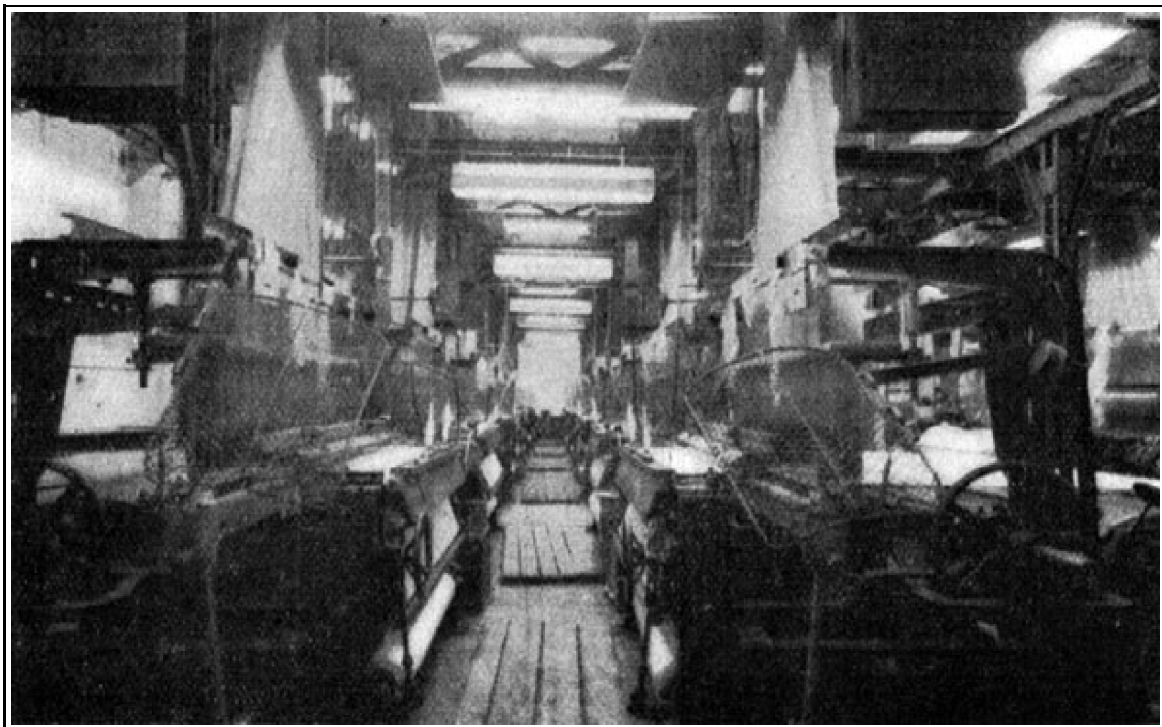
Termékeik előállításánál a korábban felhasznált tradicionális textilipari anyagokon kívül jelentős mennyiségben használnak fel szintetikus eljárással 330előállított alapanyagokat (fonalakat, kábeleket) és

termékeik kikészítésénél, szintetikus vegyszerek alkalmazásával nagy mértékben emelik azok használati értékét.

Selyemipar

Az államosítás után a két telephely az 1951. év január 1-vel egy vállalattá alakul. Az utca két oldalán álló, korábban két önálló gyár munkáját kellett összehangolni. A párhuzamosan folyó munkák sürgős megszüntetésére belső átrendezést kellett végrehajtani.

Ennek keretében korszerű új előkészítőt építettek, melyben összevonták a két telep előkészítő gépeit. A termelékenység növelése érdekében a selyemszakmában korábban elképzelhetetlen változtatásokat hajtottak végre. Bevezették a nagyterű vetélők alkalmazását, mely lehetőséget adott a korábbi 4 kezelt gépről az 5–6 gépre történő átálláshoz. Ez számottevő munkaerőmegtakarítást jelentett. A volumen növelése érdekében gépeik fordulatszámát is megemelték. Hogy építés nélkül lehetőséget teremtsenek további géptelepítésre, ezért szövőgépeik korábbi térigényét leszűkítették (6 m²-ről kb. 4,5 m²-re).

MSV Soproni Selyemipar jacquard szövődéje

A belső intézkedéseken kívül az iparági átrendezés is érzékenyen érintette az üzemet. Az iparágon belüli profilírozás következtében megszűnt a gyárnál a crepellő és kikészítő, fonalfestő üzemrész, helyette növelték a szövőgépek számát. A Jacquard-árak termelése – a gépek elszállítása miatt – abbamaradt, a gépek egységes prototípusának kialakításával egyéb divatcikk gyártása indult meg nagyobb mennyiségben. A korábbi tiszta-selyem és műselyem alapanyag [331](#) helyett az utóbbi időben a szintetikus fonalak feldolgozásával nagyot léptek előre a korszerű, szövekesz színes árak gyártása terén. Ez ma már gyártmányaik kb. 1/4-ét teszi ki.

Gyártmányfejlesztési kísérletek elsősorban a divatcikkekben jelentkeztek. Nagymértékű volt a kistételes gyártás, mely állandó változásával fokozott követelményt támasztott a műszakiakkal szemben. Komoly kísérletet folytattak a ma már nagyüzemi gyártásba vett szintetikus szálakból szőtt áruféleségek készítésére. Legnagyobb problémát mégis a gépek egységesítése, majd az utóbbi időben bekövetkezett újabb jacquardosítás jelentette a gyárnál.

PNYV Soproni Pamutipar acélvázás szövőcsarnoka

Pamutipar

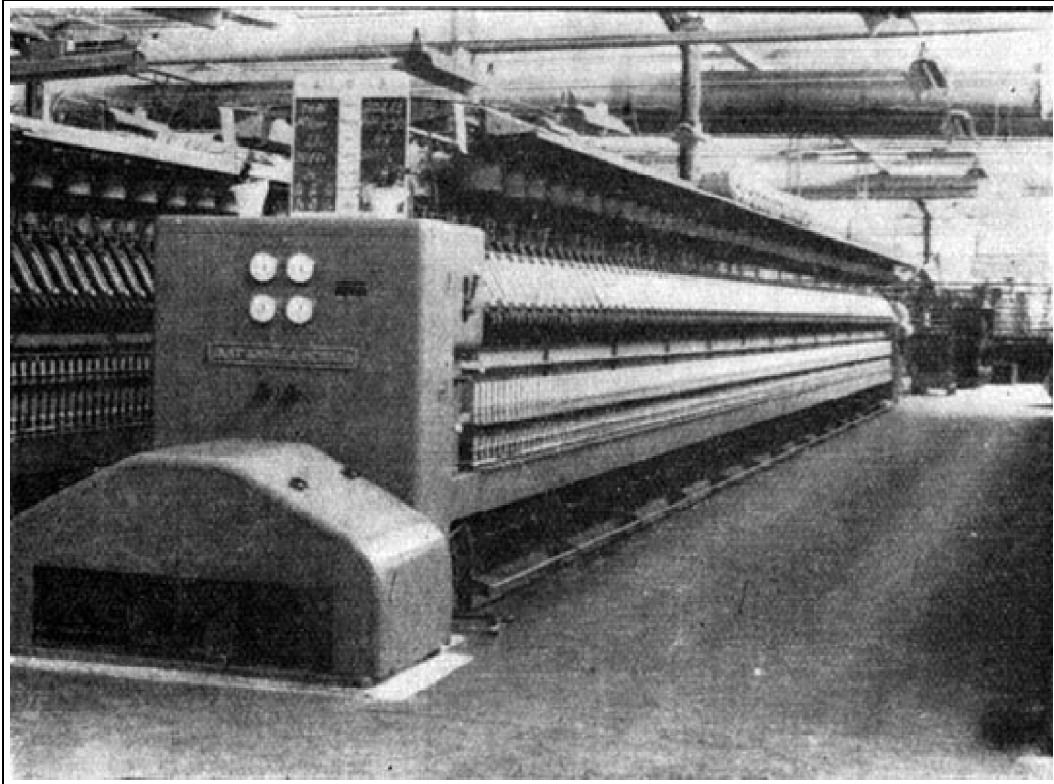
A profil változására a korábbi és a jelenlegi gépparkja világít rá legjobban. A felszabaduláskor ez az üzem vertikális volt, fonodával, pamut- és selyemszövődével, festővel és kikészítővel rendelkezett. Akkori gyártmányai igen széles skálán mozogtak, a nyakkendőtől a felső ruháig, az ágyneműtől a lakástextiliáig. Színesen, tarkán szöve készültek áruik.

Előbb a tulajdonosváltás – tőkés fúzió – majd az államosítást követő iparági egységesítés következtében az 50-es évek közepén sima szövővé alakult az üzem. A fonoda, festő és kikészítő, valamint jacquard, nyüstös és revolveres gépeinek elszállításával horizontális, nyomó alapanyaggyártó sima szövőde lett. Ekkor megszűnt a korábbi selyemgyártás is. A szövőgépek száma nagymértékben megnövekedett.

Az üzem a 64-es évek közepétől ismét fokozatos profilváltozáson ment át. Először árufinomítást hajtottak végre, a korábbi kartonjellelű cikkektől a batiszt- és puplínféleségek felé, majd az alapanyagot illetően tértek le a korábban [332](#)követett útról. A tiszta pamut, nyújtott fonalak helyett fésült, később pamutműszál, ill. tiszta műszál, majd 1968-tól selyem fonalak feldolgozásával bővítik gyártmány-listájukat.

Fejlesztés tekintetében elsőként kell említeni az 1961-ben végrehajtott nagy szövőcsarnok építését. A Magyarországon először ilyen acélvázás elemből épült szövőde a hagyományos telepítési idő töredéke alatt

készült el. Az utolsó import elemek beérkezése után hat héttel az első szövőgépek megindulhattak a csarnokban. Nagyszabású műszaki fejlesztés volt a Hibbert-írozógép beállítása (Angliából), mely termelékenységevel nagy részt vállalt a mintegy 70%-os bővítés termelőberendezéseinek kiszolgálásából. Az utolsó 5 év folyamatos gondja a nyüstösítési program volt, melynek eredménye, hogy ma a szövőgépek 50%-a nyüstösgép.

A Richards Finomposztógyár Soproni Fésűsfonodájának olasz gyűrűs fonógépe

1968 II. felétől megkezdték a selymesítési programot, amelynek nagyságrendje már túlhaladta az évi 5 millió méteres gyártást.

Richards Fésűsfonó

A gyárat alapításakor, 1934-ben a Vöslauban leszerelt régi angol és selfaktor fonógépekkel látták el. Az üzemet tiszta gyapjú és kevert gyapjú-műszálfonalak gyártására rendezték be. Rövidesen festődével bővítették, amely egyaránt alkalmas volt fésült szalag- és motringfonalak festésére.

A termelőberendezésekben lényeges változás következett be az elmúlt 25 év alatt. A gyár két nagy rekonstrukciós bővítésen ment keresztül. Az első 1962-ben, [333](#)a második 1966-ban, amikor az üzem régi gépparkja leszerelésre került. Új előfonó és fonógépeket állítottak be, melyeket az olaszországi Sant' Andrea és Carniti gyárak szállítottak. A kettőzőgépeket a Könnyűipari Gépellátó Vállalat, az új cernázó gépeket a Német Demokratikus Köztársaság Textima cége szállította. Mint gyapjú-fésűsfonoda a rekonstrukció óta egyike az ország legmodernebb üzemeinek. A gépekben történt változás (gépcserék új modern gépek beállításával) a munkakörülményeket lényegesen megjavították. A munkás termelékenység a

rekonstrukció következtében mintegy 300%-kal emelkedett. A termelőberendezések cseréjével egyidőben hajtották végre az üzem belső átrendezését és megoldották a klimatizálást is. Az új klímaberendezés lehetővé teszi, hogy a termelőcsarnok klímája függetleníthető a külső légköri jelenségektől és állandó paramétereivel lehetőséget ad a gyártás állandosítására.

Szerkezeti változás történt a termelésben is. Korábban tiszta gyapjú és gyapjú-műszál keverésű fésűs fonalakat gyártottak, az utóbbi időben a tiszta gyapjú mellett a gyapjú-szintetikus keverésű fésűs fonalak gyártása került előtérbe. Termelvényeiket mint félkész terméket a központi gyáron kívül, a tovább feldolgozó kötődék és szövődék használják fel.

Ruhagyár

Meginduláskor, 1950-ben férfi télikabát gyártással kezdte munkáját. Első évei igen szórt profilt mutattak. Az úttörőingtől a férfi télikabátig, a bébiingtől a szoknyáig, a sportruházati cikkektől az ágyneműig, a póljától a női és leánykaruháig mindent gyártottak.

Ahogy a gyár fejlődött, lassan tisztult a profil is. A Vitnyédi utcai korszerűtlen helyiségekből a lényegesen jobb adottságú Rákóczi utcai telepre kerülve, egyre tisztábban bontakozott ki a gyár jellege.

Ez az üzem a magyar ruhaipar fejlődésének útját járta végig. A múlt nélküli iparág munkakultúrájának alapjait nekik kellett lerakniok, mert nem volt átvehető tapasztalat a környéken. Jól oldották meg ezt a feladatot, mert ma már a város textiliparának ez a fiatal gyár komoly reprezentánsa. Jelenleg termelésének nagy hányada női és leányka ruhákból áll.

Több ízben hajtottak végre gépcseréket. Az első kiöregedett félfordulatos gépeiket körforgós gépekre cserélték át. Ezek a gépek azonban nagyon sok különböző típust képviseltek. Ezeket alkatrészrel pótolni és javítani alig lehetett. Később a Debreceni Ruhagyár által leadott 111-es Csepel-gépekkel profilírozták át az üzemet. Az első évek után a gazdaságosságra törekvés speciál-gépek beszerzését tette szükségessé, ezért lyukkötő gépeket, cikk-cakk varrógépeket s különböző gombozó gépeket vásároltak.

Egyre korszerűbb, nagyobb lett a gyár termelése. A jelentkező igények kielégítésére külső telephelyeket létesítettek. Először Brennbergbányán, majd a későbbi években Csornán, ill. Csepregen épített fióküzemet. A gyártmány korszerűsítése érdekében üzemi laboratóriumot rendeztek be és saját tervező-részleget szerveztek.

Az egyre növekvő igények indokolták, hogy 1965 őszén hozzáfogjanak a vállalati rekonstrukció első lépcsőjének megvalósításához, a raktár és előkészítő részek bővítéséhez. A vállalati rekonstrukció második lépcsőjének megvalósítására anyagi fedezet hiányában nem került sor.

Külön jubileuma is van a gyárnak: ebben az évben ünneplik a gyár fennállásának 20. évfordulóját.

3343. A város üzemeinek gazdasági munkáját értékelni csak egyes paraméterek vizsgálatával, összehasonlításával lehet. A továbbiakban néhány mutató tükrében mérjük fel a 25 év tevékenységét. Elengedhetetlen ugyanis, hogy számszerű összehasonlítással értékeljük azt a nagy változást, ami gyárainkban ebben a történelmi korszakban végbement.

A „20 éves Soproni Ruhagyár” kiállításán

Állóeszköz érték 1000 forintban:

Üzem	1944 év	1969 év	Index %
Lakástextil Vállalat	102 690	187 363	182
MSV Soproni Selyemszövőgyár	56 400	114 650	203
PNYV Soproni Pamutipar	61 880	144 748	234
Richards Fésűsfonógyár	26 409	144 124	546
Ruhagyár	–	46 888	
	247 379	637 773	

335 Az 1944. évi állóeszköz érték a többszöri átárazás (árváltozás) figyelembe vételével az akkori pengő átszámított (kulcsszamos) értéke forintban.

Üzem	A létszám alakulása			A termelés :	
	1944. év	1969. év	Index %	Méret ezerben	1994. év

Lakástextil Vállalat	752	1484	197	to m ²	394,4 660,9
MSV Soproni Selyemszövőgyár	380	876	231	m ²	1300. –
PNYV Soproni Pamutipar	780	2227	286	m ²	4 428,6
Richards Fésűsfonógyár	250	899	360	to	117, –
Ruhagyár	–	2090	–	db	–
Összesen	2162	7576	350		
Sopron város lakossága	42 255	48 582	115		
Textilipari dolgozók aránya	5,1%	15,5%	300		

Üzem	Termelési érték 1000 Ft-ban			Egy főre eső term	
	1944. év	1969. év	Index %	1944. év	1969.
Lakástextil Vállalat	48 788	323 736	664	64 878	218 1
MSV Soproni Selyemszövőgyár	26 500	118 600	448	69 737	135 3
PNYV Soproni Pamutipar	44 500	240 550	540	57 051	109 0
Richards Fésűsfonógyár	21 060	336 240	1597	84 240	374 0
Ruhagyár	–	185 000	–	–	88 5
Összesen:	120 848	1 204 126			
Egy főre eső átlagos termelési érték Ft/év	55 896	158 939	284		

336 Az üzemi fejlesztések beruházásból, ill. részben felújításból gyáranként az alábbiak:

Műszaki fejlesztés 1000 Ft-ban:

Üzem	Fejlesztés 1000 Ft-ban	Ft/fő
Lakástextil	90 500	60 984
MSV Soproni Selyemszövőgyár	41 000	46 804
PNYV Soproni Pamutipar	63 394	28 466
Richards Fésűsfonógyár	114 711	127 598
Ruhagyár	64 300	30 766
Összesen	373 905	

Kommunális fejlesztés 1000 Ft-ban:

Üzem	Fejlesztés 1000 Ft-ban	Ft/fő
Lakástextil	7 410	4 993
MSV Soproni Selyemszövőgyár	6 000	6 849
PNYV Soproni Pamutipar	7 815	3 509
Richards Fésűsfonógyár	3 004	3 341
Ruhagyár	4 700	2 249
Összesen	28 929	

1000 Ft beruházásra eső termelési érték:

Üzem	Beruházás 1000 Ft-ban	Termelési érték növ.	Mutató Ft-ban
Lakástextil	90 500	274 948	3 038
MSV Soproni Selyemszövőgyár	41 000	92 100	2 246
PNYV Soproni Pamutipar	63 394	196 050	3 093
Richards Fésűsfonógyár	114 711	315 180	2 678
Ruhagyár	64 300	185 000	2 877

Elemelve az egyes gyárakban a létszám, valamint termelési érték alakulását, figyelemre méltóak a következtetések.

Az 1944. évi textilipari dolgozók száma 2162 fő, a város lakossága 42 255 fő (5,1% textilipari dolgozó). Az 1969. év végére a textilipari dolgozók száma 7576 fő, ez a város összes dolgozóinak 15,5%-át teszi ki. Létszámban a százalékos fejlődés 350%.

337A termelési érték növekedés az 1944. évi 120 848 MFt-ról 1 204 126 MFt-ra növekedett. Ez kb. 10-szeresre növekedett termelési érték (1000%-os növekedést mutat). Ha 1 főre vetítjük, úgy a termelési érték Ft/év 1944-ben 55 896 Ft, 1969-ben 158 939 Ft. A termelési érték 1 főre eső változása tehát 248%.

Az összehasonlító elemzésben a Ruhagyár adata némileg torzít, ugyanis az 1944. év eredményeiben nem szerepel, mivel csak később alakult.

Ha gyáranként vizsgáljuk az 1 főre eső termelési értéket, a Richards Fésűsfonógyárnál találjuk a legjobb eredményt. Ez arra is mutat, hogy az időközben végrehajtott rekonstrukció a következő években még erősebben érezteti majd hatását. A legkisebb 1 főre eső termelési értéknövekedés a Soproni Pamutiparnál mutatkozik. Érdekes ez abból a szempontból, hogy más mutatón keresztül vizsgálva ennek ellenkezőjét tapasztalhatjuk.

Ha az 1000 Ft beruházásra eső termelési értéket vizsgáljuk, a legnagyobb eredményt a Soproni Pamutiparnál találjuk. Mutató: 3093 Ft. Ez azt jelenti, hogy a végrehajtott fejlesztés nem modern, új gépekkel történt, hanem a termelő berendezéseket használt gépekkel növelték. Érthető, hogy ezek beruházásigénye kicsi a rajtuk kimunkált értékhez viszonyítva. A Richards Fésűsfonógyár mutatója 2678 Ft, ami megvilágítja azt a tényt, hogy az üzem rekonstrukciója modern, nagy értékű gépekkel történt, ami rontja a vizsgált mutatót. A rekonstrukció befejezte után a gépek hozama igen számottevő lesz.

A fent elemzett mutatók alakulására rávilágít az állóeszköz-érték növekedése. A legmagasabb értéknövekedés a Richards Fésűsfonógyárnál következett be (546%), ami mutatja a beinvestált gépek nagy értékét. Érdekes eme szempontból vizsgálni a Soproni Pamutipar állóeszköz-változását, mely bár 234%-kal magasnak látszik, nagy részét az épületobjektumokban bekövetkezett változások teszik ki. Fel kell hívni a figyelmet a Lakástextilnél mutatkozó eszközváltozás nagyságára (182%), melyből egyrészt az látszik, hogy gépeinek értéke 1944-ben is magas volt, másrészt a komoly rekonstrukció ellenére az értéknövekedés – a kilépő nagy értékű gépek miatt – nem nagyon mutatkozik.

Számottevő gyárainknál a munkakultúra növelésére, ill. balesetvédelemre fordított erőfeszítés. Szinte minden üzemben végrehajtottak olyan komoly anyagi igényt támasztó intézkedést, mely a munkakörülmények megjavítását, a dolgozók munkalehetőségeinek könnyítését volt hivatva elősegíteni.

Ezen a téren elsősorban a gyárak klímaviszonyainak rendezése adta az első feladatot.

Annak ellenére, hogy hosszan tartó komoly kísérletek folytak, még mindig nem megoldott a zajcsökkentés. Ez a kérdés a következő esztendő kutatómunkájának továbbra is az előterében áll.

4. A két és fél évtized eseménysorában külön fejezetet érdemel a soproni textiles üzemek exporttevékenysége. Ha a világtérképre rávetítenénk a soproni eredetű textilárúk útját, igen szövövényes hálót kapnánk. Átfogná az egész világtérképet.

Az ízléses, megfelelően csomagolt, tetszetős exportárukat megtalálhatjuk a világ számos országában.

A Lakástextil áruai közül a Közel-Keleten, Szudánban, Szíriában, Irakban, Libanonban főleg a takaró, a Szovjetunióban, Ausztráliában, Angliában, Romániában, Jugoszláviában és Dánia piacain a szőnyegek keresettek.

A Soproni Selyemipar áruai a Szovjetunió, Kanada, Nyugat-Európa, Nigéria és Elefántcsontpart vevőit vonzzák.

A Soproni Pamutipar a Szovjetunió, Svédország, Japán, Franciaország, Anglia, Kanada és számos afrikai ország divatját gazdagítja.

338A Richards Fésűsfonógyár áruai Ausztria, Csehszlovákia felé közvetlen exportként, de tovább feldolgozva, szövet és kötöttáru formájában még igen sok országban kedvelt cikkek.

A Ruhagyár által készített ruhákban a Szovjetunió, Svédország, Dánia, Hollandia, Anglia, Csehszlovákia, Kanada, Afrikából Tanzánia állampolgárai járnak.

Az exportpiac bővítésének egyetlen akadályja jelenleg az áruhiány. Sajnos, üzeink teljesítő képességének is van határa.

A soproni gyárak fejlődését jelzi, hogy ma már a külföldi eladóknál nyilvántartásban vannak. Szakmai nyelven azt jelenti, hogy jegyzik őket. Komoly eredmény ez, amit csak megfelelő munkával és vételkészséggel lehet kiharcolni.

Érdekes az a nyilvántartás, amit egyes külföldi cégek vezetnek a soproni gyárak tevékenységéről és a gyárak vezetőinek adatairól. Meglepő talán, hogy itthon, a városon belül sem tájékozott mindenki arról, kik vezetik üzeinket, az idegen országok cégei azonban ezt igen figyelmesen követik. Nem egy esetben történt meg, hogy külföldi vásárokon, árubemutatókon kint járt szakemberekkel egyeztetik korábbi információjukat és a változásokat keresztül vezetik. Ezek az információk azonban nem lépik át a hivatali titoktartás szabta határokat.

A külföldi cégek képviselői magyarországi látogatásuk esetén rendszeresen felkeresik gyárainkat, áruikat ajánlva.

5. A város üzeink az alábbi országokból importálnak részben alapanyagot, részben egyéb anyagokat, ill. gépeket és gépalkatrészeket.

Lakástextil Vállalat: Szovjetunió, Mongólia, India, Új-Zéland, Ausztrália, Irak, NSzK, Hollandia, Albánia, Jugoszlávia.

Soproni Selyemipar: Olaszország, Anglia, Csehszlovákia.

Soproni Pamutipar: Szovjetunió, Ausztria, Anglia, NDK, Csehszlovákia.

Richards Fésűsfonógyár: Szovjetunió, Mongólia, Norvégia, Olaszország, Japán, Ausztrália.

Ruhagyár: NDK, Csehszlovákia.

A felszabadulás előtt is voltak export-import kapcsolataik a soproni gyáraknak, de azok lényegesen kisebbek voltak. Az export-import kapcsolatok szélesedését főként a KGST létrejötte magyarázza, de ezenkívül az igen nagymértékű piackeresési tevékenységünk is, mely tágítja kapcsolatainkat, természetesen a számunkra kedvező gazdaságossági szempontok előtérbe helyezésével.

6. A gyáraknak az utánpótlás nevelésében kifejtett munkáját és a termelésben elért kitüntetéseit szemlélteti az alábbi összeállítás:

A gyárak rekonstrukciói, különböző műszaki fejlesztései a személyi állomány növelését kívánták. Ezt az igényt kielégíteni szakképzett dolgozóból a városon belül nem lehetett. Szükség volt arra, hogy a gyárak létrehozzák iskoláikat. Ez kettős célt szolgált: egyrészt a produktív dolgozók számának növelését, már az ipar szakmunkásainak utánpótlását. Az időközben megjelent miniszteri rendelet alapján a textilipar korábban betanított dolgozói szinthez kötött állami vizsga letétele után szakmunkásokká váltak.

A szakmunkásképzés érdekében indított a Lakástextil Vállalat 5 iparitanuló osztályt, melyben 131 fő végzett. A Selyemszövőgyár 13 iparitanuló osztályt 272 fővel, a Soproni Pamutipar 18 osztályt 527 fővel, a Richards Fésűsfonógyár 9 tanuló osztályt 201 fővel, a Ruhagyár 15 osztályt 675 fővel. A város iparitanuló 339 iskoláiban összesen 60 ipari tanuló osztályban 1806 fő végzett. Meg kell jegyezni, hogy az iskolák 1 évesek, kivétel a ruhagyári ipari tanuló iskola, mely 2 év tanuló idővel képezi szakmunkássá fiatal dolgozóit.

A számok összevetéséből kitűnik, hogy a dolgozók létszámának növekedését a gyárak 30%-ban ipari tanulókkal pótolták.

Az üzemek műszaki-dolgozó igényét a városban 1951-ben alapított Szövő-Fonó-Ruhaipari Technikum elégítette ki. A technikumban eddig 14 osztály 257 tanulója képesítőzött és kapott technikus oklevelet. Ennek lehetőségét a TMTE teremtette meg, amikor kezdeményezésére városunkban a technikum megnyitotta kapuit. Segít az egyesület a továbbiakban az iskolán kívüli szakmai képzésben rendezvényeivel (ankét, tapasztalatcsere, szakmai filmek), melyek igen hasznosak és nagy segítséget adnak a textilipari dolgozók látókörének bővítésére.

A gyárak nagy anyagi igényt támasztó műszaki fejlesztése jelentős termelésnövekedésben mutatkozott meg. A munkakultúra növekedése, a gyárak belső szervezeti erősödése megmutatkozott abban, hogy a minisztérium erkölcsi elismerését városunk gyárai igen sokszor elnyerték.

„Élüzem” címmel tüntették ki a Lakástextil Vállalatot 4 ízben, a Soproni Selyemszövőgyárat 19-szer, a Soproni Pamutipart 16 esetben, a Richards Fésűsfonógyárt 11 ízben, a Ruhagyár 13-szor lett az „Élüzem” cím birtokosa.

A Minisztertanács és a SZOT Vörös Vándorzászlaját, mely a szakma legnagyobb elismerése, gyáraink közül a Lakástextil Vállalat 1-szer, a Soproni Selyemszövőgyár 1-szer, a Soproni Pamutipar ugyancsak

egy ízben, a Richards Fésűsfonógyár 5 esetben, a Ruhagyár 2-szer nyerte el.

Ezek a kitüntetések is jelzik, hogy a város textilipari üzemei felnőttek a megnövekedett feladatokhoz.

1970. XXIV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Körmendi Dénes: A soproni gyermek- és ifjúságvédelmi intézmények munkája (1961–1969)

Körmendi Dénes: A soproni gyermek- és ifjúságvédelmi intézmények munkája (1961–1969)

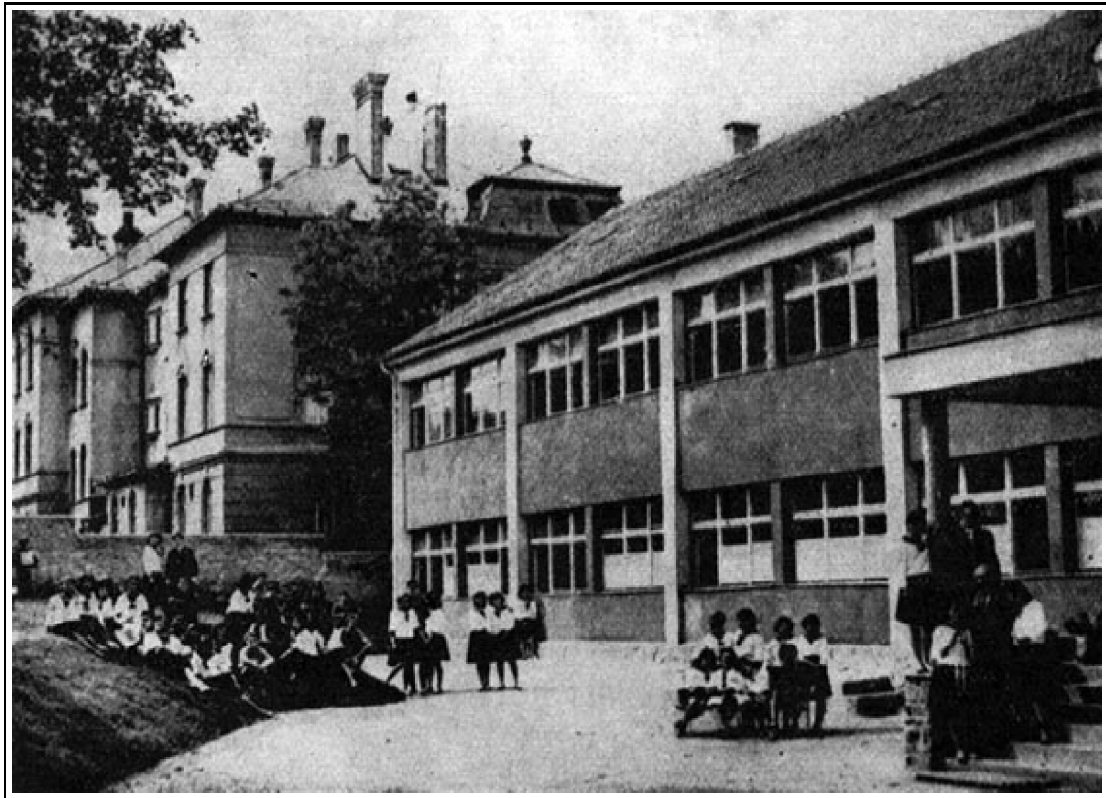
1. A város területén lévő intézményekben jelentős számú állami gondozott gyermek talált otthonra. Ezek többnyire a megye különböző területeiről kerültek ide, soproni lakosú csak kivételes esetben van közöttük.

A Kossuth Lajos utcai Csecsemő Otthonban, ahol 3 éves korig biztosítják a gyermekek gondozását, fejlődésének zavartalanságát, 1965–1969-ig évenként 56–49 gyermek nyert elhelyezést.

2. A harmadik évüket betöltött gyermekek innen átkerülnek a *Cseresznye sor 22. szám alatt lévő óvodáskorú Nevelőotthonba*. Itt hat éves korukig maradhatnak, és az általános iskolát ismét új helyen, új környezetben kezdik meg. Nem szerencsés megoldás ez a szervezeti rendszer. Legtöbbször a gyermek fejlődése sínlyi meg. A sűrű vándorlás azt jelenti, hogy el kell válniuk azoktól, akiket megszerettek, és az új helyen ismét új kapcsolatokat kell kialakítaniuk. Ez önmagában is lelki megrázkódtatással jár, s az ilyen szituációban sokkal nehezebb a tanulás megkezdése és emiatt nem ritka a retardáltság sem. Ebben a nevelőotthonban 1965–1969-ig évenként 63–65 gyermek kapott ízelítőt az élet örömeiből, s az önfeledt játék mellett sok hasznos dolgot megtanultak.

3403. A városban működő gyermek- és ifjúságvédelmi feladatot ellátó állami intézmények között a legnagyobb jelentőségű a *József Attila utcai Általános Iskola és Nevelőotthon*. (1. kép) Itt 1965–1969-ig évenként 256–286 gyermek talált otthonra. Ez az intézmény tevékenységével maradandó nyomokat hagy a gyermekekben. Az innen kikerülő 18 évesek mint szakmunkások és mint emberek is vizsgáznak. Amíg eddig eljutnak, hosszú és küzdelmes utat kell megtenniük, a nevelők és a tanárok segítő, nevelő felügyelete mellett.

Az iskola irattárát tanulmányozva bepillantást nyerhetünk arról a munkáról, amely pl. a tanulmányi színvonal emeléséért, megszilárdításáért folyik. Ennek ellenére az 1967/68. évi tanulmányi átlagot (3,1) sem az 1968/69, sem az 1969/70. tanév első felében nem sikerült elérni, de még megközelíteni sem.

A József Attila utcai Általános Iskola és Nevelőotthon

A nevelői munka oldaláról nézve: a lemaradás indokolatlannak tűnik. Ugyanis több próbálkozás történt arra, hogy az oktatómunkát korszerűsítsék. Ennek érdekében fokozottabban felhasználták már az audio-vizuális oktatást is. Főleg az iskolatelevízió adásait használták fel a tanításban, de az 1969/70. tanév első felében vetítettek kb. 20 filmet is, rendszeresen használták a földrajz tanításánál a diavetítőt, énektanításnál a lemezjátszót, az orosz tanításánál, valamint az osztályfőnöki órán a magnetofont is. A gyengébb tanulókat korrepetálták is. Az alacsony tanulmányi átlag három objektív körülménnyel magyarázható:

1. A tanulók nagy része gyenge idegzetű, alacsony szellemi képességű, gyenge akaratú. Ezek, sajnos, nem képesek még a legalacsonyabb követelményeknek sem megfelelni.

3412. Nagy az iskolában a fluktuáció. A gyermekek nagy része évente cserélődik (az 1968/69. évben a tanulók 27,6%-a). Az új tanulók beilleszkedése nem megy zökkenőmentesen. Előző iskolájukban sokat mulasztottak, s ezért ismereteik is hiányosak, bizonytalanok. Gyenge tanulmányi eredményük mellett sokszor a magatartásuk is rossz.

3. Sok a túlkoros is (pl. a 3. osztályban 32 tanuló közül csak 7 volt normálkorú az 1968/69-es tanévben).

Az állami gondozott gyermekek többsége az ún. „nehéz eset” kategóriájába tartozik. Nevelésük ezért is nagyfokú pedagógiai tudatosságot, pszichológiai kulturáltságot igényel. Egyben azt is megköveteli, hogy a nevelők pedagógusközösségként is jól funkcionáljanak. Az általános iskola és nevelőotthon a múltban e téren nagy nehézségekkel küzdött. A Soproni Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága 1963. június 14-i

ülésén az intézmény vezetésével, annak pedagógusközösségével szemben komoly hiányosságokat állapított meg: „Általános tapasztalat a vezetés egységének és erőskezűségének a hiánya. Ezen belül az egyes nevelők vélt vagy jogos sérelmeinek általánossága tipikus. Problémájukkal nem foglalkozik senki. Hiányzik a vitás kérdésekben való állásfoglalás, a kérdések helyes vagy helytelen oldalának tisztázása a vezetés részéről. A nyílt és őszinte légkör helyett a befeléfordulás a jellemző... A közszájon forgó és tisztázatlan kérdések bizonytalan légköre az egész közösség munkájára bénítólag hat.”¹⁽¹⁰⁸⁾

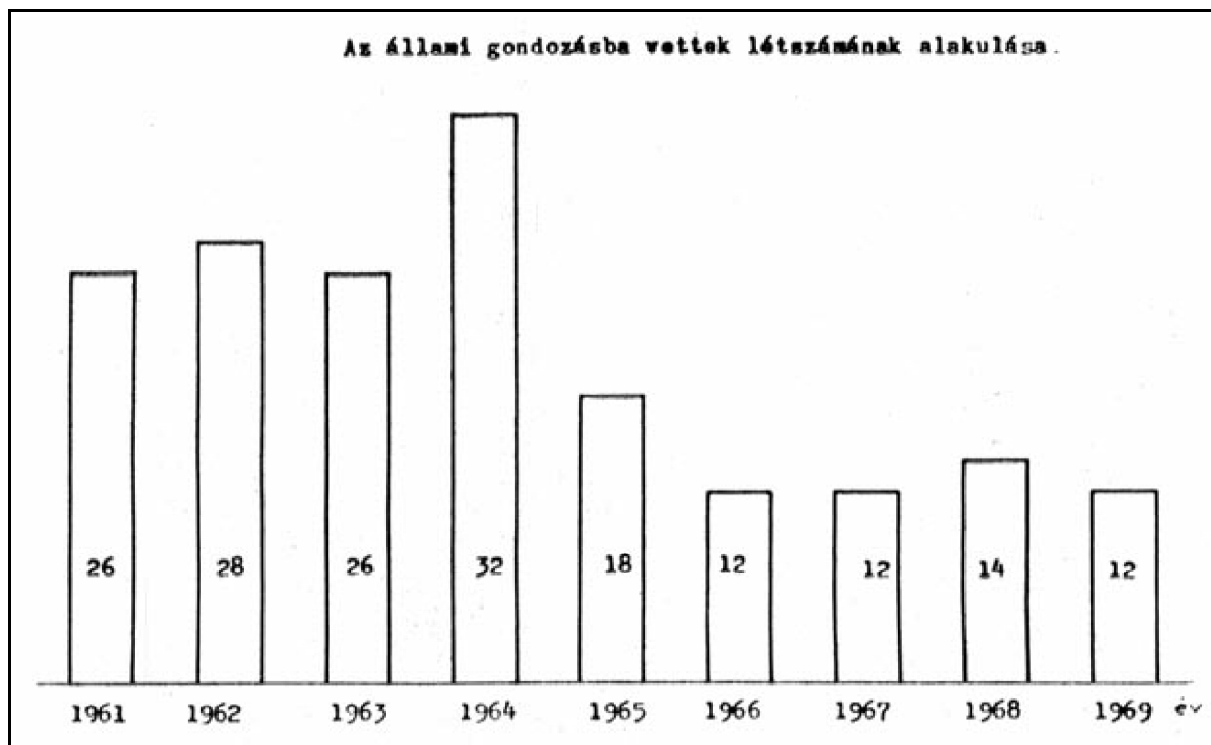

A Siketek Iparitanuló Iskolája és Nevelőotthona

³⁴²Azóta a nehézségeket az iskola leküzdötte, s a tantestület szervezett keretek között törekszik arra, hogy tervszerű képzéssel, illetve továbbképzéssel egyre jobban megfeleljen hivatásának. Olyan témákat vitatnak meg, amelyek elsajátítása az ügy érdekében nagy fontosságú. Például: Az érzelmi élet zavarai; az érzelmek jellege; a jellem és a személyiség különböző jegyei; az antiszociális személyiségformák és kialakulásuk okai; a gyermek és a közösség; a közösségi élet nehézségei; a nevelőotthon hatása a tanulókra.²⁽¹⁰⁹⁾

A József Attila utcai általános iskoláról, az ott folyó oktató-nevelő munkáról elmondhatjuk azt, hogy megfelel a jelen követelményeinek.

4. A Széchenyi tér 4. szám alatti Foglalkoztató Kisegítő Iskola és Nevelőotthon is jelentős feladatot tölt be a soproni gyermek- és ifjúságvédelem állami intézményei sorában. Maga az a tény, hogy itt az értelmi fogyatékosok részére van biztosítva a társadalmi életre, a hasznos munkára való előkészítésnek, beilleszkedésnek az adott körülmények közötti optimális lehetősége, önmagában is nagy jelentőségű.

A Soproni Foglalkoztató Kisegítő Iskolában és Nevelőotthonban elég nagyszámú az állami gondozásba vettek létszáma. 1965–1969-ig évenként itt 40–74 állami gondozott volt. A soproni Foglalkoztató Kisegítő Iskola és Nevelőotthon a 3/1966. M. M. (M. K. 22) sz. miniszteri rendelet 31. §. 2. pontja értelmében külön tagozaton gondoskodik a debilis értelmi fogyatékosok és az imbecillis értelmi fogyatékosok neveléséről.

Az 1968/69. tanévben vezették be a fenti célnak megfelelő kísérleti foglalkoztatási tervet. Ez a reform feltétlenül szükséges és nagyon hasznos volt. Az átállás bevezetésének szükségességét igazolta az osztályzatok alakulása is. „Lényegében 343 kevesebb a bukás és azok a tanulók, akiket eddig szinte megoldhatatlan követelmények elé állított a kisegítő iskolák részére érvényben lévő tanterv, nem buktak, hanem szép eredményeket értek el.”³⁽¹¹⁰⁾

Az 1969/70. tanévtől kezdve az Erdei Gyógyiskola is a Foglalkoztató Kisegítő Iskolához és Nevelőotthonhoz tartozik, így újabb lehetőség nyílt az összehangoltabb munkára.

5. Találunk még állami gondozottakat a hallószervi fogyatékosok között is. Ezek részére két intézmény működik Sopronban. Az egyik a *Tóth Antal utcai Siketnémák Általános Iskolája*, a másik pedig a *Lenin körút 73. szám alatti Siketek Iparitanuló Iskolája és Nevelőotthona*. (2. kép)

Az országban fiúk részére ez az egyedüli ilyen jellegű intézmény. Átlagban 60 fővel dolgozik. Beilleszkedik az ifjúságvédelem országos rendszerébe. Teljes rehabilitációt biztosít azáltal, hogy kiváló szakmunkások és így teljes értékű emberek kerülnek ki falai közül.

A gyermek- és ifjúságvédelem Sopronban található állami intézményrendszere jelentős szerepet játszik. Évente csak az állami gondozottak létszáma itt mintegy 500 főt tesz ki. A soproni intézetekben nem helyeznek el olyan gyermeket, akit több okból kell állami gondozásba venni.

3446. A gyermek- és ifjúságvédelem államigazgatási központja a gyámhatóság. A Soproni Városi Tanács gyámügyi tevékenységét vizsgálva megállapítható, hogy nagyfokú hozzáértés, ügyszeretet és felelősségteljes munka jellemzi. Bár szerencsére csökkenő tendenciát mutat a hatóságilag szükséges közbelépések száma (lásd a grafikont)⁴⁽¹¹¹⁾, így is jelentősek azok az intézkedések, amelyeket fogantatásnak.

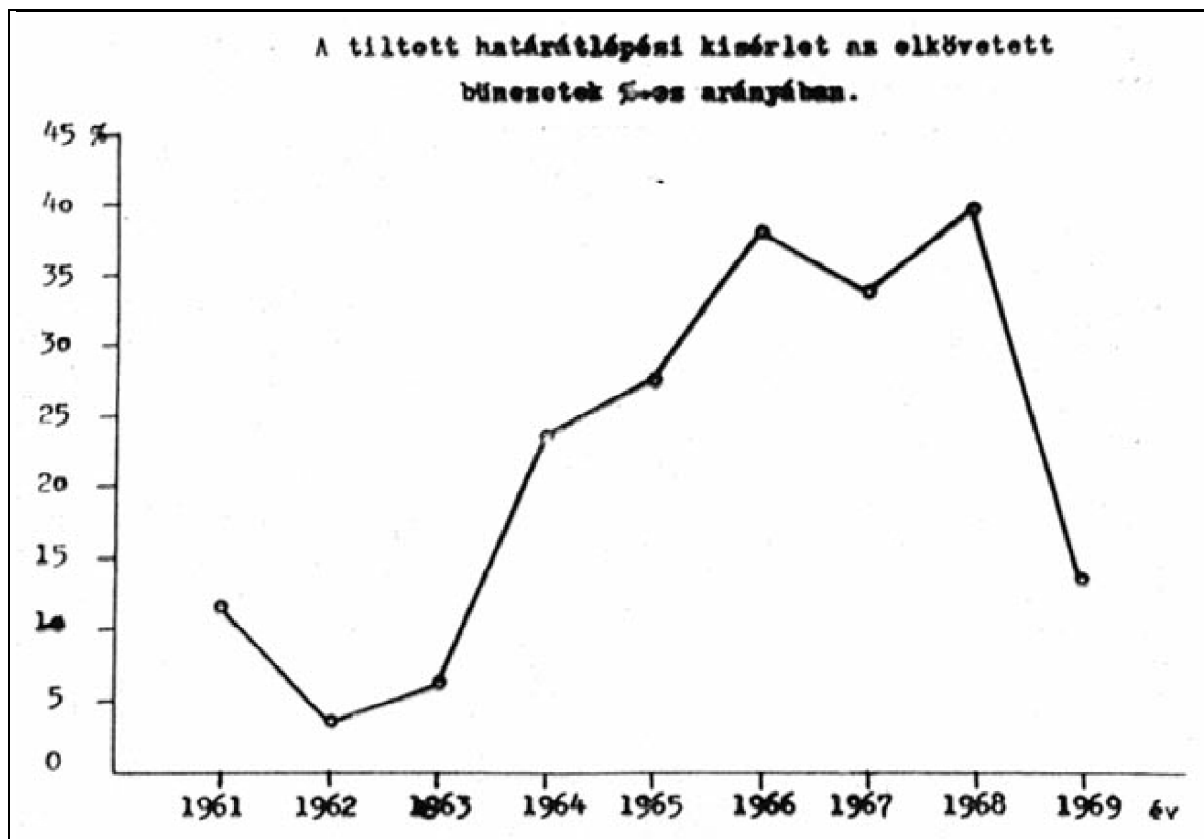
Nem lehet elfogódottság nélkül tanulmányozni azokat az aktákat, amelyekben szinte hihetetlennek tűnő felelőtlenység, nehéz egyéni sorsok, tragédiák, az erkölcsi züllés egyedi esetei bontakoznak ki. Ezek az esetek bizonyítják, hogy az elhagyott, fejlődésében akadályozott gyermeknek jogvédelemre is szüksége van. A jogvédelemnek mint eszköznek a felhasználása sok esetben szükséges, bár nem könnyű megtalálni azokat az intézkedési formákat, amelyek segíthetnek a fejlődést gátló tényezők elhárításában, illetve az adott

körülmények megváltoztatásában. Az így alkalmazott eljárások között szerepel a próbára bocsátás, a pártfogó kijelölése. Mint a példák bizonyítják, ezek sem mindig hatékonyak.

Cs. Zoltánt 12 éves koráig anyai nagynénje nevelte, majd annak halála után visszaköltözött saját szüleihez. Idegrendszere gyenge volt, ezért orvosi kezelésre járt. Amikor egy alkalommal az iskolában tiszteletlen viselkedése miatt rovót kapott, azt [345](#)nem merte hazavinni, inkább disszidált. A fennálló nemzetközi jogi megállapodások értelmében Ausztria visszaadta, s így került Aszódra. Szülei többszöri kérelmére Aszód megszabott feltételek mellett kísérleti kihelyezésre kiadta a szülőknek. Itt a gyámhatóság Kiss Istvánt jelölte ki pártfogónak, felkérte és megbízta a kiskorú magatartásának ellenőrzésével.[5\(112\)](#)

Ebben az esetben sem vált be az intézkedés:

„Cs. Zoltán munkatársától lopott. Javaslat a javítóintézetbe való visszazállításra addig is, amíg a bíróság ítélezik felette.”[6\(113\)](#)

A negatív példák ellenére – nagyon helyesen – a gyámhatóság abból a tényből indul ki, hogy a bajok kifejlődése, súlyossá válása csak a legkritikább esetekben jelentkezik váratlanul és éles formában, ezért a gyermekvédelmi munkában a megelőzésre kell a legnagyobb gondot fordítani, s ebben a munkában jelentős szerepet tölthet be a pártfogó is.

Tevékenységének alapja a bizalom. A pártfogó a gyermek magatartásáról, fejlődéséről 3 havonként tájékoztatást ad a gyámhatóságnak. A társadalmi aktívák pártfogói tevékenysége kiterjed a bíróság által

próbára bocsátott és 1 év időtartamra utógondozás alatt álló fiatalok felügyeletére is. Az utógondozottakról szóló tájékoztató jelentéseket a gyámhatóság minden esetben megküldi a bíróságnak, illetőleg a javítóintézetnek.

346Sok esetben, sajnos, az ifjúságvédelem végső eszközeihez, az állami gondozásba vételhez kell nyúlni. A gyermekek állami gondozásba vételének egyéneként változóan sok oka van. Az átnézett iratok alapján mondhatom, hogy sok próbálkozás, harc és a védelem egyéb eszközeinek alkalmazása előzi meg.

Az állami gondozásba vétel okaiként általában az anyagi-erkölcsi és az egészségügyi okokat jelölik meg. Sopronban az okok között az 1960-as évek átlagában messzesemenően az erkölcsi okok vezetnek. Ezt a következő grafikon szemlélteti és bizonyítja, amelyet néhány jegyzőkönyv adataival egészítünk ki.

K. Tibor, Margit és Tímea szüleit ifjúság elleni büntett miatt ítélték el: „Az apa alkoholista, az anya nem dolgozik, esténként szórakozni jár. Több esetben napokig nem ment haza, lakás elhanyagolt, fűtetlen. A gyermekeket sok esetben csak a szomszédok látják el a szükséges étellel...”⁷⁽¹¹⁴⁾

O. Lászlónét felszólították, gondoskodjék Rozália, László és Árpád nevű gyermekei rendes ételmezéséről, megfelelő gondozásáról. Az apát szabadságvesztésre ítélték és büntetését tölti. „Az anya éjjeli szórakozóhelyeken jár férfiakkal, néha csak reggel tér haza, ezalatt gyermekeit bezárja, felügyelet nélkül hagyja. Így a 9, 7 és 3 éves gyerekek súlyos veszélynek vannak kitéve.”⁸⁽¹¹⁵⁾

P. Géza apja rendszeresen iszik. Családjával részegen kötekedik, durván bánik és rettegésben tartja. 5 kiskorú gyermeke közül Lajos, Erzsébet, Márta és Zoltán jelenleg még nagyobb károsodás nélkül átvészelték az ezzel járó lelki megrázkódtatásokat. Gézán ez a viselkedés súlyos nyomokat hagyott. Félelmében sok esetben nem mert otthon aludni. „Ilyenkor szalmakazlakban, pincékben, ólakban töltötte az éjszakáit.”⁹⁽¹¹⁶⁾ Az apát ifjúság elleni büntett miatt 6 hónapra ítélték.

Cz. Ferenc harmadik osztályos tanuló az iskolából sokat hiányzik, igazolatlanul csavarog. Iskolai magatartása türhetetlen. Gyakran az iskolából szökik meg, otthagya tanszereit. Kerékpárlopást is elkövetett. A szülők közömbösek gyermekeik sorsa iránt. Ilyen körülmények között megfelelő nevelése ebben a környezetben nem biztosítható.¹⁰⁽¹¹⁷⁾ A szülők közömbösségét, felelőtlenségét mutatja az a tény, hogy az állami gondozásba vételt elrendelő határozatot egyszerűen nem vették tudomásul. Nem tettek eleget annak, hogy gyermeküket a Győri Állami Gyermekvédő Otthonba vitték. Hosszas eljárási vita után, amely 1968 közepétől húzódott, 1969. május 13-án a rendőrségnek kellett közbeavatkoznia és a kiskorút az intézetbe szállítania.

B. István és *Edit* egészségi és erkölcsi okok miatt került állami gondozásba. „A szülők a gyermekek részére anyagilag csak a létminimumot, erkölcsileg még azt sem biztosították. Mindketten alkoholisták és keresetük döntő részét elisszák.”¹¹⁽¹¹⁸⁾

B. László házasságon kívül született. Anyja halála után nagyanyja nevelte, s az ő halála után került gyámság alá. „Innen sokszor elcsavargott, s a munkához való viszonya is problémás volt. Saját maga valamint a gyámja kérelmére került állami gondozásba.”¹²⁽¹¹⁹⁾

M. Ferenc és *József* egészségügyi okból került állami gondozásba. „Az anya sürgős kórházi ápolásra szorult, mivel ez hosszabb időt vett igénybe, a 6 és 5 éves gyerekek gondozó nélkül maradtak volna.”¹³⁽¹²⁰⁾

347Az utóbbi esetről az a megdöbbentő, hogy 11 év után, amikor a szülők anyagi helyzete konszolidálódott, és normális körülmények között 2 szoba-konyhás lakásban laknak utóbb született,

jelenleg 6 éves gyermekükkel, tiltakoznak az ellen, hogy Ferenc és József nevű gyermekük állami gondozásba vétele megszűnjön és visszakerüljenek a családba.

W. János egészségügyi okból került állami gondozásba. „Anyja fertőző tüdőbajban szenved. Később az apát szabadságvesztésre ítélték, ezalatt anyagi elhagyatottság miatt is kimondták az állami gondozásba vételt.¹⁴⁽¹²¹⁾

Amennyiben az állami gondozásba vétel okai megszűnnek, és rendeződik a család helyzete, ha a gyermek veszélyeztetettsége a korábbi környezetben megszűnik, akkor újra visszakerülhet családjá körébe. Ezt a folyamatot mutatja Sopronban is az a tény, hogy amíg az egyik oldalon a szükséges intézkedések következtében az állami gondozásba vétel történik, addig a másik oldalon az állami gondozásból való felmentés folyik. Az 1965. évben 16 gyermeknél, 1966-ban 7, 1967-ben 19, 1968-ban 20, 1969-ben 8 gyermeknél szüntették meg az állami gondozást. Sopron lakosságából a nyilvántartott állami gondozottak száma 1965-ben 94 fő, 1966-ban 99, 1967-ben 92, 1968-ban 86, 1969-ben 88 fő volt.

A város területén találunk állami gondozottakat nevelőszülőknél is. 1969-ben 44 gyermek volt így elhelyezve. Azok a házaspárok vagy egyedül élő felnőttek, akik a családi élet melegét nélkülözni kényszerülő állami gondozott gyermeket nevelésre magukhoz fogadják, ezt a legőszintébb jószándékkal, tiszteletre méltó nemes indítekből, emberszeretetből teszik.

1969-ben a nevelőszülők társadalmi megoszlása a következő volt: mezőgazdasági munkás 5, üzemi munkás 21, értelmiségi 1, egyéb 6.

A nevelőszülők az államtól gondozási díjat kapnak, ennek összege havi 300–600 Ft-ig terjed. A nevelőszülők tevékenységét a gyermekvédelmi felügyelő ellenőrzi.

Minden gyermeket havonta meglátogat, észrevételeiről feljegyzést készít, amelyet a megyei szerveknek juttat el. Túlzás nélkül megállapíthatjuk azt, hogy Sopronban a nevelőszülőkhöz kihelyezett gyermekek nevelésének nehéz, nagy felelősséget jelentő irányítása, amely egyben sokoldalú gyakorlatot is kíván, jó kezekben van.

7. Az ifjúságvédelem része a fiatalok bűnözése elleni védekezés. Ennek során első helyre kerül a megelőzés, a meggyőzés, a nevelés, de szükséges helyet kapnak az adminisztratív intézkedések, a büntetéssel való nevelés és megjavítás is.

A jogalkalmazás jogpolitikai elvei megszabják a bűnözés, így a fiatalok bűnözése elleni küzdelem feladatait (a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 3221/1963. V. 30. sz. határozata a jogalkalmazás jogpolitikai elveiről).

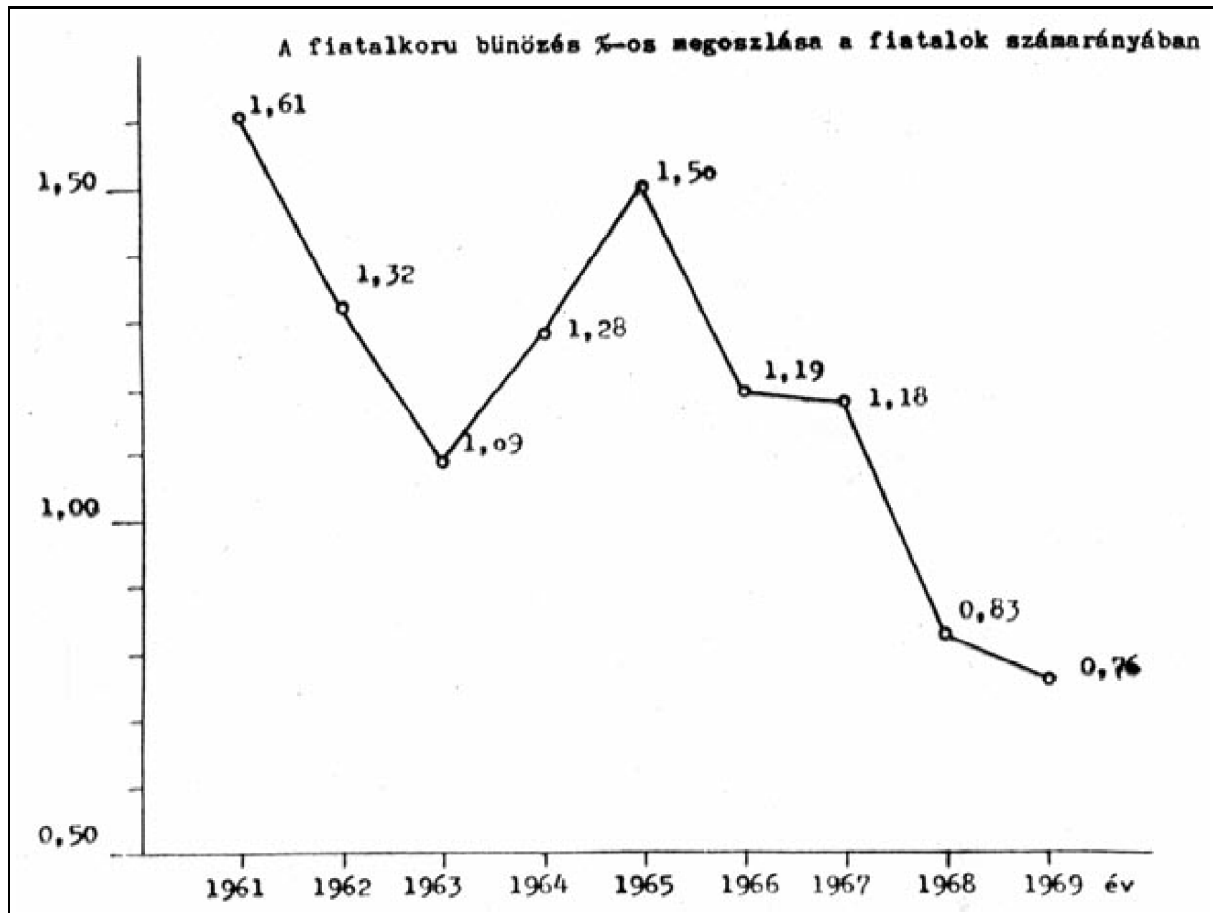
Milyen tendenciát mutat a fiatalok bűnözése Sopronban? Van-e kimutatható sajátosság az elkövetett bűnesetek előfordulási arányaiban és mivel magyarázható ez? Milyen pedagógiai következtetéseket lehet levonni az elkövetett bűnesetekből? Ezekre a kérdésekre próbáltam választ keresni, amikor a fiatalok, vagyis a Sopron városában lakó 14–18 évesek által elkövetett bűneseteket tanulmányoztam.

³⁴⁸Az összkép, amelyet a grafikon¹⁵⁽¹²²⁾ szemléltet, elgondolkoztathatják azokat, akik a fiatalok bűnözéséről végletekben alakítják ki véleményüket.

Sopron vonatkozásában is helytálló az a megállapítás, hogy „a fiatalok bűnözésnek nem szociológiai, hanem pedagógiai okai vannak.”¹⁸⁽¹²³⁾ Ennek bizonyítéka az a tény, hogy a fiatalok által elkövetett

betörései lopásokat Sopronban sem a ráutaltság és a nehéz anyagi helyzet motiválta.

Sopron speciális helyzete, a nyugati határ közelsége eredményezte azt, hogy a fiatalkori bűnesetekben az országos átlagnál magasabb arányban szerepel a tiltott határátlépés kísérlete. Érdekes megfigyelni azt a grafikont, amely a tiltott határátlépési kísérleteket a Sopronban elkövetett fiatalkori bűnesetek %-os arányában mutatja be. 1963-tól 1968-ig a felfelé ívelő vonal eléri a 40%-ot, majd 1969-ben ismét 14%-ra esik vissza. Úgy gondolom, hogy ez a jelenség bizonyos fokig bővebb magyarázatra szorul.

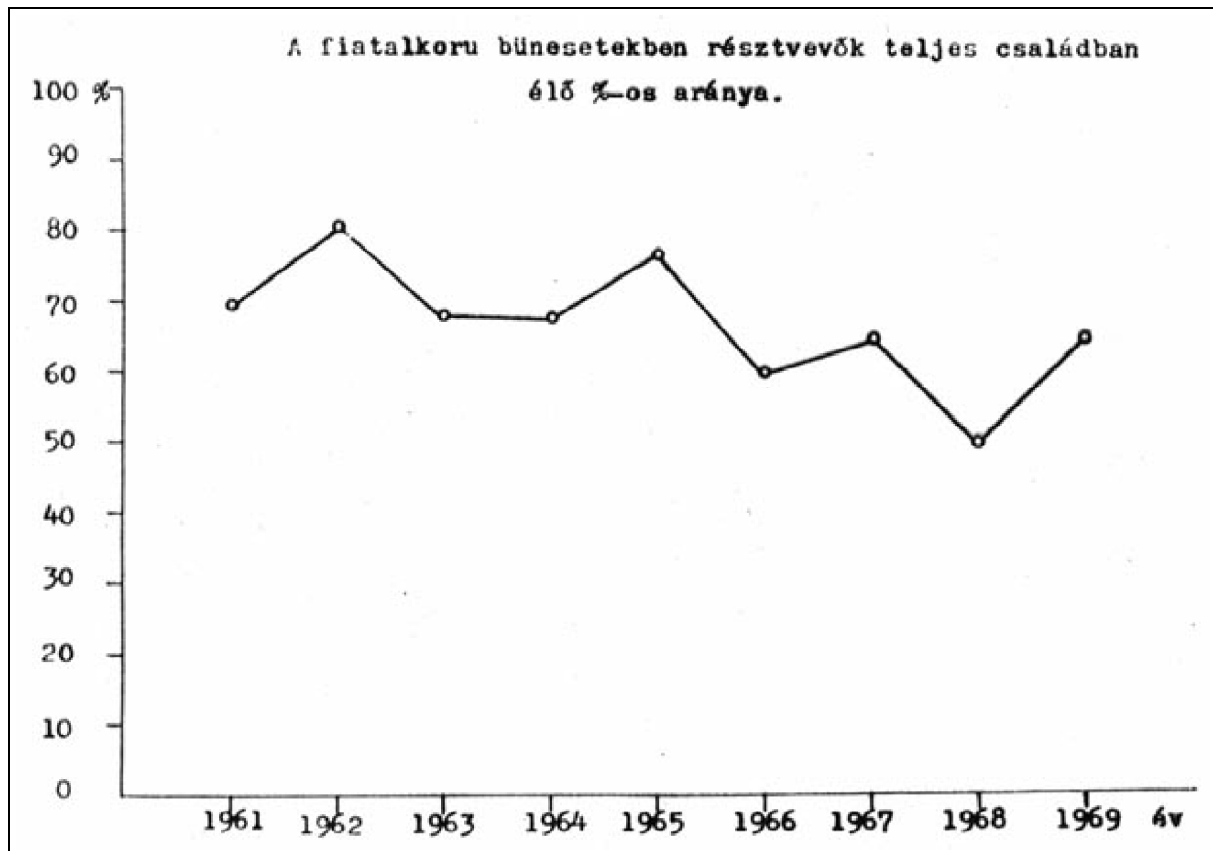

A tiltott határátlépési kísérlet mint büntetendő cselekmény jogi szempontból 3 fejlődési fázison mehet keresztül. Mivel általában itt sem a pillanatnyi elhatározás játssza a döntő szerepet, vagyis azok, akik erre az elhatározásra jutnak, döntésük előtt már bizonyos előkészületet tesznek. Jó felderítés esetén már a kezdeti stádiumban fel lehet számolni az ilyen terveket.

349 Az első szakasz az előkészület. Ilyenkor az szokott történni, hogy a fiatalok különböző cikkeket vásárolnak, amelyek hasznosságát a tiltott határátlépéshez feltételezik, pl. drótvágó ollót, térképet és tájolókat, gumikesztyűt (a jelzőrendszer elleni védekezésre), hideg élelmet és cigarettát. Az előkészületi időben többen terepszemlét is tartottak már.

A fiatalokban sok naiv, romantikus elképzelés is él a határviszonyokról. Voltak olyanok, akik úgy

gondolták, hogy a Bécsi-dombtól mint sielők fehér lepellel már könnyen átjutnak a határon. Voltak olyan elképzelések is, hogy a határon barlangok vannak titkos folyosókkal és csak ezeket kell megtalálni. A második szakasz – jogi vonatkozásban – már nem oldható meg csak figyelmeztetéssel. Amikor a fiatal a tiltott határsávban fogják el, mint határsértőt a fiatalokúak bírósága vonja felelősségre.

Ugyanez a helyzet a harmadik szakaszban is, amikor sikerült a határon átjutnia. Az osztrák hatóságokkal van olyan megállapodásunk, hogy a 16 éven alúkat visszaadják. Ilyenkor is a bíróság illetékes az ügyben való döntésre.

Ha a tiltott határátlépési kísérlet indítékait vizsgáljuk, itt is azt kell megállapítanunk, hogy több tényező motiválhatja. A rendelkezésekre bocsátott adatok szerint kétségtelen, hogy nagy szerepet játszik benne a fellazítási politika és a kalandvágy egyaránt. Amikor a legújabb típusú nyugati autók megjelennek Sopronban, a technikai érdeklődésű fiatalok bizony jól megnézik azokat. Ilyenkor egyesekben önkéntelenül is felvetődik az, hogy „de jó lenne nekem is egy ilyen!” A nyugati turistáktól sokszor hallja, hogy odakinn könnyen lehet kocsit szerezni, és ha az életről való reális ismerete kevés, már nem sok hiányzik ahhoz, hogy ő is elinduljon „szerencsét próbálni”.

350 Adott esetekben a családon belüli rendezetlen viszonyok is szerepet játszottak a határsértés elkövetésében. Előfordult az is, hogy a városban lévő kereseti lehetőségeket tartották kevésnek, mondván, hogy 1500 Ft-ért nem hajlandók dolgozni. Az utóbbi években, bár ritkábban, de még mindig megtalálható mint előidéző ok a rossz bizonyítvány miatti félelem a szülőktől. Sopronban a határ közelsége miatt az

olyan kamaszkori problémák megoldása mint a vélt szerelmi csalódás stb., amelyek másutt, más módon vezetődnek le, az ilyen megoldási lehetőséget is kínálják.

Az 1969. évi csökkenés oka is összetett, több tényező együttes eredménye. Ezek közül a következőket tartom fontosnak:

1. A gazdasági helyzet fokozatos javulása. 1964–1965-ben a város munkaerőfelesleggel rendelkezett, és nehéz volt a fiatalok munkába állítása. Ma ilyen gond nincs. Megoldást nyert az a munkahelyi rendezetlenség is, amely korábban azt eredményezte, hogy pl. a Selyemgyárból és a Vasgyárból többen próbálkoztak tiltott határátlépési kísérlettel.

2. A megelőzés eredményei. Az előre figyelmeztetettéknél a hatás szinte teljes volt.

3. A párt és a társadalmi szervek aktív nevelőmunkája nyomán reálisabb kép alakult ki a fiatalokban a kinti helyzetről.

4. A nyugati turisták józanabb hangja. Így a hazajöttektől közvetlenül is hallották azt, hogy nehezebbé vált a megélhetés Ausztriában. Személyesen is sok olyan osztrákot láttak, akik azért vásároltak Sopronban egyes élelmiszereket, mert itt olcsóbb. Ugyanakkor arról is tudomást szereztek, hogy a disszidálókat odaát nem tekintik egyenrangú embereknek.

A gyermekek és a fiatalok nevelésében a szülői ház hatása mellett a legjelentősebb szerepet az iskolák és a munkahelyi kollektívák játsszák. Ha az iskolában, a munkahelyen, intézményben foglalkoztatott fiatalok nevelése hiányos vagy elhanyagolt, ez is számos probléma forrásává válhat.

Az alkoholizmus és a bűnözés közötti közismert kapcsolat a fiatalokra főleg három formában gyakorolhat hatást: a szülők alkoholizmusán, a fiatalok alkoholos állapotán keresztül, valamint azokban az esetekben, amikor az alkoholista szülőktől gyenge fizikumú vagy képességű utódok születnek. Sopronban is a fiatalok többen ittas állapotban követték el a testi sértések, valamint a garázdaság büntetést.

8. Tanulságos képet mutat a következő grafikon a bűnesetekben résztvevők életkori megoszlása. Az a tény, hogy 1963-ig a 16 éven aluliak tették ki a bűnesetekben résztvevők többségét, és azóta állandósult a 16 éven felüliek többsége, mindenesetre elgondolkodtató.

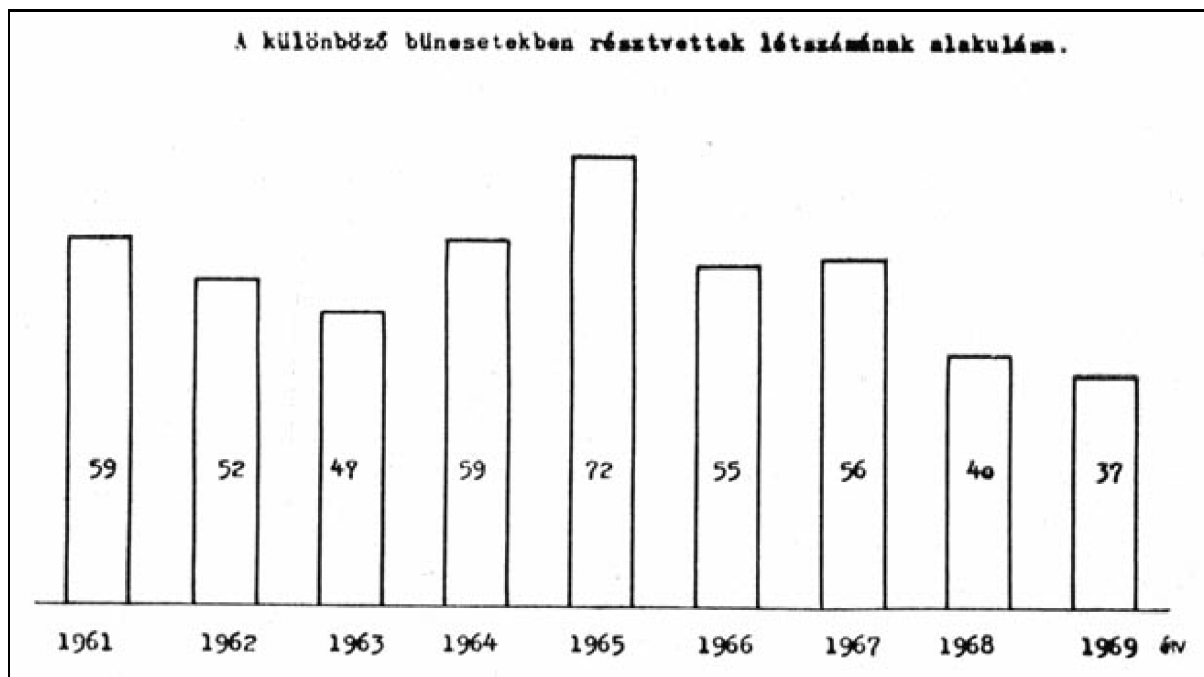
Kínálkozna itt olyan következtetés levonása, hogy a korábbi 16 éven aluliak közül egyesekkel mint visszaeső bűnözőkkel találkozunk újra és ez okozza az eltérést. Természetesen előfordul az ilyen is, de 6 éves tendenciára ez nem adhat választ. Bizonyára hozzájárult ehhez az is, amit egy fiatalok bűnözésével kapcsolatos budapesti felmérés alapján vontak le: „hogy a fiúknál és a lányoknál egyaránt a tizenhetedik év a legveszélyesebb: az elítéltek csaknem egyharmada ebbe a korosztályba tartozott.”¹⁷⁽¹²⁴⁾ Ez a tény pedagógusoknak is jelzi azt, hogy fokozottabb gondtal és figyelemmel kell megismerni és szükségyszerűen segíteni ezt a korosztályt.

A fiatalok bűntettek soproni alakulását vizsgálva, mi is nyugodtan elmondhatjuk, ³⁵¹ amit a legfőbb ügyész jelentése az országgyűlés 1970. márciusi ülésén megállapított: „Ifjúságunk – egy csekély töredékétől eltekintve – becsületes törvénytisztelő fiatalok serege. Ezt igazolja az a tény is, hogy az ország 14–18 éves lakosságának mindössze 1,1 százaléka követett el bűnt.”¹⁸⁽¹²⁵⁾

A fiatalok által elkövetett bűnesetek Sopronban 1969-ben az összes bűnesetek 7,41 százalékát tették

ki. Amint ezt a következő grafikon is mutatja, a 14–18 évesek számarányában az országosnál jóval kedvezőbb a kép. Ugyanis egyre javuló tendencia mellett az országos 1,1 százalékos aránnyal szemben Sopronban ez az arány 0,76 százalék.

A gyermek- és ifjúságvédelmi feladatok megoldásának egyik láncszeme az iskolai gyermekvédelem. Mivel a gyermekvédelem szerves része az általános művelődéspolitikai célkitűzéseknek, így az iskolai gyermekvédelem feladatainak megoldása kétségtelenül a nevelőtestület egészének feladata. Ezt juttatja kifejezésre a művelődésügyi miniszter 123 1964. (M. K. M.) M. M. számú utasításával hatályba lépett egységes rendtartás 65. §. 3. bek. foglalt rendelkezés is. Sopronban ezen a téren is megnyugtató képet kapunk. Minden iskola igazgatója munkatervi feladatának tekinti, a nevelőknek pedig nevelési feladatként kell a védelmi munkában részt venniük.

Az iskolák a rendszeres ifjúságvédelmi munkára külön nevelőt bíznak meg. Az utóbbi 2 évben jelentős szerepet töltenek be az „önkéntes ifjúságvédelmi rendőrök”, akik az iskolák tantestületéből kerülnek ki. Közvetlen feladattal a rendőrség bízta meg őket. Eddigi tapasztalatok szerint igen eredményesen és jól dolgoznak. A megyei értékelés szerint városunk önkéntes ifjúságvédelmi rendőrei dolgoznak a legjobban. A „nehéz esetek”-nek számító tanulók esetében közvetlenül megkeresik az érintett iskolák igazgatóit, nevelőit. Feladatuk körébe a már bűnesetes, valamint az utógondozásra szoruló tanulók, fiatalok tartoznak. [352](#)Igyekeznek bekapcsolni őket a közösségbe, külön feladatokat adnak az iskolai és az iskolán kívüli munkában. Sok rászorultat bevontak a napköziotthonos ellátásba, felügyeletre még akkor is, ha a szülő ezt nem kívánta. Munkájukat segítik a rendőrség, munkásőrség és más társadalmi szervek képviselői, igen sokszor segítenek az iskola orvosai is. A szülőkkal való aktívabb foglalkozás minden iskolában jónak mondható. Az utóbbi 2 évben 30–40-re tehető azoknak a tanulóknak a száma, akiket sikerült megmenteni. [19\(126\)](#)

HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

1970. XXIV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI / Mollay Károly: Helyneveink tipológiai vizsgálata (Hozzászólás Kázmér Miklós könyvéhez)

Mollay Károly: Helyneveink tipológiai vizsgálata (Hozzászólás Kázmér Miklós könyvéhez)

1. Nemrégiben jelent meg Kázmér Miklós könyve: A falu a magyar helynevekben (XIII–XIX. század). Budapest Akadémiai Kiadó 1970, 8°. 314 lap (1 szövegközti, 2 mellékelt térképpel). A könyv a névtudomány eredményeivel szól hozzá ahhoz a kérdéshez, amelyet Szabó István ugyancsak az Akadémiai Kiadónál megjelent, „A középkori magyar falu” (Bp., 1969, 251 lap), még inkább ennek előzményében, „A falurendszer kialakulása Magyarországon. X–XV. század” (Bp., 1966, 215 lap) című munkájában a történettudomány eszközeivel és módszerével vizsgált. Kázmér Miklós természetesen a *-falu* (*-falud*, *-falva*, *-fa*) utótagú helyneveknek sajátosan névtudományi kérdéseit tárgyalja, eredményeinek összevetése Szabó István megállapításával mégis tanulságos.

A korabeli Magyarország területét figyelembe véve mintegy 3000 helység nevében található meg a *-falu* stb. utótag. Ez a szám egyrészt a falurendszer (amihez a falunevek is tartoznak) országos viszonylatú fontosságát illusztrálja, másrészt érzékelteti, hogy a *-falu* stb. utótagú helynév típus első összefoglaló munkája az adatok összegyűjtésénél térben és időben csak relatív teljességre törekedhetett. Azaz a kiadott forrásokon kívül csak bizonyos levéltári forrásokat dolgozhatott fel, az egyes települések sajátos névtörténeti kérdéseit minden részletükben már nem vizsgálhatta meg. Ez tehát a helytörténeti kutatás feladata marad. A helytörténeti kutató azonban nagy segítséget kap azáltal, hogy Kázmér könyvében az országos helyzetet áttekintheti.

2. A feldolgozás alapja egy terjedelmes adattár, amelyet a szerző sajnos csak erősen megrostálva közölhetett. Helytörténeti kutatásoknál, egy-egy kisebb terület, tájegység neveinek feldolgozásánál ezeket a hézagokat természetesen majd ki kell tölteni. Az adattár így is a könyvnek közel kétharmadát (129–304. lapok) foglalja el. Ezt előzi meg a közel 100 lapnyi feldolgozás, ez előtt pedig a szerző – a magyar névtudományban újszerű munkáról lévén szó – módszertani és elvi kérdéseket tárgyal. A feldolgozás módszertani szempontjai: 1. alaktani és hangtani jellemzés; 2. nyelvi magyarázat (az előtag lehet tulajdonnév, pl. 1434/1435-ben Csorna egy része *Jánosfalva*; lehet közszó, pl. *Vásárosfalu*); 3. a kronológia (a névtípus és változatainak időrendi elhelyezése a magyar helynévrendszer kialakulásában); 4. a névföldrajz (e névtípus eloszlása a magyar nyelvterületen); 5. a névtípus megterhelése (gyakorisága egy-egy korban vagy területen); lexikológiai jellemzés (milyen tulajdonnevekkel vagy közszókkal kapcsolódik a *-falu* és változatainak típusa, ennek magyarázata).

353A *-falu* utótagú helyneveinkre országos viszonylatban az első biztos adat 1230-ból Liptó megyéből

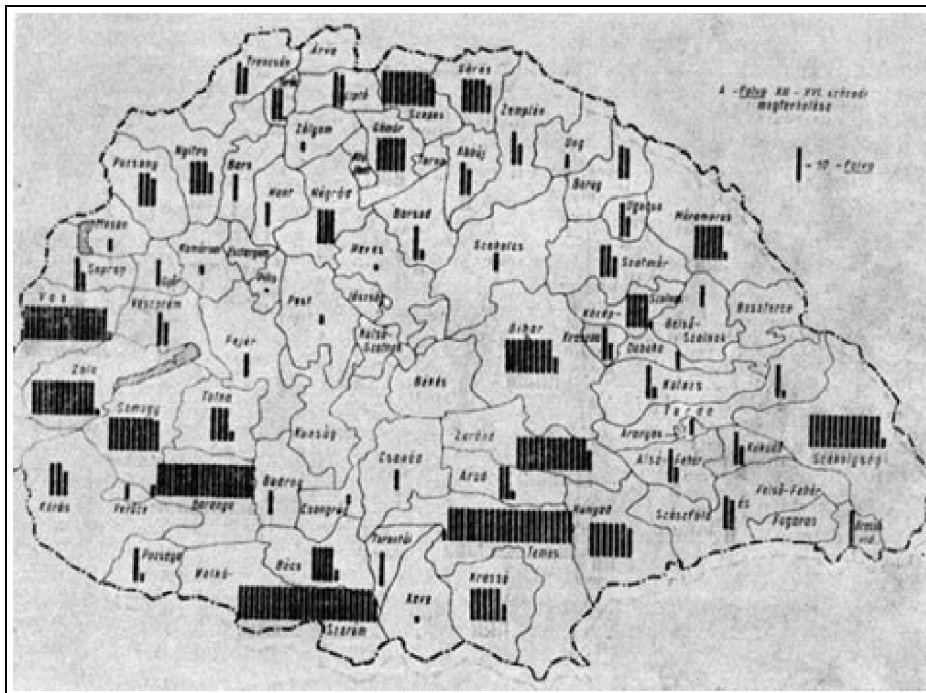
való, de már 1221-ben megtalálható a Vas megyei Tótfalu latin *Villa Sclavorum* fordítása; a *-falud* utótagúakra az első kétségtelen adat 1229-ből Somogyból való, a *-falva* utótagúakra 1218-ból Nyitra megyéből. Tehát az ilyen jellegű helynevekkel országos viszonylatban a XIII. század eleje óta számolhatunk. Az első adat feltűnése egy-egy település esetében természetesen nem azonos a település, sőt még nevének keletkezésével sem. Hiszen *falu* szavunk ősi finnugor örökség, latin okleveleink *villa*, *terra*, *predium*, *possessio* kitételei mögött egy-egy helynév mellett nyilván a *falu* rejtőzik megjelölésként, de többnyire még nem névelemként. E kitételek ugyanazon településnél is változnak, ingadoznak, hiszen a *villa* 'falutelepülés' (általában), *terra* 'földje', *predium* 'földesúri gazdasági telep', *possessio* 'feudális nemesi földbirtok' kitételek váltakozása mögött egy-egy falu történetének (pl. birtokmegosztás, birtokösszevonás stb.) egy-egy mozzanata húzódnak meg: „Egy falu mindenképpen olyan birtokjogi viszony folytán jutott a terra, majd a prédiüm, a XIII. század utolsó negyedétől pedig a possessio nevéhez, mely azt tulajdonosához fűzte. (Ebben a tekintetben a locus kivétel, de az írásgyakorlatban – mint mindjárt látni fogjuk – e szónak nem volt faluként számottevő szerepe.)”¹⁽¹²⁷⁾ A locus 'hely' ugyanis csak általános, nem a települést jellemző megjelölés volt. A Sopron vármegyei Mihályi például 1198-ban „*predium ...nomine Mihali*”, 1223-ban „*terra Mihali*”, 1231-ben pedig „*terre Mihali*” (birtokos esetben!), „*predium Mihali*”, „*in loco qui dicitur Mihali*”²⁽¹²⁸⁾. A falutörténeteknél a latin terminológia vizsgálatát tehát az eddiginél jobban kell figyelembe részesíteni. Megszívlelendő az is, amit Szabó István 1966. évi munkájának „Névtudományi feltevések, álfalvak” című fejezetében (127–132. lapok) mond. Mindehhez még hozzátehetjük, hogy figyelembe kell venni a birtokos családok nevében szereplő helynévi változatokat is. Például a győri káptalan 1381. évi oklevele szerint „Paulus filius Johannis de *Nogmihaly*” a zálogban bírt „*duas villas seu possessiones Magyarfalu et Nemetfalu vocatas sub comitatu Suppruniensi in districtu Rabakuz existentes*” tovább adja alzálogba (SoprVmOk. I, 456). Ebben a Csák-nemből kivált Mihályi-család *Nagy Mihályi* néven szerepel (tehát a *Nagy Mihályi* falunév mellett nyilván volt *Kis Mihályi* is); a latin terminológia már egyformán, együttesen emeli ki a birtok településjellegét (*villa*) és feudális nemesi földbirtok jellegét (*possessio*). Birtokjogi szempontból Magyarfalu és Nemetfalu a későbbi adatok szerint is összetartoztak, sőt nyilván szomszédos birtokok voltak. Mindkét falunév azonban eltűnt: az első mai tudásunk szerint utoljára 1455-ben, a második 1409-ben fordul elő (SoprVmOk. II, 390; I, 604). Az 1455. évi adat tanulságos: „*Vasarasfalwa et Magyarfalw ...in comitatu Soproniensi*”. A *Nemetfalu* név helyét már a XV. század első felében a *Vásárosfalu* név (első adat 1394-ből) foglalta el; nyilván Vásárosfalu kialakulásával függ össze a *Magyarfalu* név eltűnése is. A *Magyarfalu* és a *Nemetfalu* helynevek eltűnése, helyettük a *Vásárosfalu* helynév feltűnése mögött eddig még nem tisztázott, itt csak felvetett társadalom- és gazdaságtörténeti kérdések húzódnak meg.

3. Kázmér a továbbiakban adattára alapján összegezi a névtípus változatainak jellegét, minden esetben a megadott módszertani elveknek megfelelően. A *-falu* utótagú változat országos kronológiai megoszlása a falunév első feltűnése szerint: a XIII. században 8%, a XIV. században 31%, a XV. században 38%, a XVI. században már csak 9%, aztán még kevesebb. Ha anyaggyűjtése, mint említettük, még a középkorra nézve sem mondható teljesnek, a nagy számok törvénye alapján az idézett százalékos megoszlás a magyarországi falurendszer kialakulásáról Szabó István megállapításaival mégis egyezik. Ez a kép saját vizsgálataim alapján a következőképpen szűkíthető a Kázmér-közölte 13 Sopron vármegyei *-falu* utótagú helynévre vonatkozóan: a XIII. században még nem tűnik fel, a XIV. században 6, a XV. században 1, a XVI. században 1 stb. Sopron vármegyében tehát a *-falu* utótagú helyneveknek közel 50%-a a ³⁵⁴XIV. században tűnik fel. Ezekből is az időrendben első, *Berecalfalu* (1366: *Berecalfalu* SoprVmOk. I, 364) csak egyszer fordul elő, helyrajzi azonosítása is megoldatlan: Csánki Dezső³⁽¹²⁹⁾ Cirák tájára teszi, mivel az oklevélben a Cirákiak őseinek, a Veszvény-nemzetségnek (vö. a *Veszvény* helynevet) osztályegyezségeről van szó. A Veszvény-nemzetségnek azonban az oklevél szerint is Sopron vármegye különböző részein volt

birtoka, az 1366. évi *Berecalfalú* éppúgy vonatkozhat az 1360-tól kezdve adatolt Berekalja-Ládony (*Berekalialadun*) helysége (utóbb *Berekalja*, ma Berektompaháza egy része). Magyarfalú, Németfalú és Vásárosfalú neveit fent már tárgyaltuk. Ugyancsak a XIV. században keletkezett az 1400-ban előforduló másik *Németfalú* név: „*Kwrw, alio nomine Nemethfalú... in comitatu Soproniensi*” (SoprOkl. I/1, 265). Ez a magyar Kürü (első adat 1245/XV. sz.: *Curw*; 1257: „*Philippus de Kuru*” Wagner i. m. 214, 260) elnémetesedésének nyilvánvaló bizonyítéka. Ez teszi érthetővé az ómagyar Kürü név locativusának (*Kürüben*) német átvételét, amelyből az egykori magyar helység (utóbb népetimológiával *Küllő*, első adat 1493: *Kywlew*) máig használatos német *Girm* neve (első adat 1392: *Gürm* SoprOkl. II/1,7) származik⁴⁽¹³⁰⁾. A *Németfalú* név, ugyanúgy mint Vásárosfalú esetében, itt is kihalt; a *Berekalfalú* névhez hasonlóan mindkettő a XIV–XV. századi helynevek változékonyságát példázza. 1225 óta ismert a pusztaszemélynévből alakult, tehát helyneveink legrégebb rétegéhez tartozó *Nygwan* (utóbb: Ligvánd). 1397-ben már két ilyen nevű birtokot találunk: „in possessionibus *Nygwan* in Soproniensi ... et alia *Nygwan* alio nomine *Kysfalú* vocatis in eodem Soproniensi existentibus” (SoprVmOkl. I, 525)⁵⁽¹³¹⁾. A *Kisfalú* név itt bizonyára a településnek az egyik határrészhez (nemesi földbirtokhoz) tartozó házcsoportját nevezi meg. A birtokviszonyok megváltozásával a név elvesztette funkcióját és kihalt. A falú- és a falunévalakulás legtanulságosabb példáját azonban Baszt szolgáltatja. 1281-ben még egyetlen birtoktest, egyetlen településnévvel (*villa Bozth*); 1418-ban, azaz közel 140 év múltán az elkülönülést már három településnév jelzi: *Egyházasbaszt* (ebből kimutathatóan 1479-től a máig élő *Egyházasfalú*), *Alsó- és Felsőbaszt*; további elkülönülést jelent *Abulgánbasztja* (ebből az 1464 óta adatolt *Gógánfalva*, majd a mai *Gógánfa*) és az azóta kihalt *Petőháza*. Mindezek ellenére a baszti birtoktest (neve, az 1559 óta ismert *Bazthy falw*, az 1780/81 óta feljegyzett *Dasztifalú* névben maradt meg) még a XV. században is együtt van: *Petőháza*, *Gógánfalva* és *Egyházasfalú* Baszt birtok határain belül (*intra metas possessionis Bazth*) fekszenek!⁶⁽¹³²⁾ 1609-ben tűnik fel a német Hirm magyar *Félszerfalú* neve (a XX. században *Félszerfalva*, ma Burgenlandban), a XIX. századi hivatalos névmagyarítás eredménye a *Rétfalú* (*Wiesen* Burgenlandban), *Tormafalú* (*Krensdorf* Burgenlandban), *Kis- vagy Lánzsérújfalú* (*Neudorf bei Landsee* Burgenlandban) és *Lajta-Ujfalú* (*Neufeld* Burgenlandban). Tehát a XIV. és a XV. századból, falurendszerünk és *-falú* utótagú helyneveink kialakulásának legfontosabb két századából Sopron vármegyében csak egy-egy név (*Vásárosfalú*, *Egyházasfalú*) maradt fenn. Ennek helyi okait helytörténetírásunknak még ki kell derítenie. Tanulságos ebből a szempontból, amit Kázmér a *-falú* utótagú helynevek országos elterjedéséről mond: „A legnagyobb sűrűségű összefüggő területet kétségtelenül 5 dunántúli megye: Vas, Zala, Somogy, Baranya, Tolna, s a hozzájuk csatlakozó Valkó mutatja, a *-falú* teljes adattárának 30%-a e megyékben található. Ez a tény nyilván összefügg azzal, hogy a megjelölt terület településhálózata egyébként is igen sűrű, biztos azonban, hogy a *-falú* ilyen mértékű gyarapodásának egyéb településtörténeti okai is lehettek, hiszen például az egész Székelyföld ugyancsak sűrű hálózatában mindössze 12 *-falú* adatom van” (33).

4. Viszont szórványosan fordul elő a *-falud* utótagú változat: az 59 helynév 33 megye között oszlik meg. Tegyük rögtön hozzá, hogy az 59 névből 52 *Kisfalud*! Ez indokolja, hogy ennek a változatnak megnyugtató magyarázata csak *-d* képzős helyneveink (Sopron vármegyében pl. *Farád*, *Udvard*-Grossmutschen) keretében oldható ³⁵⁵ meg. A kérdés ti. az, milyen funkciója volt a *-d* képzőnek? A kérdés a történettudomány szempontjából sem érdektelen: bizonyos időben eleven helynévképző volt-e csupán vagy pedig kicsinyítő, a sok *Kisfalud* esetében a kicsinyítés fokozására szolgált-e? Az egyetlen Sopron vármegyei *Kisfalud* (első adat 1358-ból) is több névtudományi és helytörténeti kérdést vet fel. Korábbi neve ugyanis *Kázmér* (első adat 1231-ből⁷⁽¹³³⁾) sőt *Fentőd* (más olvasat szerint *Fertőd*) is volt (1237: „*terram... „que Cazmer appellatur quam quidam Fenteud vocant*”⁸⁽¹³⁴⁾). A település *Kázmér* és *Kisfalud* nevét még 1426-ban is egyenértékűen használják: „*Kysfalud alio nomine Cazmer*” (SoprVmOkl. II, 103). A *Kázmér* név eltűnését, a *Kisfalud* név megmaradását a település birtoktörténete magyarázza majd meg. A

puszta személynévből lett *Kázmér* helynév viszont a vármegye magyar helyneveinek legrégebbi rétegéhez (X–XII. század) tartozik.

5. A legtöbb névtudományi és történettudományi kérdést a *-falva* utótagú változat veti fel. Megjelenésétől, 1200 tájától kezdve ez a *-falu* típus leggyakoribb, a XVIII. századtól kezdve a hivatalos magyarításban is kedvelt változata. Ugyanakkor ez ment át a legtöbb változáson. Eltekintve a középkor óta kihalt *-falva* utótagú nevektől (Sopron vármegyéből Kázmér szerint 9 ilyen név ismeretes), az eredeti *-falva* utótag a XVIII–XIX. századi hivatalos név használatban vált *-fa* utótaggá (Sopron vármegyében: *Dénesfa*, *Gógánfa*, *Jánosfa*, *Alsó-*, *Felső-Péterfa*, *Salamonfa*), *-falu* utótaggá (Sopron [356](#)vármegyében *Császárfalva* 1559-től, *Császárfalu* 1596 óta) vagy maradt el teljesen (Sopron vármegyében *Boldogasszonyfalva* 1559-től, 1619-től *Boldogasszony*, 1773-tól *Kis-Boldogasszony*, ma Klein-Frauenhaid Burgenlandban), vagy pedig a nevet a XVIII–XIX. századi hivatalos nyelvben alkották (Sopron vármegyében 13 helynevet). Az idetartozó helynevek grammatikailag birtokos jelzős összetételek. A grammatikai birtokos gyakran az első valódi birtokos személynéve. Ha a valódi birtokviszony igazolható, akkor a helynév első adatául az oklevelek latin nyelvű szerkezetei is felhasználhatók. A Sopron vármegyei Alsó-Péterfa (Unter-Petersdorf Burgenlandban) esetében ezt Kázmér meg is teszi egy 1245. évi „*usque domum Petri*” adata alapján. Kranzmayer–Bürger⁹⁽¹³⁵⁾ ugyanezt az adatot a falu német *Petersdorf* neve meglétének bizonyítékául fogják fel. Kranzmayer–Bürger könyvét bírálva már 1961-ben rámutattam arra, hogy az 1245. évi határleírásban „*usque domum Petri filii Chune*” áll. A szerzők itt is gyanútlanul Csánki Dezsőt (i. m. 624) követték, aki az oklevél szövegéből önkényesen szakította ki az először idézett részletet, meghamisítva ezzel a szöveg összefüggését¹⁰⁽¹³⁶⁾. Az oklevél idézett részletéből sem magyar, sem német helynév meglétére, még egy feltételezett **Péterháza* névre sem lehet következtetni. Mivel 1376-tól kezdve eredeti oklevelekben a helység mint *possessio Petri(k)* szerepel, feltételezhető, hogy egy szomszédos 1245. évi határjárásban említett „*Petrus de villa Petir*” adat az oklevél XV. századi átírása ellenére valóban az előbb idézett Péter nevű birtokost, ill. a birtokán alakulóban lévő települést jelöli. E településnek 1245-ben

ugyancsak még alakulóban levő nevről bizonyossággal csak annyit mondhatunk, hogy egyidejű, ún. párhuzamos magyar–német névadással 1300 tájáig keletkezett (vö. még az 1302. évi *Peturnymiti* 'Péternémeti' nevét). Eddigi ismereteink szerint ugyanis a német névre első adatunk 1663-ból (*Pettersdorff*), a magyarra 1773-ból (*Also Péterfalva*) van¹¹⁽¹³⁷⁾.

Előbbi példánk a *-falva* változat keletkezésének kérdését is felveti. Kázmér részletesen cáfolja azokat az elgondolásokat, hogy a *-falva* típus megjelenése 1200 tájától magyar nótáriusok tudatos fordítása, nacionalista szellemű magyarítása lenne a németből, a szlávból (vö. például Szepes vármegyében: magyar *Ábrahámfalva*~német *Abrahamsdorf*~szlovák *Abrahamovce* stb.)¹²⁽¹³⁸⁾. Ez a középkori nyugat-magyarországi, különösen pedig a burgenlandi helynevekkel kapcsolatban osztrák kutatóknál is vissza-visszatérő állítás vaskos anakronizmus. A középkor ugyanis nem ismeri még a modern „nemzetiség”, a „nacionalizmus”, a „magyarítás” fogalmát. Mindez a XIX. század politikai fegyvertárába tartozik Európa-szerte, a németeknél is, a szlávoknál is, nálunk is. A Sopron vármegyei példák ezt fényesen igazolják. A XX. században ismert *-falva* utótagú Sopron vármegyei helynevek ugyanis kivétel nélkül XVIII–XIX. századi magyarításból származnak: *Ágfalva* (Agendorf), *Bánfalva* (Wandorf), *Cinfalva* (Siegendorf), *Darászfalva* (Trausdorf), *Darufalva* (Drassburg), *Hasfalva* (Haschendorf), *Lakfalva* (Lackendorf), *Lépesfalva* (Loipersbach), *Márcfalva* (Marz), *Petőfalva* (1799-ben *Koldusfalva*; Pöttelsdorf), *Somfalva* (Schadendorf) és *Völgyfalva* (Zillingtal). A magyarítás alapjául szolgáló német helynevek mind középkori eredetűk: vagy egy korábbi magyar helynév német átvételéből származnak, mint *Agendorf* (Dág), *Wandorf* (Zovány), *Trausdorf* (Dorog), *Drassburg* (Dorog), *Haschendorf* (*Harsány), *Lackendorf* (Lók), *Marz* (Móroc) *Pöttelsdorf* (Potl), vagy a meglévő magyar helynév mellett önálló német névalkotással születnek, mint *Siegendorf* (Peresnye), *Loipersbach* (Gyula), *Zillingtal*~*Zillingdorf* (Ikka)¹³⁽¹³⁹⁾. Az első csoportnál a német betelepülők nyilván az eredetileg magyar települést veszik birtokukba; a másodikonál ³⁵⁷a magyar település mellett létesül a német, végül a kettő a németiség túlsúlya miatt német néven egyesül.

Ezzel szemben a középkori Sopron vármegyéből ismert 9 *-falva* utótagú helynév kivétel nélkül kiveszett. Közülük négyet nem is tudunk topográfiailag azonosítani. Németkeresztúr (Deutsch-Kreutz) és Füles (Nikitsch) táján feküdt *Odunfalva* (1369), *Adumfalva* (1373), amelynek „Adonyfalva” értelmezését (Csánki, Kázmér) nem tartom egészen meggyőzőnek; 1425-ben a lánzséri uradalomhoz tartozott *Boldogasszonyfalva*; Mihályi tájékán volt az 1227–1437-ig szereplő Fortunádfölde, amelyet 1428-ban *Fortunádfalva*-nak (*Ferthonadfalua*) neveznek; Bük (1950 óta Vas megyében) tájékán található 1507-ben *Tihonfalva*. A többi öt azonosítható: az 1208 óta ismert, hol Sopron, hol Moson vármegyéhez számító, ma Alsó-Ausztriához tartozó Hof falut egy 1335. évi oklevél *Hóffalva*-nak (*Chuffalwa*) írja¹⁴⁽¹⁴⁰⁾; a már említett *Jánosfalva* 1434/35-ben Csorna egy része volt; az 1198 óta szereplő Mihályi (*Michal*, *Mihali*) egy 1455. évi oklevélben *Myhalfalwa*; 1314-ben Tene (*Dene*, a *Dénes* kicsinyítője) a róla elnevezett, a burgenlandi Barátudvar (Mönchhof) táján levő *Tenefalva*-t Heinrich Vogel-nak adja el, akiről azután a falut *Vogelndorf*-nak is nevezik (utolsó adat 1613-ból)¹⁵⁽¹⁴¹⁾; az említett Büknek egy része (Felső-Bük) volt az 1428–1461-ig szereplő *Vinclófalva*. E középkori Sopron vármegyei *-falva* utótagú nevek közül egyetlenegy sem megy vissza *-dorf* utótagú német helynévre, az alkalmilag feltűnő *-falva* utótagú nevek (*Hóffalva*, *Mihályfalva*) pedig azt tanúsítják, mennyire kötetlen még a kancelláriai nyelvhasználatban is a helynevek alakja¹⁶⁽¹⁴²⁾. A középkori Sopron vármegyei *-falva* nevekhez tartozik még a már említett, a XVIII–XIX. hivatalos változtatás óta *-fa* utótagúvá lett 5 helynév: *Dienesfalua* (1406-tól), *Goganfalwa* (1464-től; *Abolganfaluabazth* 1438-tól), *Janusfalwa* (1452-től), *Péterfalva* (l. fent); *Salamonfalwa* (1489-től; *Salmon* 1412-től). A középkori Sopron vármegyében tehát összesen 15 *-falva* utótagú helynév mutatható ki: ebből 14 önálló magyar névalkotású, 1 keletkezett ún. párhuzamos, pontosabban egyidejű

magyar–német névadással.

6. E helytörténeti részleteket Kázmér természetesen nem dolgozhatta ki, ahogy nem vehette figyelembe a német *-dorf* utótagú helynevek szerepét sem, hiszen ez országos viszonylatban egy ember munkaerejét messze túlhaladná, szét is feszítette volna könyve kereteit. A fenti részletek azonban Sopron vármegye példáján igazolják azt, amit Kázmér az ún. fordítás-elméletéről országos viszonylatban írt. Megállapításai – az országos kép kapcsán – még megoldandó helytörténeti kérdéseket vetnek fel. Kázmér szerint is szórványosan előfordul, hogy egy-egy írnok egyszer-egyszer „lefordít” egy helynevet (földrajzi nevet, személynevet is!), persze nemcsak magyarra, hanem latinra is, németre is. A többnyelvű nótáriusok gyakorlatából, a nevek kötetlenségéből ez természetszerűleg adódik, „ilyen fajta rendszeres tevékenységről azonban nem lehet szó” (Kázmér i. m. 55). Kázmér példáihoz még hozzátehetjük, hogy például *Visegrád* szláv eredetű nevét, amelyet magyar írkokok sohasem fordítottak „Magasvár”-nak, Pöckel Fülöp várnagy és királynői kincstartó írnoke a soproni tanácshoz 1431-ben a várból írt levelében *awff dem Hohen Hawss* keltezi¹⁷⁽¹⁴³⁾, bár *Visegrádnak* ekkor volt saját német neve (*Plintenburg*). Ekkortájt Garai Miklós nádorispán és Berzeviczi Péter tárnokmester iratnak ugyancsak a soproni tanácsnak, a német nyelvű levél kelte, azaz „*Geben auff dem perg*”, csak a budai várra vonatkozhat, bár Buda városnak ekkor volt német neve (*Ofen*) is (SoprOkl. II/6, 58). Az alsó-ausztriai Heiligenkreuzból 1195 táján a Sopron vármegyei Babaduri hegyre (rég neve), a későbbi Borsmonostorra ³⁵⁸(Klostermarienberg) telepített ciszterciek a hegy újabb magyar („Magashegy”) és általuk alkotott német („Marienberg”) nevét latin oklevelekben állandóan latinra fordítják és fordíttatják (*Altus mons; Mons sancte Marie*)¹⁸⁽¹⁴⁴⁾. A rábaközi *Szil* nevét Auer Jakab soproni városi nótárius és közjegyző a városi kamarás számadáskönyvében középkori természetességgel *Vngerisch Rust* ’Magyar-Ruszt’ néven jegyzi fel, (SoprOkl. II/5, 435), mert a Fertő északkeleti sarkában ott volt a német lakosságú *Rust*, amelynek magyar *Szil* nevét a betelepült középkori németesség át is vette (*Zeil*), le is fordította (*Rust*): az újkorban pedig ez a fordítás állandósult, még a magyar nyelvhasználatban is (*Ruszt*). Az is előfordul, hogy egy-egy írnok az idegen nyelvi helynevet ún. népetimológiával anyanyelvének megfelelően „értelmezi”. Weitraher Konrád, a Fertőrákos melletti Macskakő huszita várura 1458-ban panaszt tesz a soproni tanácsnál, hogy embereik az ő peresztegi jobbágyságot Ebergöcön, *czu Vberkuecz, gen Yberkiecz, Vbergucz* megtámadták (SoprOkl. I/4, 281, 289). A német írkok itt a magyar helynév első két szótagját a német *über* (a nyelvjárásban *iuer*) szóval „értelmezte”, a harmadikat értelmezés hiányában a hallott magyar nyelvjárási ejtésnek (*Ebergüöc*) megfelelően írta le! Egy-egy írkok fordítása azonban mindig alkalmi, nem terjed el; csak egy szűkebb (település) vagy tágabb (táj) nyelvközösség által fordított és használt név maradt meg. A nyelvközösség által használt helynévnek társadalmi funkciója van, egy-egy írkok fordításának ilyen társadalmi funkciója nincsen. Társadalmi funkció híján a helynév kihal¹⁹⁽¹⁴⁵⁾.

A fordítás-elmélet elvetésével Kázmérnak is fel kell tennie a kérdést, miért tűnik fel a XIII. században (az első biztos adat 1218-ból Nyitra megyében) az országban 120, a XIV–XVI. században már több mint 2200 *-falva* utótagú név. Szabó István és mások történettudományi kutatásai, saját adattárának elemzése alapján Kázmér joggal állapítja meg, hogy a *-falva* utótagú helynevek megjelenésének és rohamos gyarapodásának társadalomtörténeti okai voltak: a korábbi mozgó, nomád településsel szemben a települések állandósulása, a nemzeti szervezeti lazulása, ezzel egyidejűleg természetesen a területi szervezet (vármegye) kiépülése, a magánbirtok tömeges megjelenése, új szállásterületek kialakulása, a családi birtokok osztódása, a királyi várispánságok felbomlása. Kázmér a *-falva* utótagú helynevek száma alapján térképre vetítette e helynévtípus megterhelésének vármegyék szerinti eloszlását a XIII–XVI. században (l. a mellékelt térképet). Ez a térkép az adattárnál beszédesebben illusztrálja a vármegyék közti nagy eltérést: a legtöbb *-falva* utótagú helynév Valkó megyében tűnik fel (239), a legkevesebb Pilis és Szörény vármegyékben

(1–1). Mindez az előbb megadott tényezők egyenlőtlen érvényesülésére enged következtetni. Sopron vármegye a maga 15 *-falva* utótagú helynevével a korabeli 65 vármegye között a 35. helyen áll. Különböző népességű vármegyéknél így a magyar és német (a XVI. század 20-as éveitől kezdve még horvát) lakosságú Sopron vármegyénél történettudományi következtetéseket ebből az elterjedésből szerintem csak a megfelelő idegen nyelvi, Sopron vármegye esetében a német *-dorf* utótagú helynevek figyelembevételével vonhatunk le. A már tárgyalt 9 helyneven (*Agendorf, Haschendorf, Lackendorf, Petersdorf, Pöttelsdorf, Siegendorf, Trausdorf, Wandorf, Zillingdorf*) kívül 15 középkori eredetű, a XX. századig élő név tartozik: *Kobersdorf* (Kabold), *Krensdorf* (Tormafalu), *Loisdorf* (Alsó-, Felsőlászló), *Müllendorf* (Kövesd; utóbb: Szárazvám), *Nebersdorf* (Nigván; utóbb: Ligvánd), *Siegersdorf* (Horvátsidány), *Strebersdorf* (Micske), *Prodersdorf* (Pordány; utóbb: Lajtapordány), *Prodersdorf* (Kőpordány; utóbb: Vulkapordány), *Pullendorf* (Alsó-, Közép-, Felsőpula), *Rockendorf* (Németzsídány) *Walbersdorf* (Volbrun; utóbb: Borbolya), *Warasdorf* (Bárán, utóbb Szabadbáránd), *Zemmingdorf* [359](#)(Zemenye), *Zinkendorf* (Nagycenk). Ide kell még számítanunk Nagymarton (Mattersburg) korábbi *Mattersdorf*, Kismarton (Eisenstadt) *Wenig Merdersdorf*, Vámosderecske (Drassmarkt) *Drassendorf*, a magyar lakosságú Pinnye *Freiendorf* nevét és 3 elpusztult település *-dorf* utótagú nevét: *Pirkendorf* (Szék; Oslip határában), *Purzelsdorf* (Száka; Kroatisk-Minihof határában) és *Semlesdorf* (Németkeresztúr táján).[20\(146\)](#) A legutóbb említett *Semlesdorf* kivételével a többi 30 *-dorf* utótagú névnek kivétel nélkül van kimutatható magyar előzménye: a betelepülő németység ezt a magyar nevet vagy átveszi vagy a magyar név mellé önálló német nevet alkot. Az önálló német névalkotás indítékait minden esetben külön-külön meg kell vizsgálni, mert egy-egy helytörténeti részlet megértéséhez vezet (pl. a magyar lakosságú Pinnye hogyan, miért kaphatta német *Freiendorf* nevét). Nincsen magyar előzménye, tehát új német település az ugyancsak középkori eredetű *Dörfl* (a XIX. századi magyarítások: Dérföld) neve, mert pontosan megfelel a magyar *Falucska* (Zemplén, Torna, Bereg vm.) helynévnek. Kázmér szerint ebből három van az országban, a legkorábbi adat 1504-ből való. A *Dörfl* név első ismert feljegyzése pedig – magyar íródeák tollából – 1390-ből származik: *Derphul* (Kranzmayer–Bürger i. m. 46).

Német nyelvterületen a *-dorf* utótagú helynevek keletkezésének és elterjedésének is társadalmi okai vannak. Ezek természetesen mások, mint a magyar *-falva* utótagú helynevek keletkezését és elterjedését előidéző tényezők. A középkori Nyugat-Magyarország területén végbemenő társadalomtörténeti változások elősegítették nemcsak a *-falva* utótagú magyar, hanem a kétszerannyi *-dorf* utótagú német helynév kialakulását. A nyugat-magyarországi *-dorf* utótagú német helynevek magyaroztatánál, történettudományi értékelésénél azonban nem szabad a német nyelvterület *-dorf* utótagú helyneveinek értékeléséből nyert történettudományi eredményeket minden további nélkül átvenni, mivel ez esetben légből kapott megállapítások születhetnek[21\(147\)](#). A *-falva* utótagú helynevek, általában a falurendszer kialakulása szempontjából a középkori Sopron vármegye „lemaradásának” helyi okait részleteiben még nem ismerjük. Erre további helytörténeti kutatások szükségesek. Mégis megemlítjük, hogy az egész országban a XIII. és a XIV. század fordulóján Sopron, Moson és Pozsony vármegyékben legdrágább a föld; a nemzeti névadás, ezzel a nemzeti szervezet utolsó nyomát Sopronban a XIV. század első felében élt magyar Lukács-nemzetségben találjuk[22\(148\)](#). Kázmér Miklós könyve nemcsak egy helynévtípus országos áttekintésű monográfiáját nyújtotta, hanem a helytörténetírás és a magyarországi német névtudomány számára is indítékul szolgál számos részletkérdés felvetéséhez, megoldásához.

1970. XXIV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR

1970. XXIV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Házi Jenő: Haydn József hercegi karmester 1768. évi tűzkára és a kismartoni városi levéltár pusztulása

Házi Jenő: Haydn József hercegi karmester 1768. évi tűzkára és a kismartoni városi levéltár pusztulása

1768 aug. 2-án Götz János kismartoni polgárnak „Auf der Brandstadt” fekvő házában tűz ütött ki, amely a nagy szélvészben gyorsan terjedt tovább és végül is 140 házat hamvasztott el: a Piactéren avagy a Fő utcában 54, a Kolostor utcában 40 és a tűz keletkezése helyén ismét 46 ház esett áldozatul, felbecsülhetetlen kárt okozván az ingatlan, mint az ingó vagyonban.

A városi tanács Meyr János György ács mestert, Wimmer János asztalost és Praumshör Márton kőművest kérte meg, hogy adjanak véleményt e 140 ház újjáépítése tekintetében. Lelkiismeretes becslésük szerint az ács munkához 91 409 Ft-ra, az asztalos és az üveges munkához 8 684 Ft-ra, a kőműves munkához pedig 15 893 Ft-ra, összesen tehát 115 986 Ft-ra lenne szükség, ha e házakat újjá akarnák építeni. Ebben a hatalmas összegben az elpusztult ingóságok ára egy fillérrel sem szerepel, így nem csodálkozhatunk azon, hogy a kárvallott polgárok jelentékeny része koldusbotra jutott.

Haydn József hercegi karmester háza a Kolostor utcában állott, egyfelől Frumwald Magdolna, másfelől pedig Spáh György volt hercegi tisztartó háza között, amelyekkel együtt az ő háza is a tűz martaléka lett.

Hivatalos felszólításra elégett ingóságainak jegyzékét sajátkezű írásával a városi tanácshoz így nyújtotta be:

Specification von Joseph Haydn.

Ein feldbeth samt bethgewand 21 fl.

2 harte choridon 4 fl.

1 harter eingelegter schubladkasten 12 fl.

1 harter eingelegter glöser kasten 12 fl.

50 stuck gezeichnete bilder samt glass und ram 150 fl.

2 stuck schwein 4 fl. 30 kr.

14 stuck welsche hünere samt verschiedenen gefüederten geflügel 9 fl.

1 kachelkasten, 2 mehlstüber, 2 mehldruhen samt eisen und schloss 6 fl.

Kuchelgeschier samt 2 nudlbretten und walger und ein emer fässl 2 fl.

2 baar badner strimpf 4 fl.

grüne schaln gätter 5 fl.

9 grosse mehlsäck 3 fl.

die wösch in allen zusam 100 fl.

100 birdl holtz 5 fl.

schweinstall 4 fl.

3 verschlög und 2 glockn 2 fl. 27 kr.

Ein finger ring mit 2 brillianten 24 fl.

12 höltzerne fenster laden 6 fl.

4 sessl 4 fl.

ein harter spieldischl 4 fl.

verschidenes geschier von zün 6 fl. 30 kr.

Summa 388 fl. 27 kr.

Kívül más kézzel: Herr Joseph Hayden fürstlicher capellmeister nro 82.

A tűzkárosult polgárok által megírt és csak az ingóságra vonatkozó veszteségjegyzékeket azután a városi tanács összegyűjtötte, a hites becslők adatai alapján kiegészítette az ingatlanban elszenvedett kárral, és mindezt egy terjedelmes kimutatásban összefoglalta, amelynek Haydn Józsefre vonatkozó része így hangzik:

36182. Joseph Heyden furstlicher capellmeister.

An materialien und mauerer arbeit 160 fl.

An holtzwerck, nägl und tischler arbeit 500 fl.

An tischler und glaser arbeit 100 fl.

An möbeln: ein feldbeth samt gewand 21 fl.

2 harte choridon 4 fl.

1 hart eingelegerter schublath-kasten 12 fl.

1 hart eingelegerter gläserkasten 12 fl.

50 stückh vornehme bilder 150 fl.

2 stückh schwein 4 fl. 30 cr.
14 stückh welsche hiener und anders gefligl 9 fl.
1 kuchkasten, 1 mehlstübich samt trugen 6 fl.
Kuchel geschier 2 fl.
2 paar strümpff 4 fl.
Grune schaln gätter 5 fl.
9 grosse mehlsäck 3 fl.
Die wäsch in allen zusammen 100 fl.
100 bürdl holtz 5 fl.
1 schweinstall 4 fl.
3 verschlagl und 2 glökl 2 fl. 27 cr.
5 stückh ring (!)⁽¹⁴⁹⁾ mit 2, brilianten 24 fl.
12 höltzerne fenster laden 6 fl.
4 sesell 4 fl.
1 hartes spilltischl 4 fl.
Verschiedenes zingeschier 6 fl. 30 cr.

A két jegyzék annyira egy, hogy csak néhány szóban tér el egymástól; közlésüket mégis hasznosnak véltük.

Haydn jegyzékében nem említi semmiféle hangszer, kézirat és könyv elégését. Mindezeket kétségkívül sikerült a tűz lángjaitól megmentenie. Így élettörténete szempontjából csupán a kézzel rajzolt és talán festett 50 db kép elpusztulását sajnálhatjuk, amelyek között bizonyára nem egy családi, sőt személyi vonatkozású lehetett, megsemmisülésüket súlyos és pótolhatatlan veszteségnek kell tekintenünk.

Ilyen helyrehozhatatlan károsodás érte Kismarton városát is a levéltára elégésével. Erre nézve az összefoglaló jelentés a Fő utca 47. sorszáma alatt ezt mondja:

Das rath- und brauhauss nebst arrest.

An materialen und mauerer arbeit 800 fl.

An holtzwerck, nagl und zimerarbeit 2500 fl.

An tischler und glaser arbeit 100 fl.

In andern sachen: erstlich ist das grosse rathszimer eingefahlen und eingebrunen, wie auch das darneben befindliche archiv (so zwar mit eisener thür und guten gewelb verwahret war) muthmasslich von angezundenen gassenfenstern in brand gesteckt und alle alte acten (bis auf die in einer eisernen trugen

verwarhte und mit dieser aus dem feuer mit lebens gefahr mittelst einer ofengabel herausgezogene privilegien nebst andern wenigen acten) verbrunen, deren werth nicht möglich ist zu schätzen. In diesen archiv sind 3 kästen, einigen trühen mit schriften durch die flamen verzehret worden. Der werth der kästen macht sich belauften auf 40 fl.

Tehát a levéltár egész anyaga, amely 3 szekrényben és néhány ládában volt elhelyezve, teljesen elpusztult, az egyetlen vasláda kivételével, amely a kiváltságleveleket tartalmazta és amelyet egy piszkavas segítségével, életet kockáztatva sikerült az utolsó pillanatban a tűz elől megmenteni kevés egyéb ügyirattal együtt.

Erre a rettenetes tűzvészre a Sopron megyei levéltárban az 1768. évi közgyűlési iratok között egy nagy csomó irat vonatkozik. Adatainkat innét szedegettük össze.

1970. XXIV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Csatkai Endre: A sopronbánfalvi hegyi templom egykori főoltárképe

362 Csatkai Endre: A sopronbánfalvi hegyi templom egykori főoltárképe

A sopronbánfalvi hegyi templom története eléggé ismert. Későközépkori alapítás, pálosoké volt; a mohácsi vész után, 1529-ben a törökök feldúlták. Csak 1643-ban építik újjá. Az 1683. évi újabb török dúlást nem számítva, zavartalanul élnek a szerzetesek 1786-ig, mikor II. József feloszlatta a rendet. A történet utolsó szakaszában, nyilván 1683 után, hatalmas főoltárt kap a templom, sok alakkal. Itt kapott helyet a csenstochovai Mária kegykép másolata. Esterházy Pál nádor „Mennyei korona” című könyve 1696-ban említi is a világ csodatevő Mária-képei közt.

A felosztatás idején becsüsök leltározzák a templom értékeit. A képeket a soproni Dorfmeister becsüli fel. A minket érdeklő tétel („Das Gnaden Bild im Hochaltar”) négy forint. A főoltárt a kaboldi ev. templom számára vették meg. Éppen Dorfmeisterrel festettek bele egy feszületet.

A pálosok távoztával felmerült a kérdés, megtartsák-e a hegyi templomot, vagy a községben levő kisebb templomocskát használják-e. Az utóbbi mellett döntöttek, és a kegykép is odakerült. A hegyi templom és kolostor profán célokra szolgált, 1827-ben a falu visszakapta a templomot. Sopron városa – mint a kis templom kegyura – hozzájárult, hogy a kegykép ismét visszakerüljön a volt pálos templomba. Ezzel az engedéllyel azonban nem éltek a bánfalviak.¹⁽¹⁵⁰⁾ A helyi történetíró szerint csak 1893-ban került vissza a templomba.²⁽¹⁵¹⁾

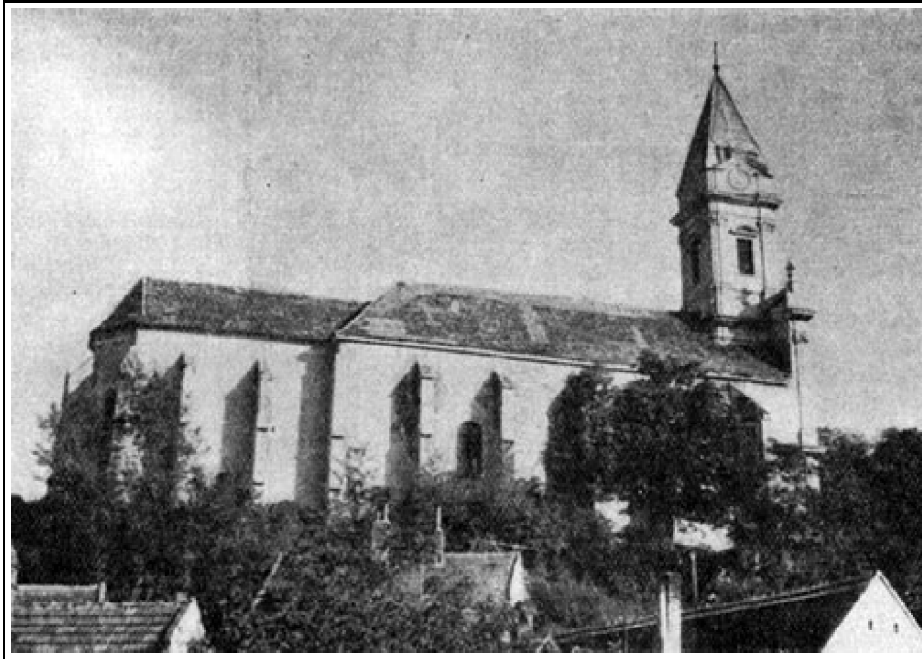
A hegyi templom felavatása évében, 1827-ben Berger János ágfalvi plébános énekes könyvet adott ki³⁽¹⁵²⁾, és ennek 159. lapján egy félalakos Mária-képet közöl rézmetszetben ezzel az aláírással: „Wahre Abbildung des Gnadenbildes Mária Wandorf in der Dorfkirche.” A metszet azonban egyáltalában nem hű másolata a szabványos és gyakori csenstochovai képnek. Ennek történetéről a következőt tudni: Nagy Konstantin anyja Jeruzsálemben Mária- emlékek után kutatva erre a képre bukkant és magával vitte Konstantinápolyba; ott a kép számos csodát művelt. 808-ban Nikefor császár Nagy Károlynak ajándékozta, más változat szerint egy orosz fejedelem kapta hozományképpen, amikor valamelyik császár leányát vette nőül. Így jutott a kép Kijevbe, majd Csenstochovába, ahová 1382-ben érkezett meg. Őrizetét pálosokra bízták, akiknek Magyarországon számos kolostoruk volt, és így a kép kultusza nálunk is elterjedt.⁴⁽¹⁵³⁾ Ehhez a képhez a Berger közölte metszetnek kevés köze van, már rajta a korona, a Mária jobb keze; továbbá feje körül 11

csillag van a szokásos 12 helyett. Nem valószínű, hogy itt egy másik Mária-képről lenne szó, inkább azt kell hinnünk, hogy valami gyakorlatlan kéztől származó rajzmásolatot küldött Berger a rézmetszőnek, aki azután tovább szépítette. (Jordánszky Elek 1836-ban újból kiadta és bővítette az előbb említett „Mennyei korona”-t. A metszetek alapjául szolgáló rajzok megvannak az esztergomi primási könyvtárban. Bizony igen sokszor alig hasonlítanak e rajzok a szóban forgó kegyképekre.)

Éppen ezért némi óvatossággal kell kezelni Berger könyvének másik rézmetszetét, amely a hegyi templom oltárképét mutatja be. Aláírása: „Wahre Abbildung des Marien Bildes in der ehemaligen Pauliner Kirche auf den Berg Wandorf”. Az ábrázolás félkörívvel zárul és hosszúkás képmezőbe írt. A metszet felső sarkaiban ez a felírás: „Patronin des Königreichs Ungarn”, azaz Magyarország védőasszonya. Felhőkön trónoló koronás Mária, két oldalán kerubfejek és két-két térdeplő angyal. Mária lába alatt felhőbe ágyazva a magyar címer, amely felett két angyal koronát tart. Ha leszámítjuk azokat az elváltoztatásokat, amelyeket a gyakorlatlan kéz követett el [363](#)a kép visszaadásában, mégis megkapó, hogy a német anyanyelvű lakosság az egykor más titulusú templom főoltárát magyar szellemű képpel díszítette.

A Berger-könyv lemezeit felhasználták kis szentkép készítésére is. A falusi templom képéről csak egy fényképlisés példányt ismerek a győri püspöki könyvtárból, de a magyaros oltárkép metszete megvan a soproni Langer-gyűjteményben. Mind a könyv, mind a metszet mérete azonos: 14,5×9,5 cm.

Van magyar szövegű példány is. Ugyanis Majer István esztergomi káplán hazafias buzgalomból elkezdte a magyar feliratos szentképek kiadását. Legtöbbször maga is rajzolta, metszette őket. [5\(154\)](#) Mivel a bánfalvi képnek ez a változata is pontosan a másikkal méreteiben készült, valószínű, hogy Majernek sikerült Bergertől megszereznie a lemezt. Mindenesetre mellőzte a német szövegeket, és így elmaradt a bánfalvi utalás is, az új szöveg megosztva a kép felső és alsó részén: „Magyarország védőasszonya / Könyörögj érettünk.” Jóllehet Majer képecskéit gyakran felhasználták mások, ő maga a bánfalvi metszet szerzőségét nem igényelte és így jelzi: „Kiadta Majer István”. Mivel pedig Majer képecskéi sok ezer példányban elterjedtek, azzal az érdekes körülménnyel állunk szemben, hogy egy német nemzetiségű falucska magyar tárgyú és szellemű oltárképe mint magyar színezetű kép terjedt el országszerte.

A sopronbánfalvi templom

Ki volt az oltárkép festője? Valószínűleg Sopronban festették; feltehetőleg Molitor Józseftől való, aki a fertőmeggyesi és répceszemerei oltárképet is festette. De nemcsak [364](#) az oltárkép festője ismeretlen, hanem a sorsa is. A kolostort az egyházalaptól Zalka győri püspök 1890-ben megvásárolta és a benne akkoriban volt katonai kórház átadta helyét a karmelita apácáknak. Ekkoriban készült a nagy főoltár, amely az utóbbi időkig megvolt és abban foglalt helyet a falusi templomból felhozott kegykép. Hosszú évtizedek távolából már a legöregebb bánfalviak sem emlékeznek, mi lett a magyar szellemű képpel. Az a reményem, hogy a karmelita zárda feloszlásakor tán előkerül, nem vált valóra.

1970. XXIV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Csatkai Endre: Kéry György csepregi festő a XVII. század végén

Csatkai Endre: Kéry György csepregi festő a XVII. század végén

Általában keveset tudunk olyan képzőművészekről, akiknek működése Nyugat-Magyarországról átnyúlik a szomszédos Ausztriába. Középkori kőfaragóink Sopronból, Kismartonból dolgoztak a bécsi Szent István dómon; Mikó János üvegfestő a XV. század második felében Bécsújhelyen szerzett jó hírnevet, még városi tanácsos is lett. Név szerint ismert magyar festő, aki úgy látszik szerepet játszott odaát is, *Kéry György*, akit forrásaink csepreginek mondanak. Nem volt valami jelentős mester, de hát vidéken nagyon alacsonyra kell leereszteni a mércét. Adatait is rejtett helyek szolgáltatják.

Első említését az Archaeologiai Értesítő 1871-es évfolyamában a 138. lapon találjuk. Eszerint 1675-ben ez a Kéry festette a lékai ágostonrendi templom főoltárképét. Ez ma is megvan, a népszerű Szent Miklós püspököt ábrázolja állva, de mellette a kevésbé ismert torentinói Szent Miklóst is. [1\(155\)](#) A hatalmas oltárépítmény lezáró részében egy közeli kegykép, a róti Mária másolatát látni. Nem valami nagyszabású

képek és valószínű nem is azonos festőtől, mint a hajóban levő két szentkép, Sebestyén²⁽¹⁵⁶⁾ és Katalin, amelyek jó kézre vallanak.

1932-ben a határmenti Kirchschiag városkában jártam, amelynek a szép gótikus részletei érdekelték. Csak az indulás perceiben értesültem róla az ottani plébánostól, hogy a főoltárképen Kéry jelzését találták. Nem volt rá mód, hogy meggyőződjem róla, minémű ez a festmény, egyébként az osztrák művészeti topográfia³⁽¹⁵⁷⁾ még a kép tárgyat sem említi, sőt a XVIII. század végére keltezi. A templom védőszentje Keresztelő Szent János; a városkából kapott felvilágosításokból nem lettünk okosabbak, a fényképeken alig vehető ki valami is a képből. Krisztus keresztelőjének szokatlanul formált jelenetét látjuk: Szent János magához öleli a vízből kilépő Krisztust, a magasból pedig angyalok lepedőt borítanak rá. Sok angyal népesíti be a nagy képet. Fénykép után ítélve nem keltezném olyan későre, mint az osztrák kollégák.

A Századok c. történeti folyóirat 1874-ben Nagy Iván „Magyarországi képzőművészek a legrégebb időktől 1850-ig” című lexikális felsorolásában ugyan nem említi Kéryt, de 1886-ban a 912. lapon találunk értékes megjegyzéseket Thaly Kálmán tollából. Franciscs Ádám pohárnok meghalván, Batthyány Ádám gróf Kocsy Pál útján izen Kérynek gyászlobogó végett. 1690. február 4-én Rohoncra ez a válasz: „Az ödvezölt Franciscs Ádám bortöltő zászlója végett képiró Kéri György urammal beszéltem, ő kglme azt a választ adott (!): ha ő kglme mind aranyot, mind peniglen ezüstet is hozzája adja, tehát flor. 48 – különben nem csinálhatja; mindazonáltal megalkuszik NGddal. Ha peniglen Ngod (nagyságod) maga aranyot, mind ezüstet is megh adja, ³⁶⁵tehát 38 frtot kívánja.” Thaly gyanítja, hogy nem Rohoncon, hanem Kőszegen élt Kéry mester. És erre rá is hibázott.

Kéry György festménye a kőszegi Jurisich Múzeumban

Ugyanis egy makulatúratömegben véletlenül rábukkantam a „Kőszeg és vidéke” című lap 1918. évi első számára és abban az a. j. jelzésű cikkre: A városházi terem Krisztus képe címmel. Amit a rossz sors a kirchschlagi kép dolgában megvont tőlem, ez esetben megadta, hiteles Kéry-képet játszott a kezemre. „Lakott városunkban – írja a cikk – 1698-ban Kéry György nevű képiró. Mivel a képirást, mint minden művészetet, a közönség sohasem méltatta eléggé, ez időben persze még kevésbé, mint most, a mi képirónk is bizony sok szükségét szenvedő szegény maradt és a feljegyzés szerint »semmivel sem bir«. Még a királyi adót sem tudta megfizetni, mire ugyancsak mindig és minden időben szorították a szegény adófizető alanyt. Ily szorultságában nagy dologra határozta el magát Kéry György piktor. A nemes tanácsnak az urnak 3661698. évi december hó 30-án tartott sessiojában egy irott krucificust praesentálván azon instált alázatosan, hogy nékie a két esztendei hátralévő kir. adó megh engedtetnék és a városi munkátul eutet mégh él, immunisáltatnék. A nemes tanács nyomban azon választ adta: a kir. adó relaxáltatik, az városi munkátul ment lisen, azon kívül adatik mégh nekie egy köből ros egy csöbör bor.”

Becsületére válik az egykori Kőszegnek az ecsetfaraó ritka megbecsültetése, és az akta révén legalább biztos, hogy Kéry a XVII. század utolsó éveiben Kőszegen élt. A kép legalább még pár éve ott függött a tanácsháza nagytermében, valamely díszülés közvetlen megnyitása előtt pár perccel láthattam, eléggé

kívánczozott restaurálásra; nagyon provinciális munkának találtam. De már azért is megbecsülendő, mert a magyar művésztől származó, ritka hiteles munka.⁴⁽¹⁵⁸⁾

Újabbán Kéry neve már belekerült a művészettörténeti szakirodalomba, az itt említett adatok egy részét, legalábbis a forrásukat, említik is. Viszont egy újabb adatot is említene, hogy ti. a Batthyányk a borostyánkői várakban levő képeiket 1685-ben vele restauráltatták, ezzel szemben a lékai oltárképet Szent Györgynek írnak tévesen.⁵⁽¹⁵⁹⁾

Az biztos, hogy feladatai szerint nem valami elsőrangú festőről van szó, mégis a ritka esettel állunk szemben, hogy e korai században nemcsak nevet ismerünk, de egy-két képet is hitelesen neki tulajdoníthatunk. Így a további kutatás sem olyan nehéz és az esetleges eredmény a nyugat-magyarországi, sőt az általános magyar művészettörténet gazdagodását jelentené.

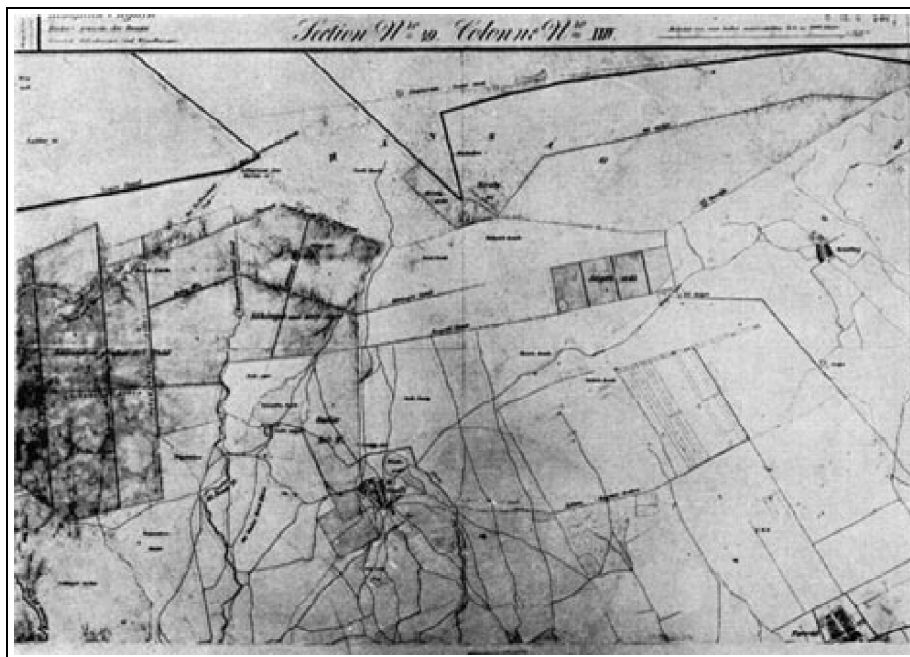
1970. XXIV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / HELYTÖRTÉNETI ADATTÁR / Mikó Sándor: Adatok a Sopron vármegyei halászat történetéhez

Mikó Sándor: Adatok a Sopron vármegyei halászat történetéhez

1. A halászat Sopron vármegyében, különösen a korábbi századokban számottevő jövedelmi forrást jelentett a földesuraknak és azon egészhelyes jobbágyoknak, akik „halászsó viz” birtokában voltak, továbbá mindazoknak, akik bérlet vagy privilégium folytán halászati joggal rendelkeztek. Mindezt a Fertő, a Hanság, a folyók, a patakok és azok árterületei, továbbá a különböző tavak (holt tavak) és mocsarak tették lehetővé. Ebből adódóan azokban a helységekben virágzott, amelyek a Fertő mellett és a Rabaköz vízben dús vidékén alakultak ki. Itt a lakosság foglalkozásában a földművelés mellett a halászat játszotta a legfőbb szerepet. Halastavak a megye más részén is voltak az urasági kastélyok szomszédságában, de ezek kizárólag uruk konyhájának halszükségletét látták el (Nagylozs, Pinnye, Nagycenk stb.). A nagycenki halastó létesítéséről, amely korábban kenderáztató volt, 1801-ben Széchenyi Ferenc gondoskodott. A címben említett témával kapcsolatban már jelent meg egy értékes közlemény az Ethnographia 1953. évfolyamában Lukács Károly tollából,¹⁽¹⁶⁰⁾ azonban úgy vélem, hogy mindezt újabb adatokkal lehet kiegészíteni. Állításaim nagy része levéltári kutatásaim eredménye.

2. Kezdetben a víz a falusi közösség szabad használatában volt, azonban a XIII. század végétől megindult ezeknek is a kisajátítása, különösen a földesurak részéről. 1328-ban Vág helység „cum Colonis terris arabilibus foeneto, Piscaturis, et aqua mezo Raba vocata” a Vágfi család tulajdonában volt. 1398-ban Csornai Mihály ³⁶⁸özvegye és fiai a birtokosai az osli határban lévő halászsóvíznek, amelynek eladását Pinnyei Miklós a csornai premontrei konvent megbízottjának jelenlétében megtiltotta nekik.²⁽¹⁶¹⁾ A Kanizsaiak 1387-ben kapták meg egyik legnagyobb uradalmukat, a kapuvárit Zsigmond királytól. Ennek velejárója volt a halászati jog is.³⁽¹⁶²⁾ 1558-ban pedig már a vasvári káptalan bizonyítja, hogy Nádasdy Tamást, továbbá feleségét, Kanizsai Orsolyát és fiát, Ferencet Kapuvár és a hozzá tartozó birtokokba (köztük Barbacs és a barbacsi tó) beiktatta.⁴⁽¹⁶³⁾ Nádasdy Tamás Lékán pisztrángos tavat létesített, amelybe 1560-ban, amint felesége írja: „Negyed félszáz pisztrángot vetettünk és ötöt”. (365)⁵⁽¹⁶⁴⁾ Nádasdy Ferencnek a lefejezése után 1671-ben birtokai egy részét a kincstár kezelte tíz évig, majd 1681-ben vétel útján Esterházy Pál nádor kezébe került. Ezután az Esterházy család lett a halászati jog tulajdonosa is. Az Esterházyak halászhelyeihez tartoztak még Oka, Ruszt, Fehéregyháza, Feketeváros és Széleskút vizei Oka központtal.⁶⁽¹⁶⁵⁾ 1890-ben a vármegye alispánja kimondja, hogy a Beled községi Kas Rábában a halászás

kizárólagosan az Esterházy hitbizományt illeti meg.⁷⁽¹⁶⁶⁾ A Nádasdy birtok sárvár-felső-vidéki tartozékait, köztük a Fertő melléki helységeket, Hegyköt, Homokot, Hidegséget, Bozt és Széplakot 1677-ben Draskovics Miklós kapta ajándékba, aki a következő évben ezeket átadta a Széchényi családnak a fertői halászzal együtt.⁸⁽¹⁶⁷⁾ Az egyház és a nemesek szintén a halászati jog birtokában voltak. Vitnyéden az egyházhoz „Halászo viz is vagyon egy kis Darab az Hoszszu hidon alul, az kis Rábáig Szolgál” Baboton szintén a „Plebanussághoz vagyon Hidasz mellett egy Széles viz névü Too, mellynek az hasznát hasonloképpen az Pap percipiálja.”⁹⁽¹⁶⁸⁾ Nádasdy Pál 1639-ban tudomást szerez a sarródi „Sz: egyháznak romlandozó voltá”-ról, ezért javasolja jobbágyadnak, hogy „az minémő vizallas vagyon ott Sarrod mellett az gyöpeön, abból valami nemés Tot akarnak csinaltatni, olliát csinaltassanak es megis halaszéthassak,” de kiköti, hogy „azt Sehova egjebé ne corvertalhassak,” hanem „egyedül csak az ott valo Sz: egyháznak epületére és hasznára.”¹⁰⁽¹⁶⁹⁾ „Az Osly földön Chernell Palmé Asszonyom Szamára” halásztak a XVI. század végén. Halászaik „futott Emberék,” akik Kapuváron a Rák Rétben építettek maguknak házacskát, név szerint „Vezkény Rác Balás, Farádý Varga Moýses, Vezkény Varga Thamás, Vezkény második Rác Balás.”¹¹⁽¹⁷⁰⁾

367A Hanság egy része 1845-ben. Hadtörténelmi Levéltár. Sec. 49. Col. XXIV.

3. A halasvizeket a földesurak bérletbe adták ki. Ezeknek a bérbeadása a jövedelemszerzés mellett a halászó helyek karbantartására és a nagyobb hálószerkezetek megépítésére is szolgált. Az 1660. évi urbárium megemlíti, hogy Vitnyéd határában „vagyon két darab halászó viz mellyet Peý földeknek hivnak, kiket mikor valaki halász, mindenikről tartozik eő Nagyságának f. 1 adni.”¹²⁽¹⁷¹⁾ Ugyanezen halászóvizek bére egy századdal előbb „hol den. 20, hol pedig den. 25” volt.¹³⁽¹⁷²⁾ A folyók és patakok szabályozása előtt sok halászóvízzel találkozunk a Hanságban. Ezek nagy része **369**Kapuvár urának volt tartozéka, és ennek következtében a bérlők neki rótták le a megállapított díjakat. A felsorolt adatok szintén az 1660. évi urbáriumban találhatók meg:

„Föl Szélrül a Rabcza mellett egy Too, mellejet Beő Sárkániaiak birnak, adnak töle esztendőnként a Kis

Rábczával együtt f. 60.

Horgas Tootul Beő Sárkány eőt eőt Ember ád	f. 30.
Ásványos Tótul adtak az előtt egy egy tallert, most nem halásszák.	
Kis Németh Tótul ád Téteni Ember	f. 1.
Illyes Toótul fizetnek	f. 2.
Nagy Németh Tótul adnak	f. 2.
Vida Toótul adnak	f. 1.
Eger Toótul fizetnek	f. 1.

Eger Too mellett vagyon három Sülledik, mellytül adtanak f. 60, most senki sem halássza.

Eőregh halastó vagy Király tova, vagyon ott, de senki sem halássza ez előtt adtanak töle f. 2. Csikos Toó adnak f. 2. Karikás totul adnak f. 5.

Hidaszi határban Rák viz vagyon, mellytül adnak f. 2.

Ág nevü Too, Beő Sárkány felől, azelőtt 3 foréntot fizettek töle, most nem halásszák. Tamásy Too mellett 4 f, most Beő Sárkányiak birjak fizetnek töle f. 4.

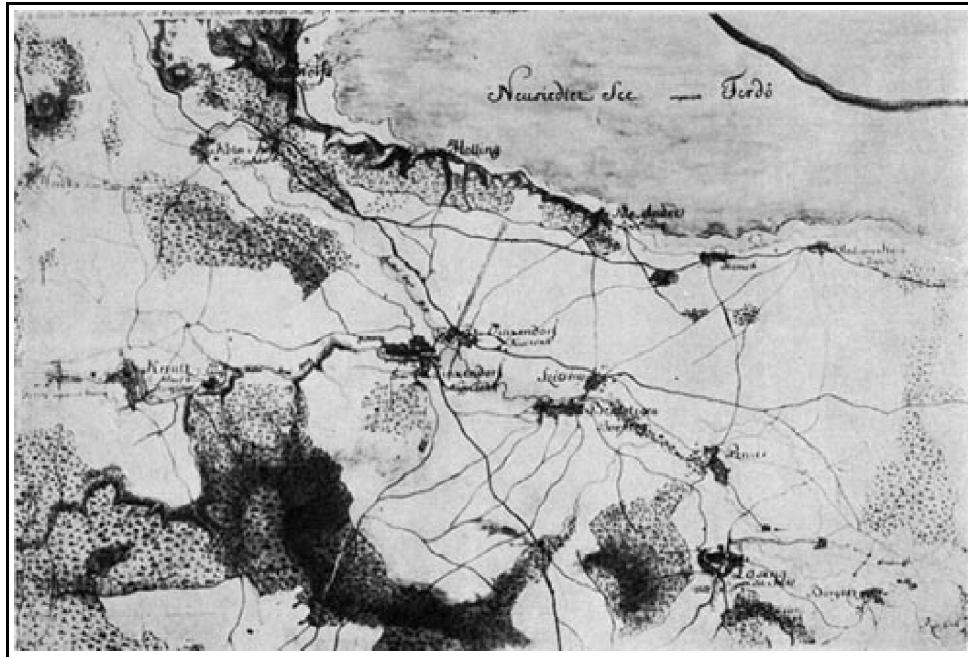
Nagy Németh Too mellett való Süllyedéktül fizetnek den. 50.

Halom mellett vagyon egy kis Süllyedék, attul fizetnek den. 20.

Ezeken kívül vagyon Számtalan Sok apro Too.”

Az uraság a Hanságban három vámhelyet is állítatott fel, mégpedig a szergényi révben, a Fövényesben és Ledinben, „kiknek jövödelme minden szekér Ráktul, és haltul den. 25.” A bodonhelyi határban is volt egy halászóviz az Ásvány mellett, melyet a pordányi ispán birt.¹⁴⁽¹⁷³⁾

4. A fertői halászás központja a XVII. században Hegykőn volt. Ide fizették be a szerződésekből lefektetett összegeket, hálónként nyolc krajcárt, a német falvak, mégpedig Meggyes, Balf, Rákos és Sopron halászhelyei. A befizetés évenként két terminusban történt, Szent Iván és Szent György napkor.¹⁵⁽¹⁷⁴⁾ Azonban a rákosiak ezt a megállapodást valamiféle megfontolás alapján 1765-ben meg akarták semmisíteni és saját földesuruknak, a győri püspöknek szándékoztak fizetni, ami ellen a Széchenyi uraság erőlyesen tiltakozott.¹⁶⁽¹⁷⁵⁾ A hegykői határban is a vizenyős talaj és áradások következtében több halászhely alakult ki. Ilyenek: Erk fark, Fördő, Csiderné, Kiss fekete ér, Nagy fekete ér, Bodács, Határ Toma, Rekeszköz, Csehesek, Parucs, Gyakor földes, Misefüz Toma, Székfünek, amelyeket a hegykőiek halásztak és a megfogott halak kétharmada az urat, Nádasdyt, egyharmada pedig a halászokat illette meg. Nádasdy Tamás halála után „nem tudatik mi okbul violenti manu maguknak usurpálták” ezeket a tavakat és patakokat Megyeri széplaki nemes és Viczay lozsi földesúr, akik a halakért censust nem fizettek. Itt voltak még „puszta helyekhez való puszta halászó-Vizek, az Majorházhoz is élnek benne, az többét az Szegénység, á mi kevesset élhet benne, az menyire értékjek vagyon.”¹⁷⁽¹⁷⁶⁾ A Fertőn történő halászás a XVIII. és a XIX. században is virágzott, ami kielégítő jövedelmet jelentett a Széchenyi családnak. 1763 májusában Friderik György bozi bíró a következő elszámolást juttatta a cenki uradalom pénztárába:

370A Fertő déli környéke 1784-ben. Hadtörténelmi Levéltár. Sec. 5. Col. IV.

371 1763. Fertőn Lévo Halászatért percipiáltam féll esztendőre, ugy mint

		ft.	den
29 ^a	Aprilis Bozi Nováktul	8	–
4 ^a	May.M Gróff Lászlóné Eő Ngha részéről	8	–
	Eod(em) Bozi Csiszártull	8	–
	Eod(em) Flássits Mihálytul	8	–
	Eod(em) Soproni Edlinger részéről	12	–
	Eod(em) Soproni Khern részéről	12	–
	Eod(em) Markiez filippovits Balfrul	12	–
	Eod(em) Hansz Smid Balfrul	12	–
	Eod(em) Jakab Schenbaur	12	–
	Eod(em) Hansz flássits Bozi	8	–
	Eod(em) Marz Rhönig Bozi	8	–
11 ^a	May. Sopr(oni) Srobsz részéről	12	–
	Summa	120	–

Melly fönt irt Száz, Husz foréntokat, hogy Szabó György Tisztartó Ur Kezéhez vette, és nem többet. Praesens alább irt recognoscalom Czenk. 24^a May 1763

Friderik György Bozi Biró

Ugyanó 1767-ben a halászatból 100 forint bért vett be. [18\(177\)](#) 1783-ban három soproni, egy balfi, egy meggyesi, egy kópházi, egy hidegségi, öt bozi és három tapogató halász, Piller János, Kölbl György,

Schütz János 278 forintot fizetett. A tapogató halászok évi bére 2–2 forint volt.¹⁹⁽¹⁷⁸⁾ 1792-ben „A fertői halászatul a Széchenyi család kasszájába bejött” 1120 forint. Ebből az összegből a soproni Kolb András a „A vörös borhoz” címzett vendéglő tulajdonosa egymaga 1000 forinttal adózott.²⁰⁽¹⁷⁹⁾ Ugyanebben az évben a bozi hat „halászat helyről szollo” bevétel 120 forint készpénz és 256 élőhal.²¹⁽¹⁸⁰⁾ A hegykői vizeket vette árendába 1783-ban Nagy József sarródi „paraszt ember, de igen Nagy Gazda kereskedő, és az Méltóságos Horpácsi Konyhát is az tartya Hallal, és Vaddal Esztendőt által. Ezért a hegykői vizen lévő minden némű Halászatokért Esztendőrül esztendőre f. 200 ad.” A bérlemény hat évre szól. Emiatt a hegykőiek panasszal éltek Széchenyi Ferencnél és azt mondták „sem hogy vidéki embert bé ereszteninek inkább 200 ftott is meg adnak.”²²⁽¹⁸¹⁾ Az Esterházy uradalomnak a sarródi halászvizek 1780-ban 10 forintot jövedelmeztek. Ezen vizeken az Ostffy, Horváth és Pál családok a „halászatot birják, és az Jobbágyaiknak felében ki adattatott.”²³⁽¹⁸²⁾ Az okai, ruszti, fehéregyházi, feketevárosi és széleskúti halászhelyekről 1793-ban 125 forint 32 dénár került a kismartoni uradalom pénztárába.²⁴⁽¹⁸³⁾

5. A XVIII. század végétől a Széchenyiek több éves szerződéseket kötöttek bérlőikkel. 1788-tól 1804-ig tizenegy soproni polgár, név szerint Kundt Mihály kosárkötő, Kern István, Schneller Sámuel, Pajrics Tamás vállalkozó, Meixner Ferenc, Hattvani István örökösei, Kern Tóbiás bádogos, Schrabasz Gottlieb könyvkötő, Lipp György, Reinecker József, gróf Pejachevich Károly kezelésében volt a Fertő azon ³⁷²része, „mellyek á Sopronyi Szöllő hegyek aljára dülnek.” Hegykői halászok, Kovács Ferenc bíró, öreg Vinkovits Ferenc, Zámbo György, Kóczán János, Szalai János és Horváth György 1815-ben „tartoznak arenda fejében 60 f. fizetni, és 3 Mázsa halat amikor kívántatik, a Mgos Uraságnak bé adni.” 1817-ben hat évre jött létre a szerződés a földesúr és Kovács János, öreg Vinkovits Ferenc, Németh József, Szigeti József, Zámbo György, ifj. Kóczán Mihály között. Ezek a Sáros tavat halászták és „Arenda fejében pedig minden esztendőben tartoznak három mázsa halat á M.Uraságnak adni, á melynek felének Szép asztali hálnak kell lenni, tartoznak pedig akkor adni, midőn á M.Uraság kívánni fogja.” Ugyanezeknek az 1823–1825 években is volt szerződésük és ekkor esztendőnként 50 forintot adtak, továbbá halat, de ezért fizetett az uraság „fertály részelt oltsóbban mind á Nemes Vármegyétül az Meg lészen limitálva.” Homok község „Arénda fejében tartozik esztendőnkint az Méltóságos Uraság Hegykői Cassájában befizetmi az az 38 ftokat valto czedulában.” A XIX. század elején szerződéses kapcsolatban álltak a Széchenyiek még a pomogyiakkal, a hidegségiekkel, a bozi lakosok közül Sohuszter Pállal, Reisenhoffer Mihállal, öreg Schuszter Pállal és Pittner Jánossal. 1841-ben szerződést kötött gróf Széchenyi István megbízásából Lunkányi János táblabíró és igazgató okai lakosokkal is:

Szerződés

Melly Czenki Urodalom egy részről, más részről pedig Okkai ifjabb Reinprecht Illés közt kötött u.m.

1° Az említett Urodalom, megengedi nevezett Reinprechtnek, á Medgyesi határra dülő Fertői vizben á halászatott annak közepeig három egymásután következő esztendőkre az az Sz. Mihálytul 1841 Sz. Mihálig 1844.

2° Ezen engedelemért és használatért fizetni fog említett Reinprecht a Czenki Cassába évenként előre mindig Sz. Mihál napkor három foréntokat Ezüst Pénzben.

Mellynek nagyobb ereire ezen szerződés két egyenlő párban elkészülvén mind a két felek által aláíratott és megerősített Czenk September 29-én 1841.

Eduard Reinprecht

Lunkányi János

Táblabíró és Igazgató²⁵⁽¹⁸⁴⁾

A bérleti díjat pontosan kellett fizetni. Aki a kitűzött határidőig nem egyenlítette ki tartozását, attól az uraság ispánja személyesen hajtotta be. Így történt 1815-ben, amikor a cenki uradalom ispánja a következő soproni halászköztől inkasszálta be a pénzt: Schrabsz Gottlieb könyvkötőtől 12, a Kund örökösöktől és Lenk Samutól 12, Heidelberger és Kerntől 12, Kern Tóbiástól és Rittertől szintén 12 forintot.²⁶⁽¹⁸⁵⁾

6. A halászás a fennmaradt levelek és szerződések szerint horgok,²⁷⁽¹⁸⁶⁾ öreg vagy apró hálók,²⁸⁽¹⁸⁷⁾ kürtők,²⁹⁽¹⁸⁸⁾ varsák (*varsa hegyet az Beszarkányi Rapczaban Acsalagi Itatoigh találtuk*)³⁰⁽¹⁸⁹⁾ és tapogatók³¹⁽¹⁹⁰⁾ segítségével történt. Ezek legtöbbje a földesurak ³⁷³tulajdonában volt, akik kiadták használatra jobbágyaiknak bérfizetés ellenében. Bozon „Halásztobul az Uraságnak magha háloival szokott esztendeónkint (egyik esztendeót á másikában számlálván) bé jönni circiter kétszáz forintra. Az arendás és kürtős hálótul pedig proveniál annuátim f. 33. den. 50.”³²⁽¹⁹¹⁾ A sarródiakat pedig Esterházy segítette ki halászati eszközökkel, „mint hogy pedik a Halásztokhoz valo egész készület most olly jó állapotban vagyon, hogy azzal Mindjárt haszonnal lehet dolgoni.”³³⁽¹⁹²⁾ A halászvizeket és eszközöket időnként ellenőrizték is. 1704-ben a Széchenyiek széplaki halászgazdája, Élő Ferenc többedmagával „egész Okaj határig meg járván á Fertőt” és kontrolálták „hány Oregh vagy apro hálokkal vagy kürtövel halásznak.”³⁴⁽¹⁹³⁾

Az 1504. évi tilalmi rendelet az engedély nélküli halászásról is szól. A jobbágyok a tilalom ellenére is folytatták az illegális halászatot, és ha elfogták őket, akkor szigorú büntetésben részesültek.³⁵⁽¹⁹⁴⁾ Sennyei Ferenc 1543 nagybőjtjén kihirdette, „hog senky az fenes fertore chedwlanal kwl horgatrea ne uessen.”³⁶⁽¹⁹⁵⁾ Az 1639. évi hegykői urbárium is megtorlásokat helyez kilátásba az orvhalászoknak.³⁷⁽¹⁹⁶⁾ 1712 hatvanadvasárnapján Roller Mátyás, Fuksz Ádám megyesi és Schmit Pál balfi lakosok a hegykői határ öreg tanyájában a halászáshoz minden előkészületet megtettek („glaciem secantes”), azonban az uraság emberei „in flagranti” rajtakapták őket. Ezen „eő Nagha hataran tett vilolentiáért” négyszáz rajnai forint büntetést szabtak ki rájuk.³⁸⁽¹⁹⁷⁾ A „Csornaj Urak” 1735-ben a barbacsai tóban halásztak, de amikor az uraság embere odament hozzájuk, „mind ha pofon ütötték volna eőket, ott hadták a Halászatot.”³⁹⁽¹⁹⁸⁾ A csekélyebb értékű vizek halászata után a jobbágy semmiféle szolgáltatást nem teljesített. Fertőszentmiklóson „Vayon egy Ikva névő folyo viz, kinek halaszattya Szabad ugyan.” (1639)⁴⁰⁽¹⁹⁹⁾ A hegykői, széplaki és sarródi jobbágyok Fertő melléki kaszálóit a víz igen gyakran „el buritotta,” ezért nekik „mikor á Fertőnek arja vagyon azon rét helyeken Szabad halaszott yok vagyon.”⁴¹⁽²⁰⁰⁾ A halászati szabályok értelmében a tavakat októberben halászták. A barbacsai tavat – olvassuk egy jelentésben – „az Méltóságos Uraságh Számára in Octobri fogják halászni.”⁴²⁽²⁰¹⁾ Télen is volt halászás. Erre bokrok (csoport) alakultak. Hegykőn több bokor is működött. Szerződésben rögzítette le a Széchenyi uraság megbízottja, hogy „az ugy nevezett Sáros Továt az Alsó Bokorral közössen birják, és az említett Tavát télen egy hétben az egyik Bokor, más hétben pedig a másik Bokor halássza, azon pedig á téli halászatott egy esztendőbe a Felső, más esztendőbe az Alsó Bokor kezdgye.”⁴³⁽²⁰²⁾ A Fertő és a rábaközi haldús vizek megadták a lehetőséget e foglalkozáshoz, az állandó táplálkozási szükséglet, valamint az egyházi böjtök nagy száma a régebbi századokban szinte szükségessé tette a halászatot a víztől távol fekvő területek ellátása érdekében is. Sárvár halszükségletét a XVI. században a barbacsai tó biztosította.⁴⁴⁽²⁰³⁾ Nádasdy küldött halat 1547-ben a Vas megyei Sennyeire is.⁴⁵⁽²⁰⁴⁾ A piacra kerülő halakat különbözőképpen dolgozták fel és szállították rendeltetési helyükre. Az urbáriumokban található vámtarifák szólnak az itteni halfajtákról, továbbá arról is, ³⁷⁴sózva, szárítva vagy élve történt-e a szállítás. Az 1597. évi kapurvári urbáriumban a következőket találjuk:

Mikor Laythos halat visznek, minden Szekértül egy egy jo Thálbavaló hallal tartoznak, s Ló vammal.

Mikor Csikot visznek el adni, egy Pinth Csikkal es Lo Vámmal Tartoznak.

Mikor Sóss halat visznek minden száz fogas haltul egy egy fogas hallal tartoznak, s Lo vámmall.

Mikor rákot visznek, minden Szekér ráktul egy egy gyeken rakkal tartoznak.

A vitnyédiek az eladásra szánt egy szekér rák vagy csík után „Ket Becset,” „fél szekérthül egy Becset” fizettek uruknak.⁴⁶⁽²⁰⁵⁾ A hansági Harcsás tóban minden valószínűség szerint harcsát halásztak. Nevét is innen kaphatta. A hal a XVI. században nem volt olcsó élelem. 1549-ben a barbacsi tóban fogott száz halért nyolc forintot fizettek, de „az jo zamo hal” volt.⁴⁷⁽²⁰⁶⁾ Amint az idézett régi íráskok is tanúsítják, Sopron vármegyében az elmúlt századokban a halászat divatban volt, és a vizek halállományának kihasználása sokat jelentett a vármegye lakosai számára. 1318-ban Sopron határában már három „locus piscaturae in fluvio seu loco Fertou” volt, és ezzel az ország leghíresebb halászvárosai közé tartozott.⁴⁸⁽²⁰⁷⁾ A mohácsi vész idején még Kapuvár is halászfalu volt. Vitnyéden is sok családnak adott kenyeret a halfogás. Babot határa pedig a XVI. század folyamán Hidász hozzákapcsolásával felnyúlt a Hanság ingoványaiiba, s ennek következtében némi halászfalu jelleget is nyert. Később azonban, a folyók és patakok szabályozásával, a mocsarak lecsapolásával fokozatosan csökkent a halfogás. A vitnyédiek már 1584-ben arról panaszkodtak, hogy a Rába alsó szakaszán olyan gátakat építettek, amelyek megakadályozzák, hogy a Dunáról a nagy halak feljöjjenek. 1753-ban szántóföldjeik területét kezdték növelni irtás útján, mert – mint folyamodványukban olvashatjuk – „á Halásztobul nem ilhetünk.”⁴⁹⁽²⁰⁸⁾ Időről időre csökkent a halászóvizek száma is, és a felsorolt tavak nagy részének ma már se híre se hamva.

1970. XXIV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

1970. XXIV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Horváth Zoltán:
„Felszabadulásunk története” című kiállítás a Győr-Sopron megyei 2. sz. levéltárban (Sopron)

Horváth Zoltán: „Felszabadulásunk története” című kiállítás a Győr-Sopron megyei 2. sz. levéltárban (Sopron)

Hazánk felszabadulásának 25. évfordulóján kiállítási célra a Járási Tanács épületében megnyitottuk levéltárunk megyei részlegét. Eddig a hat teremből álló levéltári komplexum raktár volt. A nagyközönség elől vétek lenne elzárni a szép termeket. A történelmi múlt hangulatát megkapóan varázsolják elénk a szlavóniai tölgyfából készített szekrények és a felettük elhelyezett régi Sopron megyei várkastélyok festményei, az ablakokat ékesítő Sopron megyei nemes családok címerei, a nyolcszögletes üvegszekrényben sorakozó Sopron megyei 1575–1949. évi kéziratos jegyzőkönyvek (egy részük a XVIII. század végi könyvkötészet remeke) és a szekrényajtók mögöl eredeti levéltári rendezésben (XVIII. sz.) elénk táruló megsárgult iratkötegek. Korszerű ³⁷⁵kiállítások rendezéséhez azonban kisebb-nagyobb átalakításra, ill. a

részleg modernizálására volt szükség. A berendezés felújítására és kiegészítésére 166 ezer forintot használtunk fel. A megyei, városi és járási tanács hozzájárulása mellett a társadalmi munka értéke 30 ezer forint volt. A 25 méter hosszú folyosó berendezése az ünnepi alkalomra készült. Tervezte Dr. Kubinszky Mihály egyetemi docens. A folyosó jobb oldalán a falra egymás mellé 10 db 150×160 cm-es vasvázás üvegvitrin szereltünk, melyet alul és felül 10 cm széles alumínium díszítésű lemezborítás fog össze. Minden egyes üvegtárló belső megvilágítású. A folyosó baloldali része azonos megoldású a fent említettel, viszont az üvegvitrinek méreteit alkalmaztuk az ablakok közti és alatti területhez, ahová 5 db álló és 5 db asztali tárló került. A belső termekben 8 db 130×60 cm-es asztali tárlót helyeztünk el. Könyvtárhelyiségünk beépített üvegszekrényeiben kb. 15 ezer történettudományi szakkönyvet őrzünk. A helyi Áll. Gazdaság az üvegszekrényekhez illő két db 100×250 cm-es asztali tárlóval egészítette ki a könyvtárhelyiség bútorzatát. Itt tartunk összefoglaló órákat történelemből a helyi tanulóifjúság számára, eredeti dokumentumok bemutatásával.

A soproni archívum Magyarország egyetlen levéltára, ahol reprezentatív, állandó jellegű kiállítás rendezhető és a látogatók csoportos fogadása lehetséges. Közvetlenül is szolgálhatjuk tehát a népművelést és az oktatásügyet. Kiállítások rendezésével módunkban áll – a levéltári törvény intencióinak megfelelően – tudatosítani, hogy a történetírás elsődleges kútforrása a levéltár, alkalmazottai az ott folyó tudományos kutatómunka irányítói. Tudományos munkát végeznek a levéltárosok akkor is, amikor rendezéssel, selejtezéssel és segédletek, nyilvántartások készítésével az értékes iratanyagot hozzáférhetővé teszik a mindennapi élet számára.

Felszabadulási emlékkiállításunkat Szaló Lajos, a Győr-Sopron megyei Tanács vb. elnökhelyettese 1970. április 2-án nyitotta meg több száz vendég előtt.

A kiállítás központi anyagát, gerincét a folyosó jobboldalán elhelyezett 10 db 150×160 cm-es üvegtárlóban bemutatott dokumentum-gyűjtemény képezi, az ún. politikatörténeti iratanyag (1944–1950.), melyet az alábbi témakörök szerint csoportosítottunk:

Hazánk német megszállása és a nyilas-fasiszta uralom

I. (tárló) A soproni zsidóság deportálása

Az ellenállási mozgalom röplapját találjuk az okmányok élén: „Az új rendszedő” címmel. A képen egy német katona a kaszáló magyar parasztember után búzakaralászokat szed. Időpont: 1944. március 19. Magyarország megszállása. Ferenczi János a helyi szoc. dem. pártszervezet baloldali tagjának fényképe alkalmat ad arra, hogy utaljunk több soproni munkásmozgalmi vezetőnek Dachauba hurcolására. A kapuvári szolgabíró a németek beledi fosztogatásáról jelent. Baky államtitkár utasításában is a magyar hatóságok kiszolgáltatottságáról, tehetetlenségéről olvashatunk. Számos dokumentum foglalkozik a soproni zsidóság sorsával. Április 5-től kötelező a sárgacsillag viselése. Leltározzák a zsidók vagyonát, a németek, a helyi hatóságoktól függetlenül megalakítják a Zsidó Tanácsot, a gettó-lakosság képviselőjét (ápr. 7.). A dunántúli zsidóság deportálását a siófoki értekezleten határozták el. Az értekezletről feljegyzés készült (1944. jún. 22.). „Te is mosod kezedet” c., rajzos röplap, közli a lengyel kormány nyilatkozatát, hogy Auschwitzban 400 000 magyar zsidót öltek meg. A zsidók gettókba szállításáról és a deportálásáról Rezsnyák Ferenc készített fényképfelvételeket.

II. Uralomra jutnak a nyilasok – Sopron a székhely

Bevezető a „Soproni Hírlap” cikke a nyilas kormányalakításról. A Gestapo túsokat szed, Takács László

és Kőfaragó László városi alkalmazottakat agyonlövi. A polgármester körözüvényében felkéri „az összes tisztviselőket és alkalmazottakat, hogy a temetésen teljes számban vegyenek részt”. A részvétel a megszállók elleni néma tüntetés volt (1944. okt. 18.). Arról olvashatunk, hogy a nyilas kormány és több minisztérium [376](#)Sopronba települ. Brennbergbányát elzárják a lakosság elől, mert ott székel „a nemzetvezető”. Sopron lakossága 1941-ben 42 255, 1945. febr. 28-án 36 825, ebből 10 000 menekült. Irat az élelmezési nehézségekről és a nyilasok visszaéléseiről. A nyilas eszmék nem találnak talajra a megye lakosságánál, erről panaszkodik Papp „megyevezető”. Nem hajlandó a lakosság Németországba áttelepülni.

Maróthy nyilas képviselő a soproni országgyűlésen a németeknek azokról a kegyetlenkedéseiről beszél, melyeket a munkaszolgálatosokkal követnek el. Kimutatás a Sopron környékén meghalt munkaszolgálatosokról (Ágfalva: 591; Fertőszentmiklós: 125; Hidegség: 1120; Kópháza: 28; Nagycenk: 1103; Sopronszécsény: 3; Sopronbánfalva: 194; összesen: 3164). Viszont az emberi együttérzésről tanúskodik több munkaszolgálatosnak Hermann Ferenc fertőrákosi lakoshoz írt levele. Fényképek: Szerb Antal (1901–1945) író és irodalomtörténész Balfon halt meg; Vándor Sándor (1901–1945) zeneszerző Sopronbánfalván vesztette életét.

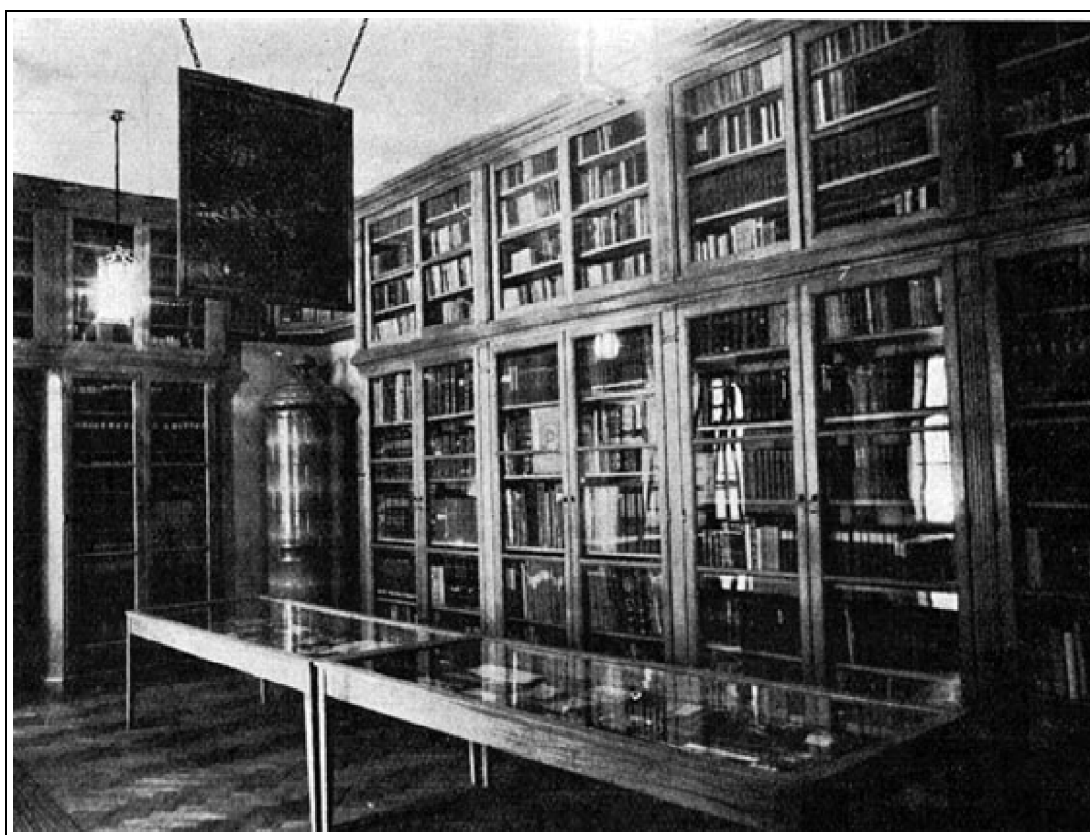
III. Romokban Sopron – Ellenállási mozgalom – Sopronkőhida

A város több rombadőlt házáról készített korabeli fényképet, valamint Mende Gusztáv és Wosinszky Kázmér festőművész egykori képeit láthatjuk. A legsúlyosabb, az 1944. december 6-i bombatámadás leírása érdemel figyelmet. A polgármester a belvárosban létesített német fegyverraktár ellen tiltakozik. Sopronkőhida: Bajcsy-Zsilinszky Endre haláláról szóló jegyzőkönyv, mellette ott találjuk az 1945 elején

Kőhidán fogva tartott politikai foglyok teljes névsorát. Fényképek: Bajcsy-Zsilinszkyról és cellájáról, valamint a vele egy napon kivégzett 3 ifjú kommunistáról. Az ellenállási mozgalom számos röplapját olvashatjuk.

377IV. Magyarország nyugati részében háború – keleten béke

Az egykori Sopron megyét a III. ukrán front katonái szabadították fel (térkép). Dátum jelzi a nagyobb községek felszabadulását. A frontparancsnok Tolbuchin marsall volt (fénykép). Két korabeli nyomtatott plakát. Az egyik a „Fegyverszüneti egyezmény” szövegét tartalmazza, a másik az Ideiglenes Nemzetgyűlés felhívása (Debrecen, 1944. dec. 22.). Az előbbi alatt a fegyverszünetet aláíró Vorosilov fényképe, az utóbbi alatt „Tanácskozik a nemzetgyűlés Debrecenben” c. kép. A háború befejezésére emlékeztet a német katonai erők feltétel nélküli megadásáról felvett jegyzőkönyv (plakát) és Sztálin marsall napiparancsa a Vörös Hadsereg csapataihoz és a hadiflottához, Sztálin rádiószózata a szovjet néhhez (korabeli röplapok). Végül szolgál bírói jelentés arról, hogyan ünnepelték a béke első napját Kapuvárott.

V. Városunkat felszabadító szovjet katonák

Itt középpontban a „Harcban a hazáért” c. orosz katonaujság szerkesztőségének faliújságát láthatjuk. A faliújságon a szerkesztőségi tagok, korrektorok, szedők stb. fényképe. A szerkesztőség tagjai 1945 áprilisában Németh László Liszt Ferenc u. 7. sz. lakosnál laktak, az ő tulajdona a faliújság. A Szövetségi Ellenőrző Bizottság helyi szerve Turik őrnagy elnökletével a Templom u. 2. sz. házban működött. A bejárati ajtó fölé függesztett orosz és magyar feliratú táblát olvashatja a látogató. Romanov

városparancsnok 1. és 2. sz. parancsában a munka megkezdésére, romeltakarításra, a fegyverek beszolgáltatására szólítja fel a lakosságot. Romanov fényképe. A soproni szovjet hősi emlékművet 1945. júl. 22-én avatták fel. Az avatóbeszédet dr. Takács Kálmán tartotta. A SOTEX-zenekar működött közre, Tarján Vilmos karnagy vezényelt. A tárgyi emlékek közül megemlítnék orosz katonasapkát, kozák kardot, magyar rohamsisakot és halotti cédulát.

378A népi demokrácia megteremtésétől a tanácsok megalakulásáig

VI. A demokratikus berendezkedés

Sopronban a közigazgatás tisztviselői helyükön maradnak. Április 1-én már működik a polgármesteri hivatal. Április 16-án alakul meg a legfőbb néphatalmi szerv: a soproni Nemzeti Bizottság, dr. Takács Kálmán elnökletével. Megalakulnak az igazoló bizottságok a fasiszta rendszer alatti magatartás felülvizsgálása céljából. Demokratizálják a törvényhatósági bizottságokat. A helyi rendőrséghez politikai megbízottként Vince Józsefet küldi a Nemzeti Bizottság. Vaskó kommunista alispán megszervezi a polgárőrséget (1945. ápr. 20.). A korabeli újságban az MKP és SZDP helyi szerveinek megalakulásáról olvashatunk (1945. ápr. 22.). E tárlóban találunk 1945. május 8-án kiállított rendőrségi igazolványt, felvételi kérdőívet a magyar kommunista pártba stb.

VII. Demokratikus agrárreform

Sopronban sajátos formában zajlott le. A potsdami döntés értelmében a kitelepítés 8000 embert érint. Sopronban a földosztást a német lakosság kitelepítésének kellett megelőznie, csak azután oszthatták szét a földet az áttelepülő magyar lakosságnak. Ezért alakul megkésve a helyi Községi Földigénylő Bizottság is (1945. V. 31.). Dokumentum az áttelepülésre vállalkozó szegényparaszti küldöttség látogatásáról a Megyei Földbirtokrendező Tanácsnál (1945. V. 15.). Több kimutatást találunk itt: a volksbundtagoktól elkobzott ingatlanokról (1945. okt. 31.), kitelepítésre kötelezettekről, Sopron megye területén kisajátított földekről és kastélyokról, a földigénylők számáról, a kiosztott földterület nagyságáról, a meglévő és létesítendő állami mezőgazdasági birtokokról (1945. V. 16.). Végül ügyiratot a termelőségvetkezeti mozgalom kezdeteiről is.

VIII. Az 1945. évi választás. Az újjáépítés

Az 1945-ös választási harcok hangulatát több röplap idézi. A „Választási hirdetmény”-en a pártok jelöltjei és a pártok jelvényei. Az Új Sopron 1945. nov. 6. száma ismerteti a nemzetgyűlési képviselőválasztások eredményét: „30 százalék kommunista szavazat a vörös Kapuvárott”.

A város újjáépítésére már áprilisban „Helyreállítási tanácsot” szerveznek. A polgármesteri hivatal számba veszi a város iparos lakosságát. A kommunista párt helyi szervezete mozgósít a romeltakarításra és a vasút helyreállítására. Molnár József polgármesterhelyettes, az MKP tagja, érdekes, hű jellemzést ad Sopron gazdasági helyzetéről (1948).

IX. A gazdasági és élelmezési nehézségek leküzdése

Legsúlyosabb gondja a városi vezetőségnek a lakosság élelmezése. Gondot okoz a nyugatról visszaáramló menekültek ellátása is. Sopron határváros, kicsi a vidéki körzete. A vasút romokban. A kitelepítést váró volksbundisták nem művelik meg földjeiket. A nélkülözésen enyhít Romanov városparancsnok, amikor május 1-én hét vagon gabonát ad a lakosságnak. Az éhező lakosság ellátásának biztosítására Közellátási Bizottságot alakítanak. A Nemzeti Bizottság és a polgármester „minden talpalattnyi föld” megművelésére mozgósít. Áprilisban már újra termelnek a gyárak, noha a munkásság éhezik, olvashatjuk a Vasárugyár

RT-nek a főispánhoz intézett levelében (1945. IV. 25.). Sopron textilüzemei a Szovjetunióból kapnak nyersanyagot. [379](#)Az Új Sopron 1964. május 26-án arról ír, hogy már 100 szövőgép zakatol a Soproni Selyemgyárban. A gyárak népi ellenőrző szerve: az Üzemi Bizottság. A Pamutipar üzemi bizottsága érvényt szerez akaratának (1948). Az inflációnak véget vet az 1946. augusztus 1-én megjelent forint. A helyi kommunisták javaslatára a Nemzeti Bizottság Forintvédő Bizottságot alakít. Többen úgy vélik, hogy a FB munkája céltalan, „míg Sopronban a közellátás a lehető legrosszabb”.

A város lakossága „teljesen nélkülözi a közellátás részéről mindazt a más városban és különösen Bp-en a közélmezés terén kiadott élelmi és egyéb fenntartási cikkeket, amelyek szükségesek ahhoz, hogy az életben létet megközelítően is biztosíthassuk” – írja 1946-ban Takács Kálmán. Hasonlóan ír Hoos István a Nemzeti Bizottság kommunista elnöke, 1947. október 10-én. Az egyenlő elbánás elvének érvényesítését kéri a Gazdasági Főtanácstól. A városi ipar és kereskedelem fellendítését célozza az a kommunista párti javaslat is, hogy 1948-ban tartsanak Sopronban őszi vásárt. Az új, szocialista gazdasági alap kialakulásának útjelzője: Brennbergbánya államosítása (1946), a lövői késgyár községeítése (1945),

nemzeti vállalatok alapítása (1949). A tárlóban: inflációs pengőből gyűjtemény, az első 100 forintos (Kék színű. 1946. júl.).

380X. Az MKP 1947. évi, a Népfront 1949. évi győzelme. – A tanácsok megalakulása

Az 1947. évi választás eredménye, hogy a 411 képviselő közül 97 kommunista, 67 független kisgazdapárti, 66 szociáldemokrata stb. – olvashatja a látogató a „Kis Újság” 1947. aug 3-i számában. Sopron és a megye képviselője Rajk László. Köszönőlevele a jelölésért. A reakciós elemeknek a hatalomból való kiszorítása céljából a helyi kommunista szervezet két alkalommal is tüntet. Dokumentum az MKP és a Szociáldemokrata Párt egyesüléséről. Az új párt neve: Magyar Dolgozók Pártja. A várospolitika legfőbb irányítója 1948 után: az MDP Várospolitikai Bizottsága. Tagjai közt a városi közigazgatás vezetői is megtalálhatók. A politika-történeti anyagot a Sopron Városi Tanács alakuló gyűléséről szóló jegyzőkönyv zárja (1950. aug. 15.). Két kimutatást láthatunk itt. A polgármesteri hivatal (1949. febr.) és a tanács szervezeti felépítését, ügyosztályait és ügypályáit. Az ügypályaváltozások hűen tükrözik az időközben lefolyt politikai és gazdasági átalakulást. A belső termék egyik tárlójában az oktatásügy és a népművelés dokumentumai kaptak helyet.

Oktatásügy: tanfelügyelői rendelet az oktatás haladéktalan megkezdéséről (1945. ápr. 23.); általános iskolák szervezéséről, rendkívüli tárgyak tanításának engedélyezéséről, az iskolák államosításáról olvassuk. Az államosított iskolák együttes tanévnyitó ünnepsége 1948. szept. 4-én, a Petőfi téren zajlott le.

Szabadművelés: a népművelés demokratikus alapokra helyezéséről (1945. ápr. 26.), munkásifjak színjátszó csoportjainak létrejöttéről, a munkásifjúság egységes szervezetének, a SZIT-nek megalakulásáról szerez tudomást a látogató. Az 1948. évi szabadművelődés legfőbb célkitűzése: az 1848. évi magyar szabadságharc évfordulójának méltó megünneplése. 1951-ben alakult meg a „Liszt Ferenc” szimfonikus zenekar. Okmányok, fényképek sokasága szól a soproni járás községeiről. Központi helyen a megyei tanács vb. által társadalmi munkáért kiadott érmék és jelvények (Dr. Háring István gyűjteménye). Összesítő kimutatás tünteti fel a fertődi kutatóintézet és a petőházi cukorgyár 25 év alatt elért termelési eredményeit. Bemutatásra került több község kulturális intézménye (fényképek). Huszonöt év politikai jelvényeiből is sikerült egy tárlót megtölteniünk (75 db. Erdélyi Tibor kölcsönzése).

Három tárlóban helyeztük el a soproni helytörténetírás 25 év alatt készült alkotásait. A nemrég elhunyt dr. Csatkai Endre Kossuth-díjas tudós műveit külön tárlóban csoportosítottuk, a róla készített plakettel együtt. Válogatást végeztünk a soproni újság-irodalomban is (Soproni Újság, Új Sopron, Fecsegő, Összetartás stb.).

Macher Frigyes főmérnök politikai eseményekkel és különféle évfordulókkal kapcsolatos bélyeggyűjteménye jelentősen élénkítette, változatosabbá tette kiállításunkat (3 tárló: 130×60 cm).

Két tárlót töltött meg anyagával Sopron három neves éremművésze: Renner Kálmán, Sz. Egyed Emma és Szőke Ernő. Az emlékkiállítás meghívójára készített szép kivitelű plakett Szőke Ernő munkája. Sokszorosította: Bellák Ottó.

Kiállításunk keretében több helyi vállalat, üzem 25 éves múltját – egy vagy két tárlóban – önállóan mutatta be. Főképpen grafikonok és fényképek segítségével ábrázolták a fejlődést, de az üzemre jellemző termékek sem hiányoztak.

Önálló kiállítást rendezett: a Kiskereskedelmi és Élelmiszer Vállalat, a Faforgács Feldolgozó Vállalat, az

ELZETT, a Sörgyár, az Állami Gazdaság, a Földművelésügyi Minisztérium és a Győr-Sopron megyei Idegenforgalmi Hivatal.

A soproni textilgyárak 25 éves fejlődéséről nyolc tabló készült. Ezeket Nemes Károly, a helyi Fenyő-téri ált. iskola tanára bocsátotta rendelkezésünkre, ezáltal hasznos segítséget nyújtott kiállításunkhoz. A kiállítást vendégeink május 3-ig tekinthették meg. Tíz tárló kivételével, amelyek a politikai iratokat tartalmazzák, kiállításunkat lebontottuk, hogy helyet biztosítsunk a megyei Idegenforgalmi Hivatal kiállítása számára.

Az Idegenforgalmi Hivatal 50 éves fennállására dr. Friedrich Károly által rendezett jubileumi kiállítást Kisházi Ödön, az Elnöki Tanács elnökhelyettese nyitotta meg 1970. május 8-án.

1970. XXIV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE / Környei Attila: A soproni sport 25 éve (Kiállítás a Liszt Ferenc Múzeumban)

381 Környei Attila: A soproni sport 25 éve (Kiállítás a Liszt Ferenc Múzeumban)

A Magyar Testnevelési és Sportszövetség Sopron Városi Tanácsa és a Liszt Ferenc Múzeum közös munkája a múzeum központi épületében 1970. április 30-án megnyitott kiállítás, amely Sopron város sportjának 25 éves történetét mutatja be vázlatosan. A kiállítás része a város egész évben rendezett felszabadulási megemlékezéseinek, elkészülte részben társadalmi munka eredménye. Hidvégi Ferenc a természetjárók, Székely Zoltán a tornászok, Sosztarich András a modellezők, Árpási Kálmán a sakkozók, Vörös József a SMAFC, Drescher Nándor a Textiles SC, Kámán László a SFAC, Tombázt Lajos az SVSE, Juhász Imréné, Krasznai Ferenc, Ferling József, Tóth Antal, Fábián Lajos testnevelő tanárok az iskolai sportkörök, Csonka Győző elnök az MTS emlékanyagát gyűjtötték össze s egészítették ki a kiállításra a múzeum már meglévő sporttörténeti anyagát. Szakmai tanácsokkal Fábián Lajos és Weisz Ferenc segítették a munkát.

A bő emlékanyaghoz és a sporttörténet gazdagságához mérten szűk terjedelmű kiállítás rendezői nem törekedhettek a teljességre, az elmúlt 25 évnek csak a legjelentősebb sporteseményeit és a legjellemzőbb soproni sportágait mutatják be. Így külön hangsúlyt kap a kiállításban a sport háború utáni újjáéledése és az a demokratikus fejlődés, amelynek eredményeként ma Sopron városban – a sportoló úttörőket és az üzemi tömegsportcsoportokban sportoló felnőtteket is beszámítva – 13 255 fiatal és felnőtt él a sport, a testedzés lehetőségeivel. 1945-ben a romos városban Romanov szovjet városparancsnok, lelkes sportbarát szorgalmazására indult meg a labdarúgóélet, s ezt követően hamarosan a többi sportágakban is megindult a pezsgés. Az elmúlt 25 évben különösen a kosárlabdában, természetjárásban, tornában, modellezésben és az iskolai sportkörökben az atlétikában értek el szép eredményeket a soproni sportolók. Az eredményeket és a fejlődést bemutató vitrinek és tablók mozgalmas sportfotókkal és gazdag kivitelezésű díjakkal igen tetszetős megjelenésűek. Külön szekrényben láthatók a legértékesebb trófeák, amelyek közül a kosárlabda Népköztársasági Kupát (SMAFC, 1969.) és a nemzetközi erdészeti sokoldalúsági verseny első díját (Erdészeti Technikum, 1969.) emeljük ki.

A felszabadulási emlékkiállítások sorozatában a Liszt Ferenc Múzeum októberben, a Múzeumi Hónapban „A helytörténeti kutatások 25 éve Sopronban” címmel rendez még kiállítást, amelyet majd szintén

bemutatunk olvasóinknak.

1970. XXIV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / MEGEMLEKEZÉSEK

382 MEGEMLEKEZÉSEK

1970. XXIV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / MEGEMLEKEZÉSEK / Mollay Károly: Földi Lőrinc (1913–1970)

Mollay Károly: Földi Lőrinc (1913–1970)

Ez év június 21-én váratlanul hunyt el. Május 3-i szerkesztő bizottsági ülésünkön – mint 1959 óta a Soproni Szemle minden szerkesztő bizottsági ülésén – a megszokott pontossággal vett részt, június 22-én családja, valamint az Óvónőképző Intézet, amelynek igazgatója volt, már gyászjelentését közölte.

1913. július 3-án született Kiskunfélegyházán kubikus-napszámos családból. Elemi és középiskolai tanulmányait szülővárosában, egyetemi tanulmányait Szegeden végezte. Mint történelem-földrajz szakos gimnáziumi tanár nem tudott az egyetem elvégzése után rögtön elhelyezkedni, ezért a honvédség kötelékébe lépett. 1941 augusztusában így került a soproni hadapródiskolába, katona-tanárnak. Amikor a hadapródiskolát 1944 végén Nyugatra telepítették, Sopronban maradt és az iskola felszerelését, könyvtárát a bombázások elől megmentette. A felszabadulás után a demokratikus honvédség állományában szolgált tovább a soproni kiegészítő parancsnokságon, majd félévig Budapesten a Honvédelmi Minisztériumban a tisztképző iskolák közismereti tárgyainak felügyelőjeként. 1951-ben saját kérelmére nemténylegesen állományba helyezték és a soproni Széchenyi István Gimnázium tanára lett. Itt 1954-ben nevezték ki igazgatóvá. 1964-ben vette át az Óvónőképző Intézet vezetését.

Pedagógiai munkásságán kívül élénk közéleti, társadalmi tevékenységet folytatott mint a Győr-Sopron Megyei Tanács tagja, a Hazafias Népfront Sopron Városi Elnökségének tagja, továbbá a Honvédelmi Szövetségben stb. Ennek elismeréséül többek között az oktatásügy kiváló dolgozója lett és megkapta a Népköztársasági Érdemérem ezüst fokozatát. A Soproni Szemle szerkesztő bizottsága a város minden élő kérdése iránt érdeklődő tagját vesztette el Földi Lőrincben.

1970. XXIV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC

383 SOPRONI KÖNYVESPOLC

1970. XXIV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Kiss Jenő: A rábaközi Mihályi igeképzői. Budapest, Akadémiai Kiadó 1970, 71 lap (Nyelvtudományi Értekezések 69. sz.)

Kiss Jenő: A rábaközi Mihályi igeképzői. Budapest, Akadémiai Kiadó 1970, 71 lap (Nyelvtudományi Értekezések 69. sz.)

Mihályi nyelvjárásának szókincséből még 1913-ban a mihályi származású Zsirai Miklós, utóbb a hazai finnugor összehasonlító nyelvtudomány kiváló művelője (SSz. 1955, 4. sz.) közölt tájszókat (Magyar Nyelv IX, 425–9, 464–5). Zsirainak máig kiadatlan „A rábaközi nyelvjárás magánhangzóinak zártsági viszonyaihoz” című dolgozata és nem készült el e folyóiratba szánt „A sopronmegyei magyar nyelvjárás kutatás” című dolgozata (SSz. 1938, 279). Az ugyancsak mihályi származású Kiss Jenőben

Zsirai kezdeményezése folytatóra talál. Folyóiratunk 1969-ben közölte „Tallózás Sopron megyei (mihályi) földrajzi nevek között” című cikkét (SSz. XXIII, 357–60), a „Magyar Nyelv” című folyóirat ez évben közölte két, német eredetű mihályi tájszóról (*szájtili* ’meszely’; *sléffül* ’eliszkol’) írt magyarozatát (MNY. LXVI, 83–4). Mihályi igekepzőiről írt fenti tanulmánya nem szokványos nyelvjárástani munka, hanem – mint az angol nyelvű összefoglalásban olvashatjuk – „this dissertation is the first in Hungarian linguistics, which describes the formative suffixes from all aspects of synchronic description”. A tanulmány az általános nyelvtudomány, különösen pedig a nyelvjárás kutatás szempontjából módszertani újdonságot jelent, mivel itt a kutató saját nyelvjárásának ma élő állapotát vizsgálja. Nevezetesen azt, mennyiben van eleven, azaz még produktív igekepzője a nyelvjárásnak, e produktivitás fokát, gyakoriságát, az igekepzők stilisztikai értékét. A mihályi nyelvjárásban 120 igekepzőt állapított meg, ezekből azonban csak 13-nak van több mint 100–100 származéka, 74-nek viszont nincsen 10-en felüli származéka. A tanulmány alapja az adattár, amely a funkciójuk szerint csoportosított igekepzőkre vonatkozó nyelvjárás adatokat mindig mondatba ágyazva közli („*Mékkírgesédett* a kezem a sok munkábo” stb.). A tanulmány ezért olyan nyelvjárás élő adatokat is nyújt, amelyek más szempontú feldolgozásra is alkalmasak lesznek. Az adattáron alapuló feldolgozás összefoglalóan jellemzi a mihályi nyelvjárás igekepzőit, a mihályi nyelvjárás és a köznyelv viszonyát, összehasonlítja Mihályi és Kalotaszeg, azaz a nyugati és a keleti nyelvjárás terület egy-egy nyelvjárását és külön szól a mihályi nyelvjárás ún. igésítő képzőiről (pl. *-cul: gobáncul* ’összevissza járkál’, *göroncül* ’riszál, súrol’ stb.).

Mollay Károly

1970. XXIV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Hiller István: Die Forstwissenschaft als die Wiege unseres holzwirtschaftlichen Hochschulwesens. (Erdészeti és Faipari Egyetem Kiadványai 1969. 1. szám). Sopron, 1970. 107 lap.

Hiller István: Die Forstwissenschaft als die Wiege unseres holzwirtschaftlichen Hochschulwesens. (Erdészeti és Faipari Egyetem Kiadványai 1969. 1. szám). Sopron, 1970. 107 lap.

Az Erdészeti és Faipari Egyetem ma már rendszeresen megjelenő különkiadványainak sorában először üdvözölhetünk egy tudománytörténeti kérdéssel foglalkozó értekezést. Szerencsés folytatása ez a kiadvány a korábbi években (1938–1958), a „Bányászati, kohászati és erdészeti felsőoktatásunk története” c. sorozatban megjelent füzeteknek.

Hiller dolgozatában végigkíséri az erdészeti felsőoktatásban kezdettől fogva fellelhető törekvést, hogy a hallgatókat ne csupán az erdőgazdálkodás szűkebb területére képezzék ki, hanem ismeretanyagot adjanak a kitermelt faanyag további, igen széleskörű feldolgozásáról, a faiparról is. Ismerteti a felszabadulás utáni idők törekvését, amely a faipar területén mutatkozó szakember hiányt az erdőmérnöki képzés szakosításával, új, fatechnológiai jellegű tárgyaik beiktatásával stb. kívánta megoldani. Ezek a régi hagyományok és az új törekvések eredményeként került azután sor a soproni egyetemen az erdőmérnökképzés mellett előbb csak külön szakon, majd önálló karon a faipari mérnökképzés megindítására.

A dolgozatban a szerző a bő irodalmi források mellett elsősorban az Egyetem irattárának feldolgozásából meríti adatait.

1970. XXIV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / SOPRONI KÖNYVESPOLC / Volk und Heimat. Monatszeitschrift für Kultur und Bildung. Herausgegeben vom Volksbildungswerk für das Burgenland. Eisenstadt Jahrgang 23 (1969–1970).

384 Volk und Heimat. Monatszeitschrift für Kultur und Bildung. Herausgegeben vom Volksbildungswerk für das Burgenland. Eisenstadt Jahrgang 23 (1969–1970).

E népművelési folyóirat programja szerint ugyan elsősorban a felnőttképzést szolgálja, mégis az iskolai tanévhez igazítva jelenik meg. A 23. évfolyammal alakult át havi folyóirattá, ezt megelőzően kéthetenként, de a naptári évhez igazodó számozással jelent meg. 22. évfolyama tehát teljes egészében (1–12. számok) még szintén 1969-ből való. Már a kéthetenként megjelenő folyóirat bőséges illusztrációkkal szült általános népművelési kérdésekről, ipari létesítményekről, mellékletként tartalmazta a burgenlandi Dalosszövetség lapjának egy-egy számát („Sängerzeitung”), bemutatta Burgenland íróit, költőit, ezenkívül közölt mondákat és helytörténeti cikkeket is. A havi folyóirat mindezt jobb papíron, szebb kivitelben, színes címlappal folytatja. Ezen a helyen természetesen elsősorban a néprajzi és a helytörténeti vonatkozások érdekelnek bennünket.

Karl Gradwohl az osztrák népdalgyűjtés történetének 150, a burgenlandinak 40 esztendejéről számol be (23. évf. 4. sz.); Viktor Hatz az egykor Sopron vármegyéhez tartozott Répcebánya (ma: Piringsdorf) kosárfonóinak munkáját, terminológiáját írja le (5. sz.). Josef Loiberseck a kétheti és a havi folyóiratban 24 részletben nagyobb tanulmányt közöl a Vas vármegyei Rohonc, valamint Óhodász és Városhodász történetéről, amelyben Sopron vármegyei vonatkozásokat is érint. Hans Paul a várak műemléki védelméről ír a 22. évfolyam 2. számában. A már említett Josef Loiberseck a 23. évfolyamban „Am Edlersbach” címmel újabb cikksorozatot kezd és többek között az egykor Sopron vármegyéhez tartozott Rétfalu (ma: Wiesen) és Siklósd (ma: Sigleß) történetére vonatkozó adatokat állítja össze (7–10. számok). Hans Schmid Zipser Keresztély András besztercebányai tanárnak Sopronban 1817-ben megjelent, „Versuch eines topographisch-mineralogischen Handbuches von Ungern” című könyvét, az egykori Nyugat-Magyarországgal foglalkozó első ásványtani munkát ismerteti (23. évf. 7. sz.). Az egykori Nyugat-Magyarország művelődéstörténetének vázlatát August Ernst állítja össze (23. évf. 5–6. sz.). Margit Pflagner a mai Sopronról közöl történeti adatokkal átszőtt cikket, Mida Hubar, Burgenland legidősebb költőnője pedig egy verset a Storno-házról (23. évf. 2. sz.).

Népművelési folyóiratnál különösen lényeges, hogy megállapodott, megnyugtatóan tisztázott történeti ismereteket közöljön. Az említett helytörténeti cikkeknel általánosságban megjegyzendő, hogy Loiberseck tanulmányai kivételével nem igen ismerik a témájukkal kapcsolatos magyar eredményeket. Loiberseck helynévmagyarázatainál viszont nem veszi figyelembe Kranzmayer–Bürger „Burgenländisches Siedlungsnamenbuch” (Eisenstadt, 1957) megállapításait. August Ernst említi, hogy Rogérius mester „Carmen miserabile” című történeti művét 1268-ban írta Sopronban, holott ebben az évben halt meg, s ekkor már két évtizede nem élt Sopronban. (vö. Mollay: SSz. 1967., 210); Huendler Vid pécsi püspök sem volt a híressé vált, valóban soproni származású Kottanner Jánosné testvére (vö. Mollay: SSz. 1957., 1–9); Eggenfelder Liebhart soproni, majd pozsonyi nótárius sem volt pozsonyi származású (vö. SSz. 1967, 323) stb. Népművelési folyóiratnak sem szabadna már terjesztenie azt a régesrég megdőlt magyarázatot, hogy a *Sopron* név a római *Scarbantia* névből származik; hogy az *Ödenburg* név egy 860. évi oklevélben szerepel

először (Margit Pflagner cikke): ilyen 860. évi oklevél ugyanis – ezt közel 40 esztendeje tudjuk – nem létezik! A felelőtlenséggel határos, hogy a szerkesztőség Lépesfalva (Loipersbach) történetéről szóló cikkben (22. évf. 4. sz.) minden kritikai megjegyzés nélkül közli a falu honfoglaláskori magyar *Gyula* nevének e „népies” magyarázatát: „Als in der Umgebung von Ödenburg Deutsche angesiedelt wurden, und aus Asien ein heidnischer Stamm – die Madjaren – hereinbrach, und auch das Giebt um Ödenburg besetzte, wirkte hier der heidnische Oberpriester *Daltos*. Sein Gehilfe *Gyula* war vermutlich in Loipersbach tätig. Der Ort wurde nämlich zum ersten Male im Jahre 1265 unter dem Namen *Gyula* erwähnt...” Az írástudók felelőssége népművelési folyóiratokra is érvényes.

Mollay Károly

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

A másolók torzításaira jellemző a Breves Notitiae c. XIV (Salzburger UB I, 41) *Abbas Wolchardus et Gumbolt* adata, melyet egy másik feljegyzés *Vuolchanhart abba et Kundpald* alakban ír (uo. I, 50). Noha ezek a feljegyzések a VIII. sz. végén keletkeztek, csak a késői másolatokban maradtak fenn, s ez meglátszik a névalakon. Nem vettük tekintetbe ezeket az adatokat, úgyszintén a Breves Notitiae egyéb adatait sem. Ugyanígy csak zavart keltett volna, ha felhasználjuk a Necrologia és a Liber confraternitatum nevű gyűjtemények datálatlan adatait.

2 (Megjegyzés - Popup)

A gazdag freisingi anyagból látjuk a legjobban, hogy a *Cundpald* név használata mennyire következetes. Már az első bejegyzés a traditók könyvében ezt az alakot mutatja: *Signum Cundpaldo* a 744. évből. A 10. sz. bejegyzés 757-ből: *Cundpald iudex*. Az utolsó adat (857. sz.) 860-ból: *Cundpald*. Az egyedüli kivétel az 1008. sz., 895–899 közt, hol a régi alak még egyszer feltűnik, de már egy *Cundpold* társaságában. A 867. sz. 860–875 közt és a 920. sz. 875–876 közt átmeneti alakot adnak: *cum Cundbaldo* (T. Bitterauf: *Die Traditionen des Hochstifts Freising. Quellen u. Erörterungen zur bayerischen u. deutschen Gesch. NF. 4–5, 1905–1909*). A regensburgi adatokat I. J. Widemann: *Die Traditionen des Hochstifts Regensburg und des Klosters St. Emmeram. München, 1943, 814, 833*. E korai adatokban a név mindig *C*-vel kezdődik. Az egyetlen rendellenes *Kundpald* 841-ből (Bitterauf i. m. 640. sz.).

3 (Megjegyzés - Popup)

Widemann i. m. 36. sz.: *Cundpold*; MG DD Ludowici Germ. 102. sz. 860-ból: *Kundpoldesdorf*; Bitterauf i. m. 870. sz. 860 és 875 közt: *Cunpold*; uo. 879. sz. 860–875 közt: *Cundpoldesdorf*; 849-ben ugyanez a falu még: *Cunpaldesdorf* (uo. 713. sz.).

4 (Megjegyzés - Popup)

Widemann i. m. 37. sz. A dátum nélküli bejegyzést eddig 859 elé helyezték, M. Mitterauer (*Karolingische Markgrafen im Südosten. Wien, 1963, 88*) szerint 853 elé helyezendő, mivel Német Lajos 853-ban kelt megerősítő oklevelében *Rosdorf Szt. Emmerám* birtokállományában már szerepel (MG DD Ludowici Germ. 64. sz.). A szövegből azonban kiderül, hogy ezt a *Rosdorf* nevű falut Wilhelm határgróf, nem pedig Kocel ajándékozta a Szt. Emmeram kolostornak. Az uradalom egy része tehát már 853-ban a kérdéses egyház birtokába került, egy másik része azonban csak Pribina halála (861) után. A név alakja is a korai datálás ellen szól. További adatok (Widemann i. m.): 74. sz., 871: *Cundpold*; 78. sz., 875–882: *Gundpolt*; 147. sz., 889–891: *Cundpold*; 178. sz., 900: *Gundpald*. A IX. sz. utolsó harmada tehát átmeneti időszak a *Cundpald* név írása tekintetében. A kezdő *G*- még váltakozik a régi *C*- írásmóddal, a *-pold*, *-polt* már általános, de még akad *Gundpald* is, *G*-vel.

5 (Megjegyzés - Popup)

A Codex Odalberti (923–935) c. gyűjtemény egykorú bejegyzései szolgáltatják az első adatokat a *Cundpald* név salzburgi írásmódjára: 925 *Gunpold* (Salzburger UB I, 75); 927 *Gundpold* (uo. I, 119); 928 *Gundbold* (uo. I, 97, 98); 931 és 933 *Gundpold* (uo. I, 80, 137, 156–157), ez utóbbi váltakozik *Gundbold*-dal. A Codex Friderici, mely a 958–991 időt öleli fel, a *Guntpolt* névalak meggyökeresedését

mutatja: 963 (uo. I, 172); 976 (uo. I, 184.); 976 után (uo. I, 185), kivétel 976 kör. (uo. I, 181) *Gundpold* alakja. A *G*- uralma már teljes, az *a* helyett pedig *o* áll.

6 (Megjegyzés - Popup)

Freisingben a X. század hetvenes éveiben még *Cundpold*, *Kundpold*, *Kuntpolt* alakokat írtak (Bitterauf i. m. 1212. 1269., 1281–85. sz.). A *G*- kezdés első betörése 972 előtt következett be (Bitterauf i. m. 1164. sz.): az a) codexben *Guntpold*, ellenben a b) és c) codexek az addig szokásos alakot használták (*Kundpold*, *Kuntpolt*). A nyolcvanas évektől kezdve viszont a *Guntpolt* alak az általános (981–994: uo. 1312; 994–1005: uo. 1357; 1006–1022: uo. 1370; 994–1005: uo. 1325a sz., stb.)

7 (Megjegyzés - Popup)

A IX. sz. második felében a keleti frank kancellária oklevelei csak későbbi másolatokban tartalmazzak a *Cundpald* névre vonatkozó adatokat. Gyermek Lajos kancelláriája a nevet mindig *o*-val, egy eset kivételével mindig *C*- kezdettel írta: 903 *Gundpoldi comitis* (MG DD Lud. infantis 124); 903 *per consilium Cunpoldi* (uo. 135); 903 *Cundpoldi* (gen. uo. 139); 904 *beneficium Cundboldi* (uo. 142); 904 *consultu Cumpoldi* (uo. 144); 906 *Cundpoldi* (gen. uo. 165); 907 *Cunpoldi* (gen. uo. 179).

8 (Megjegyzés - Popup)

Csak II. Ottó óta vannak adataink: 973 *Gunpaldus* (MG DD Ottonis II, 55. sz. 66); 977 *Guntpoldesdorf* (uo. 186); 1025 *Guntpolt* (MG DD Heinrici II, Kunigundae 695–96), stb.

9 (Megjegyzés - Popup)

A kelyhet a bajor ötvösség VIII. századi termékének tartja a legújabb szakirodalom: Elbern (Der eucharistische Kelch 1963, 74–75); 780 kör.; Bóna (Cundpald fecit 1964, 227–29); 760–770 kör.; Schnell (Bayerische Frömmigkeit 1965, 28); 790–800 kör.; Werner (Zum Cundpald–Kelch 1966/1968, 275); a VIII. sz. utolsó harmadából származónak.

10 (Megjegyzés - Popup)

Feliratos kelyhek: a Grimfridus-kehely a VIII. század végéről, a Tassilo-kehely 780 kör., az Ursus-kehely a IX. századból, Szt. Liudger kelyhe IX. sz. 2. fele vagy a X. sz., stb. Ezeken és a későbbi korból ismerteken is a felirat helye a kupa szája széle vagy a kehely lába. A svédországi Skara-ban a székesegyház egyik sírboltjában olyan ezüst kelyhet találtak, amelyen a felirat a kupa szélét futja körül és a kupa kidomborodó alján folytatódik. A CRIMINA MVNDI kifejezésből a MVNDI már nem fért a felső sorba és így került a kupa domború részére a jellegzetes + SVNI ME FECIT felirattal együtt. „Der Name SVNI dürfte eher den Stifter als den Künstler des Kelches angeben” – írja Elbern (Der eucharistische Kelch 74). A fent említett kelyhekre az adatokat l. ugyancsak nála (Katalog Nr. 36, 17, 3, 4, 29).

11 (Megjegyzés - Popup)

Bóna szerint „a petőházi kelyhet a VIII. században a bajor Cundpald készítette ... a noduson a pogány és a félkeresztény germán ötvösök szokása szerint örökítette meg nevét” (i. m. 227). Felfogását Werner is átvette (i. m. 268). Sokkal tartózkodóbb a véleménynyilvánításban Elbern: „Mit diesem (germanischen) Namen dürfte eher der Stifter als der Künstler bezeichnet sein” (Der eucharistische Kelch 74). Schnell meg

egyenesen azt állítja, hogy a név az adományozót jelöli (Bayerische Frömmigkeit 28).

12 (Megjegyzés - Popup)

Így hangzik Bóna véleménye, melyet Werner is magáévá tett (Zum Cundpald-Kelch 267).

13 (Megjegyzés - Popup)

A kelyhen jelenlegi állapotában – a legutóbbi restaurálás (1968) után – nittelés csak egy helyen látható, ahol is a lemez két oldalán a szögfejek simára kalapálva szorosan ülnek a lyukban. A többi lyuk üres. Persze elvben lehetséges, hogy régebben másutt is voltak a lyukban szögecsék, melyek idővel kihullottak. Amikor azonban legutóbb restaurálásra került a kehely, már a mai állapotnak megfelelően csak egy helyen mutatkozott nittelés, a többi kerek lyuk üres volt. (Szalay Zoltán főrestaurátor szíves közlése). A kehelyről a restaurálás előtt több fénykép készült (TK 805). E felvételek közül a 2654. számú bizonyítja, hogy az egyik lyuk a szalagokkal kitöltött két rekesz közt akkor is üres volt. A 2656. sz. felvétel a megmaradt nittelést és az alatta lévő üres lyukat örökítette meg. A harmadik üres lyukról nincs fénykép. A régi ábrázolások és fényképek közül a mi szempontunkból érdektelen a „Sopronmegyei régészeti társulat II. évkönyve 1891” (Sopron, 1892, 51) által közölt kép, mert ez sötét és elrajzolt, s még az sem látható rajta, ami annak idején kétségtelenül még megvolt a tárgyon. Ez kitűnik abból, hogy a kép pontosan abban a beállításban mutatja a kelyhet, mint a jelenleg Kovács Éva (Budapest) birtokában lévő régi felvétel. Márpedig ennek a felvételnek jobb, igaz, árnyékos oldalán szembeötlik az ismerős nittszög lapos feje, valamint az alatta ma is meglévő lyuk, mint valami holdkráter. A Nemzeti Múzeum (Tört. Múzeum) felvételei közt úgyszintén van egy, mely hasonlóképpen azt a benyomást kelti, hogy a nittszög alatti kerek lyukból régebben sem állt ki szegecsmaradvány, sőt ezen a helyen a kupa külső felszíne horpadtnak látszik. A többi lyukra nézve a régi felvételek nem nyújtanak felvilágosítást. Különben Bóna, aki a kelyhet még a legutóbbi restaurálás előtt látta, maga is elismeri, hogy háromnál több lyukat nem észlelt. A szegeccsel együtt tehát összesen négy lyukról van szó.

14 (Megjegyzés - Popup)

Bóna szerint egy szög körül szabályos 6 mm átmérőjű folt látható, az egykori ékkőfoglatat lenyomata. Ennek alapján írt Werner is 6 mm átmérőjű kerek foglatokról (Zum Cundpald-Kelch 267). A jelenleg is meglévő nittszög 2 mm távolságra található a kupa szélétől, s ugyanilyen távolságra helyezkedik el még egy-egy lyuk anélkül, hogy nittszögeket tartalmaznának. Ha ezek a lyukak valaha is ékkő- vagy pasztafoglatatok számára készültek – amit a magunk részéről nem hiszünk –, az ékköves vagy pasztás díszek mindenképpen kiemelkedtek volna a kupa szájából. Márpedig ezt a művész könnyen elkerülhette volna azzal, hogy a lyukakat lejjebb, a szalagornamentikának nem felső, hanem középső vonalára fúrja. A kelyheket általában úgy díszítik a drágakövek, hogy az úrvacsora vételeit lehetőleg ne akadályozzák. Ezért a kupa közepe felé lejjük az ékköves vagy pasztás díszeket az Ardagh-on talált, a velencei S. Marco-ban őrzött és a Zamora-i Uracca királynő kelyhén. A miniatúrákon megfestett kelyhek közül minden bizonnyal ékköves lehetett az a kehely, mely az Uta-kodex Erhard-képén szerepel. Ez esetben se rakták fel az ékköveket a kupa szájához, viszont más elrendezést követelt az ún. Gauzelin Toul-i püspök kelyhe. A keskeny talpon elhelyezett ékköveknek ékköves sor felel meg a kupa szélén a szimmetria kedvéért. Ezt a két ékköves szegélyt mintegy összeköti a lábón és a kupa derekán mutatkozó néhány drágakő (az adatokat l. Elbern: Der eucharistische Kelch 12., 35., 36., 38., 39., 41. sz. ábrák). Művészi szempont nem kívánta meg, hogy az ötvös a Cundpald-kelyhen három ékkövet vagy pasztát foglaljon rekeszbe közvetlenül a kupa szájánál. Ékköves vagy pasztás díszítés számára a hely a kupán és a lábón adva volt a négy-négy

szalagfonatos rekesz elválasztó közein, valamint fent és lent a háromszögű szalagkompozíciók által tagolt téren. Már ezért se valószínű, hogy a lyukakat a kelyhen díszítés céljából fúrták volna.

15 (Megjegyzés - Popup)

Kérdés, hogy a felület torzulásait ékköves vagy pasztás foglalatok erőszakos kitörése okozta-e. Tegyük fel ezt az esetet. A szegecselt lyuk körül nincs nyoma az erőszaknak, itt tehát nem lehetett ékkő vagy paszta, holott a lyuk a kupa szájától ugyanúgy 2 mm-re helyezkedik el mint az átellenben fúrt két üres lyuk. Arra kellene gondolnunk, hogy a nittelés alatti üres lyukban ült az a szögecs, mely az ékköves vagy pasztás rekeszt tartotta. Ebben az esetben azonban felborult volna a szimmetria: két ékkő (paszta) feljebb, egy viszont lejjebb ragyogott volna a kelyhen. Látnivaló: a lyukak rendeltetése más lehetett.

16 (Megjegyzés - Popup)

A Cundpald-kehely misekor használt *calix minor*. A halotti és utazókelyhek a Cundpald-kehelynél lényegesen kisebbek, magasságuk mindössze 5–7,5 cm. (Elbern: Der eucharistische Kelch 27, 74). De előfordul, hogy sírban *calix minor*-t találtak.

17 (Megjegyzés - Popup)

Számunkra a felfüggesztés tényének megállapítása a lényeges, nem pedig annak kifürkészése, hogy a kehely miként volt felfüggesztve. Elképzelhető, hogy a lyukakból a nittszögek már régen kiestek. Ebben az esetben nittszögek fogták a felfüggesztésre szolgáló fonalat vagy láncot, amire a korabeli emlékek is adnak példát. Így három echternachi miniaturán a X. század végéről és a XI. első feléből az üdvösség égi koronáját egy-egy kiálló szög segítségével három lánc tartja. (A. Goldschmidt: Die deutsche Buchmalerei. Firenze–München, 1928. II, 44, 50, 64. sz.). P. Pirri is közli egy füstölő képét Itáliából, melyen jól kivehető a nittes megerősítés módja (La scuola miniaturistica dell'abbazia di s. Eutizio in Valcastoriana presso Norcia nei secoli X–XII. Scriptorium III, 1949, 8: 10 ábra).

18 (Megjegyzés - Popup)

A háromszálú felfüggesztés általános. Egyedülálló, hogy a IX. sz. közepéről való Tours-i Vivianus-biblia első kánonlapja két láncra függesztve mutatja be a szent edényeket és az üdvösség égi koronáját. Ugyanez a festett kézirat a szokásos hármasság függesztést ábrázolja egy másik képen: Vivianus gróf mint a kolostor világi apátja a kéziratot bibliaát átadja Kopasz Károly nyugati frank királynak. A Krisztus vérért tartó két kehely és a Krisztus testét tartó két lábás tál a diadalívről három szálon lóg alá. A képeket a szükséges adatokkal együtt l. A Boeckler: Abendländische Miniaturen. Berlin–Leipzig, 1930, 23. sz.; J. Beckwith: Early Medieval Art. London, 1964, 49. sz. Vö. még W. Koehler: Die karolingischen Miniaturen I.: Die Schule von Tours. Berlin, 1930–33, 76. sz., szöveg 61. Noha a miniaturák nem mindig alkalmasak technikai természetű megállapításokra, olykor a művész világosan jelzi, hogy a felfüggesztett tárgyat hogyan képzelte el. A Codex millenarius (800 kör.) egyik képén, mely János evangelistát ábrázolja, az üdvösség koronájának felső peremén lyuk látható. A boltívről lelógó fonál úgy tartja a levegőben a belül üres koronát, hogy kívülről halad át a nyíláson. Használt kiadás: W. Neumüller–K. Holter, Der Codex Millenarius. Linz, 1959, II. színes tábla. A sodrott fonál, mely aztán három ágra szakad, ugyancsak kívülről akaszkozik az üdvösség koronájába III. Ottó Echternach-ban készült evangéliumának egyik lapján: Angyali üdvözlet, A királyok Herodesnél (Goldschmidt: Die deutsche Buchmalerei II. 46. kép). Ilyen külső függesztésűnek látszik az üdvösség koronája Nagy Gergely pápa képén: Trier, 983 kör. (Goldschmidt i. m. 7. sz.; Beckwith i. m. 83. kép). Ezzel szemben belső vezetésű fonál tartja az üdvösség koronáját, mely itt

még antik koszorú, a ravennai S. Apollinare nouvo jobb és bal oldali falképén a legfelsőbb sorban (R. Kömstedt: Vormittelalterliche Malerei. Augsburg, 1929, 62–63. kép). Ugyanez az eset áll fenn azon a képen, mely II. Henriket trónon ülve, két függő égi korona közt ábrázolja (Goldschmidt i. m. 73. kép). Legtöbbször a festő kielégületlenül hagyja technikai érdeklődésünket, s meg kell elégednünk annak megállapításával, hogy a Cundpald-kelyhen megfigyelt felfüggesztési eljárás mind Nyugaton, mind Keleten széltében el volt terjedve. Az eddig felhozott adatokon kívül l. még: Róma, S. Maria Maggiore, Diadalív, V. sz. (Kömstedt i. m. 48–49. sz.); Cutbercht-Codex, Bécs, a négy evangélista, itt négy ámpolna (Neumüller–Holter i. m. 9, 10, 21, 22. sz.), a reichenauai iskola kölni kézírata, a bárány imádása, 1000 kör. két füstölő ábrája (H. Ehl: Buchmalerei des frühen Mittelalters. Berlin, 1925, 17. sz.). Vö. A. Boeckler: Die Reichenauer Buchmalerei (Die Kultur der Abtei Reichenau. München, 1925, II, 956 kk.). Az ún. regensburgi Utakodex „Szt. Erhard miséjén” is szerepel az üdvösség koronája a ciboriumba helyezett kehely, patena, szentírás mellett. Ékkövekkel kirakott abroncsa három szálon lóg alá, melyek aztán egy karikán keresztül egybefonódnak (Elbern, Der eucharistische Kelch 41. sz.; A. Boeckler: Das Erhardbild im Uta-Kodex: Studies in Art and Literature for B. da Costa Greene. Princeton, 1954, 219 kk.; C. Nordenfalk: Early Medieval Painting. London, 1957, 213).

19 (Megjegyzés - Popup)

Elbern a Godescalc-evangeliummal és a Vivianus-bibliával foglalkozva, éppen csak rámutatott a *calices pendentiles* létezésére, egyúttal utal a berni Burgerbibliothek (Ms. 264) Prudentius-kéziratára (Psychomachia), ahol egy függő kehely rajza ugyancsak látható (Der eucharistische Kelch 30, 31; 23, 26, 27. ábra). Időközben megjelent O. Homburger: Die illustrierten Handschriften der Burgerbibliothek Bern. Bern, 1962, 136 kk. (a kézirat a IX. sz. végéről). A Godescalc-evangelium (781–83 kör.) kérdéses lapja (fol. 3v) az „élet kútját” ábrázolja oszlopok közt, különféle állatokkal. De az oszlopsort félkörösen lezáró mennyezetről egy karikán három sodrott fonalon kehely lóg alá, a tetőzet csúcsos végén pedig Krisztus keresztje látható. Az ábrázolás tehát szimbolikus és egyházi. Krisztus keresztje és vérrel telt kelyhe jelenti a hívó számára az „élet kútját”. Az ábrázolás végső soron az egyházat jelképezi, mégpedig az ókeresztény hagyománynak megfelelően architectura – ámbár nem bazilika – formájában. Az aacheni palotaiskola művésze azonban nem antik, hanem keleti keresztény mintát követett. Ez kitűnik abból, hogy ábrázolása párhuzamba állítható egy 989-ben készült örmény miniatúrával (Ecsmiadzin-evangelium). Ugyanaz az architectura – csúcsán a kereszttel – és a boltozatos mennyezetről úgyszintén három szálon csüng a kehely (színes képe: D. Talbot Rice: Art of the Byzantine Era. New York, 1963, 138. sz.). A kép az egyházat még „az élet kútja” nélkül – tisztán, antik módra – jelképezi. Az örmény Mugni-evangelium, a XI. sz. derekáról, azt jelenetet örökítette meg a bibliából, amikor a gyermek Jézust bemutatták a templomban. A diadalívről három ágon lelógó kehely itt is az egyház szimbóluma (Talbot Rice i. m. 140. sz.). Vö. L. A. Duornovo: Armenian Miniatures. London, 1961. A kifejezetten bizánci körzetből két *calix appensorius*-t mutatunk be: az úrvacsorát ábrázoló ezüst patena Stuma-ból, 565–78 közt (W. F. Volbach, Frühchristliche Kunst, München 1958 247; Talbot Rice, i. m. 51. sz.); Szt. Spiridon a Vatikán Menologiumából, 979–1025 közt (H. Ehl, Buchmalerei des frühen Mittelalters 13). A kehely vagy más szent edény felfüggesztése Nyugaton is elterjedt szokás volt. Egyik korai példánk Róma, S. Maria Maggiore: mozaik a hajó falán (V. sz. Mózest és kíséretét megtámadják). A templomot jelzi az asztal s felette a függő szent edény (Kömstedt i. m. 37. sz.); az ún. Gellone-i sacramentarium, 750–780 kör. Iniciále I, mely nem Máriát, hanem az egyházat ábrázolja női alakban, bal kezében keresztet tart fel, jobbában nem füstölő, hanem három láncon függő kehely látható (Zimmermann: Vorkarolingische Miniaturen. Berlin, 1916, 89 kk., 228, 153. sz. tábla; J. Gutbrod: Die Initiale. Stuttgart, 1965, 76 kk., III. sz. színes tábla); a Vivianus-biblia képeiről l. lentebb; a XII. sz. végéről való Barbarini-tekercs MATER ECCLESIA ábrázolása VIII–IX. századi minta alapján

egyesíti a régi szimbolikát az újjal: az egyházat nő jelképezi, de bazilika ívei alatt, melyekről három szálon négy liturgikus edény lóg alá (J. Wilpert: *Die Darstellung der Mater Ecclesia in der barbarinischen Exulletterolle: Römische Quartalschrift* XIII, 1899, 23–24, I–II. tábla); Alardus átnyújtja könyvét Arras védszentjének, XI. sz. fele. A két oszlopon nyugvó ívről három láncon kehely csüng alá (J. Porcher, *L'Enluminure française*. Paris, 1959, 17, VIII. tábla). A téma feldolgozása külön tanulmányt igényel.

20 (Megjegyzés - Popup)

Bóna i. h. 229–233. Vö. Werner: *Zum Cundpald–Kelch* 265.

21 (Megjegyzés - Popup)

J. Werner helyesen jegyzi meg, hogy a Cundpald-kehely művészi kidolgozás szempontjából nem hasonlítható sem a Tassilo-kehelyhez, sem Mondsee vagy Kremsmünster könyvdíszeihez. Ennek ellenére lehetségesnek tartja a Cundpald-kehely bajor eredetét. Szerinte a Tassilo-kehelynél későbbben 780–800 körül készült Mondsee vagy Kremsmünster kolostori műhelyében (*Zum Cundpald–Kelch* 273–75).

22 (Megjegyzés - Popup)

A 803. évre: *Annales Mettenses priores a. 803.* (ed. B. Simson 90); a 805. évre: *Annales regni Francorum a. 805* (ed. Fr. Kurze 120). Az eddigi kutatás nem ismerte fel a kijelölt vonal határ-jellegét és a háborúkban megfogyatkozott avarság „rezervátumáról” beszél. A határvonal a Carnuntum–Scarbantia–Savaria római út mentén haladt. Az avarokat mint a frankok tributarius-népét utoljára a *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* (készült 869–70) ismeretlen salzburgi szerzője említi (c. 3, ed. M. Kos 129). 876-ban Pannóniát már törölték az adófizető országok közül, mert frank provincia lett (Regino: *Chronicon a. 876*, ed. Fr. Kurze 112).

23 (Megjegyzés - Popup)

Hogy Pribina hűbérfejedelemsége a Drávától északra elterülő sávra korlátozódott, mutatja a *Conversio Bag. et Carant. c. 11* (ed. M. Kos 136): *praestavit rex Priwinae aliquam inferioris Pannoniae in beneficium partem circa fluvium qui dicitur Sala*. A hűbérként átadott terület „Alsó-Pannóniának” csak Zala-menti része volt. Német Lajos 860-ban kelt oklevele (MG DD Ludowici Germ. 100 sz. 144) világosan megkülönbözteti Pribina magánbirtokát fejedelemségétől (*de sua proprietate in suo ducatu*). A kérdéses Pribina-birtok a Fertőnél a Vulka – magyarul Selyeg – völgyében, Nagymarton (Mattersburg) táján feküdt (846? MG DD Ludowici Germ. 45. sz., csak töredékben *iuxta fluvium Valchau*). Orth-ra: *Conversio Bag. et Carant. c. 13* (ed. M. Kos 140) *ad Ortahu ... in proprietate Chezilonis* (vagyis Kozel). Az azonosításra: E Junker: *Der niederösterreichische Besitz des Hochstiftes Regensburg*. Wien, 1954, gépírással disszertáció 13, 18 kk. Th. Bogyay szerint az *ad Ortahu* helységének a mai Veszprém felel meg (*Südostforschungen* XIX, 1960, 58).

24 (Megjegyzés - Popup)

Dominicus notarius oklevelei: MG DD Ludowici Germ. 26–29. sz. 840. dec. 10; 30. sz. 841. aug. 18. Oklevelek hiányában nem lehet megállapítani, mikor kezdte el notariusi működését. Írása után ítélve ugyanabba az iskolába járt, mint Grimaldnak, az előző főkancellárnak segéderő. Noha fennmaradt okleveleit már az új főkancellár, Ratleich seligenstadti apát nevében fogalmazta és írta, még Grimald révén kerülhetett a regensburgi udvarba. Ahogyan Grimald és Ratleich, ő sem volt bajor eredetű, hanem Rajna

vidéki frank. Ennyiben eltérnék P. Kehr alapvető tanulmányainak előadásától (Die Kanzlei Ludwigs d. Deutschen: Abh. Berlin 1932, 16 kk.; előszó az oklevél-kiadásához XX–XXI; Die Schreiber u. Diktatoren der Diplome Ludwigs des Deutschen: Neues Archiv L, 1935). Pribina papjának azonosítása a hasonló nevű kancelláriai jegyzővel: lásd M. Kos szövegmagyarázatát a *Conversio Bag. et Carant.* 11. fejezetéhez. Dominicus küldetésének politikai jelentőségére e sorok írója mutatott rá: *Die Anfänge der päpstlichen Politik bei den Slawen.* Archivum Europae Centro-Orientalis VIII, 1942, 358. kk.

25 (Megjegyzés - Popup)

MG DD Ludowici Germ. 38. sz. 49 kk. Dominicus ügyének előadói és pártfogói: Baturich regensburgi apát-püspök, *summus capellanus*, Werner határgrof és Pabo karantán herceg. A két utóbbi talán a Wilhelm-rokonság révén került szorosabb kapcsolatba Dominicus-szal, Baturich szereplése annál indokoltabb: Dominicus mint a kancellária volt tagja egyúttal a királyi káplánság szervezetébe is beletartozott, ennek élén pedig éppen Baturich állott. A kérdésre: M. Mitterauer: *Karolingische Markgrafen im Südosten.* Wien. 1963, 86 kk.: J. Fleckenstein: *Die Hofkapelle der deutschen Könige I.* Stuttgart, 1959, 168–176, 180 kk.

26 (Megjegyzés - Popup)

Conversio Bagoar. et Carant. c. XI (ed. M. Kos 136). Dominicus halála után utódnak Salzburg küld már papokat Mosaburgba (uo. c. XII, ed. M. Kos 138).

27 (Megjegyzés - Popup)

A korunkra jutott oklevelek közül az utolsó, amelyet Dominicus még Német Lajos kancelláriájában írt, 841. aug. 18-án kelt. Helyébe új írnok lépett, aki első ismert oklevelét 843. okt. 31-éről datálta. Valószínű tehát, hogy Dominicus 842-ben ment Pannóniába. 844-ben, de legkésőbb 845-ben már mindenképpen Pannóniában kellett lennie, mert működésének megkönnyítése végett – ahogy az segédpüspökök esetén szokásban volt – királyi birtokadományban részesült. Másrészt Grimald, aki 833 óta vezette a kancelláriát, még azután is Német Lajos kíséretében maradt, hogy 841-ben a Weißenburg-i apátságot felcserélte a jelentősebb St. Gallen-ivel. Ugyanis 840 decemberében már biztosan nem volt főkancellár, ennek ellenére még 842-ben is a királlyal utazik Aachenbe. Vö. a következő oklevelekkel: MG DD Ludowici Germ. 26., 30., 31., 32., 38. sz. Grimald élettörténetére: J. Fleckenstein: *Die Hofkapelle I.* 71, 89, 169 kk. 179 kk.

28 (Megjegyzés - Popup)

F. Zagiba, *Die kulturelle Bedeutung der Brüder Cyrill u. Method für den Donaauraum* (Der Donaauraum VIII. Graz–Wien–Köln. 1963, 267–77); Th. Bogyay, *Die kunst- u. kultugeschichtliche Bedeutung der Ausgrabungen in Mosapur–Zalavár* (Forschungen zur Kunstgesch. u. christlichen Archäologie). Baden-Baden, 1954, 132–45. Véleményünk szerint Mosaburg már Pribina idején a frank kultúra előretolt hídfőállása volt.

29 (Megjegyzés - Popup)

Conversio Bagoar. et Carant. c. XIII (ed. M. Kos 140) szerint. 860. február 20-án Pribina még életben volt (MG DD Ludowici Germ. 100. sz.); Karlmann lázadása viszont a 861. évre esik: *Annales Fuldenses auctore Ruodolfo a. 861* (ed. Fr. Kurze 55); *Annales Bertiniani auctore Hincmaro a. 861* (ed. Scriptores

rer. Germ. G. Waitz 55). A *deserta Boiorum* „újjárendezésére”; Excerpta Aventini a. 858 (ed. MG SS XXX/2, 744). A *deserta Boiorum* kifejezés jelentésére: A. Gráf: Übersicht der antiken Geographie von Pannonien, Bp., 1936, 26 kk. Az eseményekre: E. Dümmler: Geschichte des ostfränkischen Reiches II. Hildesheim, 1960 (1887), 23 kk.

30 (Megjegyzés - Popup)

Hogy Kocel valóban Regensburgban tartózkodott 861-ben, mutatja 861. márc. 21. kelt adománya *in loco regali publico Ratispona* a freisingi egyház számára (Bitterauf: Die Traditionen des Hochstifts Freising 887. sz.). Kocel Linz környéki birtokai: Widemann: Die Traditionen des Hochstifts Regensburg 37. sz. M. Mitterauer egy helyütt „853 előtt”-re helyezi az adományozás időpontját azzal a megokolással, hogy Német Lajos a regensburgi Szt. Emmerám-egyházat már 853-ban megerősítette *Rosdorf* birtokában, más helyütt meghagyta a szokásos „vor 859” datálást (i. m. 88 , 171). Azonban a kérdéses oklevél e tekintetben nem bizonyít, minthogy tartalma szerint a megerősítés csakis Wilhelm határgrófnak (és feleségének) adományaira vonatkozott. Nyilván Kocel birtokrésze *Rosdorf* határának más területén feküdt (MG DD Ludowici Germ. 64. sz. 88). Az eladományozott birtokok fekvésére vö. Junker i. m. 15 kk.

31 (Megjegyzés - Popup)

MG DD Ludowici Germ. 64. sz. 88. Vö. M. Mitterauer: Karolingische Markgrafen 104 kk., 178 kk.

32 (Megjegyzés - Popup)

J. Widemann: Die Traditionen des Hochstifts Regensburg 27. sz. a 834. évben. A jelenlevő tanúk sorát *Pazrih* nyitja meg, *Reginuuart* előtt áll *Poso*, utána a második *Ermpert*, majd tovább egy *Uuilihelm ... Engildeo* (ezekről Mitterauer: Karolingische Markgrafen 112 kk.; az *Ermpert* névre 33, 41, 46 a Graman-ágban). L. még O. Mitis: Die Herkunft des Ostmarkgrafen Wilhelm (Mitteilungen d. Instituts f. österr. Geschichtsforsch. LVIII, 1950, 537 kk.). Egy *Ermpert presbyter* a *Conversio Bagoar. et Carant. c. XI* (ed. M. Kos 136) szövegében is előfordul, akinek templomát Liupram salzburgi érsek felszentelte (850–859 közt). Erre Kocel annyit juttatott a templomnak, mint amennyit *Engildeo* két fiával és maga *Ermpert presbyter* együttesen adott. Nyilvánvaló, hogy Kocelt már atyja életében szorosabb személyi kapcsolat fűzte ezekhez az emberekhez, akik közül az egyik – *Engildeo* – valóban tanúként szerepelt *Reginuuartesdorf* és a többi Linz környéki birtok eladományozásánál (Widemann: Die Traditionen des Hochstifts Regensburg 37. sz.).

33 (Megjegyzés - Popup)

Kocel *de hereditate mea* adományozza a kérdéses Linz környéki birtokokat. A kifejezés értelmére: Bitterauf: Die Traditionen des Hochstifts Freising 703/a. sz., 849. évben: *traditionem proprietatis suae quod ei iure hereditaria pater suus dimisit*. A házasságot a Wilhelmek egy nőtagjával tehát nem Kocel, hanem még atyja kötötte. A rokoni kapcsolatot Kocel és a Wilhelmek közt már O. Mitis feltételezte (Die Suche nach der Heimat des Ostmarkgrafen Wilhelm: Jahrbuch des Vereins f. Landeskunde von Niederösterreich XXIX, 1944–48, 42–46). Ugyanígy Junker i. m. 16 kk.

34 (Megjegyzés - Popup)

Halála idejét a *Conversio Bagoar. et Carant. c. XI* (ed. M. Kos 136) alapján tudjuk meghatározni. *Dominicus* helyét előbb *Swarnagal presbyter et doctor*, aztán *Alfrid presbyter et magister* foglalta el.

Mindkettőt még Liupram érsek (megh. 859) nevezte ki.

35 (Megjegyzés - Popup)

M. Mitterauer: Karolingische Markgrafen 171 kk. Egyes nemzetségtagoknak a IX. sz. első felében kapcsolatban álltak egy bizonyos *Cundpald*-dal és ennek társaival (*Oago*, *Chuniperth*, stb.), akikről viszont tudjuk, hogy a Toto–Graman-nemzetséghez tartoztak (Bitterauf: Die Traditionen des Hochstifts Freising 475. sz. a 822. évből; uo. 507. sz. a 824. évből).

36 (Megjegyzés - Popup)

Puoso-t egynek vesszük *Poso*-val. E név jellegzetes előfordulására: Mitis: Die Herkunft des Ostmarkgrafen Wilhelm 537 kk.; Mitterauer: Karolingische Markgrafen 111–114; *Cotahelm*-re uo. 40, 43 kk., 51, 75, 105, 107. A Wilhelmekek eredetéről uo. 104 kk.

37 (Megjegyzés - Popup)

Cundpald-nevekkel leginkább a freisingi és a regensburgi emlékekben találkozunk. Jellegzetes családi hagyományként használta a nevet a Toto–Graman nemzetség, melynek birtokai Freising körzetébe estek. *Cundpald*okat a Wilhelmekek körében is ismerünk, ami nem meglepő, minthogy Graman ágából valók. Rodold és Engildeo grófok, akik a cseh határra vigyáztak, Freisingtől északra, az Isar bal oldalán voltak birtokosak; így kerültek kapcsolatba Gramanbeli *Cundpald*okkal. A pannon limes védője, *dux Rihheri*, rokonságban állott a Wilhelmekekkel. Nemzetségének kapcsolata a *Cundpald*okkal így válik érhetővé. E családtörténeti kutatásban segítségünkre voltak Mitterauer és Mitis többször idézett tanulmányai. Nem tartottuk megalapozottnak J. P. J. Gewin felfogását, melyet a *Cundpald*okkal kapcsolatban „Herkunft u. Geschichte führender bayerisch-österreichischer Geschlechter im Hochmittelalter” c. könyvében ('s-Gravenhage, 1957, 151–58) kifejtett. Szerinte a *Cundpald*ok Ernst gróf nemzetségébe tartoztak. Gewin-t követi U. Uffelman „Das Regnum Baiern von 788 bis 911” c. heidelbergi disszertációjában (1965, 37., 39., 47–48., 62–64.). Ernst gróf egyik birtokát Linz mellett tényleg *Gumpolding*-nak hívták (Widemann: Trad. Regensburg 52. és 173. sz.; Mitterauer: Karol. Markgrafen 133).

38 (Megjegyzés - Popup)

Gewin szerint ez a *Gundpold comes* a Donaugau grófja volt, állítását azonban megkérdőjelezi (i. m. 154). Uffelman egyik helyen a gróf működési körzetének Wasserburgot és Mühldorfot (i. m. 47), másutt – az Ernst-ek nemzedékrendjében – mégis úgy beszél róla, mint „Graf um Straubing” (64). Mitterauer ezt és a későbbi *Cundpald* grófokat Isengau előjáróinak tartja (Karolingische Markgrafen 107). A kérdést – úgy véljük – eldönti a Verdun-i összejövételkor kiállított feljegyzés Erchanbert freisingi püspök ügyletéről (Bitterauf: Die Trad. d. Hochstifts Freising 661. sz., 843. év), amely alkalommal közvetlenül Fritilo palotagróf után *Cundpald comis*, *Alius Cundpald comis* szerepeltek a tanúk sorában, az iktatással megbízott két *fideiussor* közül pedig az egyik egy harmadik *Cundpald*, rang nélkül, volt. Nyilvánvaló, hogy Német Lajos legtekintélyesebb tanácsadói közül az egyik *Cundpald* gróf az Isengau-i körzetből való Graman-ágból származott, ellenben a másik csakis a Wilhelmekek közül kerülhetett ki. A harmadik *Cundpald*-ot, rang nélkül, úgyszintén a Wilhelmekekhez soroljuk és azonosnak vesszük Pribina és Kocel birtokostársával, a *Cundpald*-kehely feltételezett későbbi tulajdonosával.

39 (Megjegyzés - Popup)

Amikor Karlmann 861-ben atyja, Német Lajos ellen fellázadt, elsőnek atyja hű embereit üzte el. Ezek közül név szerint ismerjük Pabo karintiai grófot, Rihheri grófot, aki a közigazgatási határ Savaria-szakaszán teljesített szolgálatot. Mindkettőről határozottan tudjuk, hogy a Wilhelmek rokoni kötelékébe tartoztak. Vö. Mitterauer: Karolingische Markgrafen 109 kk., 117 kk. A „lázadás” háttéréről azonban (uo. 160 kk.) más véleményen vagyunk, mint a szerző. Vö. Dümmler i. m. II, 23. kk.; K. Reindel: Herzog Arnulf u. das Regnum Bavariae, in: H. Kämpf (szerk.): Die Entstehung d. deutschen Reiches. Darmstadt 1956², 226 kk.

40 (Megjegyzés - Popup)

A morvák nem tudták megbocsátani a Wilhelmeknek, hogy a „lázadó” Pribinát keblükre ölelték. Másrészt Pribina miattuk nem tudott kibékülni a morva uralkodóházzal és ez életébe került.

41 (Megjegyzés - Popup)

Mitis: Die Herkunft des Ostmarkgrafen Wilhelm: 539; Junker i. m. 9–12; Mitterauer: Karolingische Markgrafen 104 kk. A birtokok felsorolását, melyeket Arnulf elkobzott hűtlenség címén és Kremsmünster-nek adományozott MG DD Arnolfi 120. sz., 176.

42 (Megjegyzés - Popup)

MG DD Ludowici Germ. 102. sz., 147. A kérdéses birtok fekvését meghatározza, hogy az iktatáskor *ad ecclesiam Minigonis presbiteri* és *ad Rapam* nevű birtokok közt említik. Minthogy Minigo Dominicus-szal azonos, aki 844 (?) -ben a *Seuira* patak (Zöbern) mellett kapott birtokot, az *ad Rapam* csakis a Répce (Rabnitz) Blumau alatt lehet. Ezért a salzburgi *Kundpoldesdorf*-birtokot Kirschlag és Unter-Rabnitz közé helyezzük. Dominicus oklevele: MG DD Ludowici Germ. 38. sz., 50. A kérdés legújabb irodalmára: Fr. Posch: Zur Lokalisierung des in der Urkunde von 860 genannten Salzburger Besitzes (Mittelungen d. Gesellschaft f. Salzburger Landeskunde CI, 1961, 251–52.). A kitűnő tanulmány e ponton javításra szorul: a Karoling-korban a Répcét is Rábának hívták. Hédervárához tartozott az 1500-ból ismert Győr megyei Gomboldus pusztá (Csánki: Magyarország tört. földr. III, 548). Neve a magyarba *Gumboldus* alakban jöhetett át, ami XII–XIII. századi átvételre mutat. A XII. század közepén beköltözött német Héder-nemzetség alapíthatta a birtokot. Vö. Karácsonyi János: Magyar nemzetségek II. Budapest, 1901. 144 kk. Témánk szempontjából nem jöhet számításba.

43 (Megjegyzés - Popup)

Magyarország története. 1790–1849. Bp., 1957, 111. (Egyetemi tankönyv.)

44 (Megjegyzés - Popup)

Rodiczky Jenő: Adatok a magyar mezőgazdaság történetéhez. Magyaróvár, 1880, 26–27.

45 (Megjegyzés - Popup)

Rodiczky i. h.

46 (Megjegyzés - Popup)

Győr-Sopron megyei 2. sz. Levéltár (továbbiakban: GYSmL: 2.) Summarium Locorum I. Comitatus Soproniensis Regnicolariter conscriptorum de Anno 1828. A–B tabella.

47 (Megjegyzés - Popup)

Soós Imre: Ősi sopronmegyei nemzetségek. I–III, 16.

48 (Megjegyzés - Popup)

Magyar Országos Levéltár: A–39 Kancelláriai Levéltár. Acta Generalia. 1846. évi 2418. sz., 1845. évi 643., 9913.

49 (Megjegyzés - Popup)

GYSmL: 2. (Sopron megyei részleg.) Acta congregationes 1845. év 2206. sz. és 1846. év 1038. sz.

50 (Megjegyzés - Popup)

GYSmL: 2. uo. 1837. év 5025. sz.

51 (Megjegyzés - Popup)

I. h.

52 (Megjegyzés - Popup)

OL. C–44. Helytartótanácsi lt. Departamentum Pol. Comitatum. 1845. év 34. 1846–24. OL. M. Kancell. L. Acta Generalia. 1846. év 2418. sz., 3938.

53 (Megjegyzés - Popup)

Mérei Gyula: Magyar iparfejlődés 1790–1848. Bp., 1951, 179.

54 (Megjegyzés - Popup)

I. h. 259.

55 (Megjegyzés - Popup)

GYSmL: 2. (Városi részleg): Acta politica et Oeconomica. Fasc. XXV. No. 7245. t. A borkereskedelemre vonatkozó adat: A kereskedési és azzal kapcsolatban lévő tárgyak iránt kiküldött kerületi választmánynak jelentése. Pozsony, 1843, 33. p. (Diaetalia-Gyűjtemény.)

56 (Megjegyzés - Popup)

GYSmL: 2. Gemeinde Protocoll. 1843. február 1.

57 (Megjegyzés - Popup)

uo. Acta pol. et oec. Fasc. XXV. Nr. 7245 k. 3.

58 (Megjegyzés - Popup)

uo. a. 3., f. 3.

59 (Megjegyzés - Popup)

uo. 1. 3.

60 (Megjegyzés - Popup)

uo. f. 3.

61 (Megjegyzés - Popup)

uo. h/3.

62 (Megjegyzés - Popup)

uo. d/3.

63 (Megjegyzés - Popup)

GYSmL: 2. (M. részleg) Acta Congr. 1843. év 2981. sz.

64 (Megjegyzés - Popup)

Acta pol. et oec. Fasc. XXV. Nr. 7245. b/3.

65 (Megjegyzés - Popup)

uo. t.

66 (Megjegyzés - Popup)

uo. xx és vv.

67 (Megjegyzés - Popup)

uo. ww. – Kis Lajos bécsi ügyvéd, Kis János evang. püspök fia. A Vasút Társaság ügyeit is ő intézte. Vö. Lovas Gyula: SSz. 1964, 244.

68 (Megjegyzés - Popup)

uo. tt.

69 (Megjegyzés - Popup)

uo. ss. A helytartótanácsnál Procopius György agenssel tartott kapcsolatot a város a Bécsújhely-i vasút ügyében. Perkovácz Bódog – Kubinszky Mihály: Széchenyi István és a Sopron–Bécsújhelyi vasút építése. SSz. 1957, 53.

70 (Megjegyzés - Popup)

uo. rr. (1845. febr. 28)

71 (Megjegyzés - Popup)

uo. qq és pp.

72 (Megjegyzés - Popup)

uo. oo. és OL. Kancellária Levéltára 1846. év P. 2418/238.

73 (Megjegyzés - Popup)

GYSmL: 2. Acta pol. et. oec. Fasc. XXV. Nr. 7245. gg.

74 (Megjegyzés - Popup)

uo. kk., ff., 11. Továbbá: Megyei részleg: Acta Congr. 1846. év 1038. sz.

75 (Megjegyzés - Popup)

Magyarország története 283.

76 (Megjegyzés - Popup)

GYSmL: 2. Acta pol. et. oec. Fasc. XXV. Nr. 7245. ii. A folyamodvány felterjesztésére már nem került sor. Kis Lajos értesítése időközben megérkezett.

77 (Megjegyzés - Popup)

uo. z.

78 (Megjegyzés - Popup)

uo. s. (Soproni tanácshoz 1846. ápr. 19-én. Sopron megyéhez 1846. márc. 30-án).

79 (Megjegyzés - Popup)

uo. y. A vásár meghirdetését tanúsító nyugták: uo. h. és r.

80 (Megjegyzés - Popup)

uo. a.

81 (Megjegyzés - Popup)

uo. p. 3.

82 (Megjegyzés - Popup)

uo. Soproni Kereskedőtestület iratai. Levelezési könyv. II. k. 187. p. (1856. jan. 16.)

83 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Kereskedelmi és Iparkamara 1860–1862. évi jelentése. Sopron é. n. 76. p.

84 (Megjegyzés - Popup)

GYSmL: 2. Soproni Kereskedőtestület iratai. 1855. év 85. sz.

85 (Megjegyzés - Popup)

Berényi Pál: Sopron megye. Bp., 1895. 62., 12.

86 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Kereskedelmi és Iparkamara 1906. évi jelentése 14–15. p.

87 (Megjegyzés - Popup)

Természetesen nincs itt szándékunkban Sopron kapitalista fejlődését illetően a vasút akár negatív, akár pozitív hatását tárgyalni.

88 (Megjegyzés - Popup)

Rodiczky i. m. 34–35. p. ill. 24. p.

89 (Megjegyzés - Popup)

uo. 60 és 172. p.

90 (Megjegyzés - Popup)

Sopron megye 1870-ik évi Népszámlálásának eredményei. (Sopron, é. n.)

91 (Megjegyzés - Popup)

GYSmL: 2. Oertl-rendezés. Ladula N. Fasc. IV. Nr. 122.

92 (Megjegyzés - Popup)

József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem 1940/41. tanévi évkönyve (207). Az eset leírásával Tamás László idézett tanulmánya foglalkozik részletesebben.

93 (Megjegyzés - Popup)

Tamás László idézett tanulmánya alapján, valamint szemtanúk visszaemlékezéseiből.

94 (Megjegyzés - Popup)

Az Ifjúsági Kör elnöke ebben az időben Polgáry Sándor kohómérnökhallgató volt, a delegáció egyik tagja – több akkori erdőmérnökhallgató szerint – ő volt. Dr. Csatkai Endre szíves közlése, hogy a delegáció másik tagja Horváth Endre erdőmérnökhallgató volt, aki maga mondta el küldetését. Tamás László tanulmánya is több gyülekezőhelyről ír.

95 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Csatkai Endre szíves közlése.

96 (Megjegyzés - Popup)

Tamás László megemlíti tanulmányában, hogy a Volksbund a tüntetőket lefényképezte és a képeket megküldte a német és magyar hatóságoknak. Azt is írja, hogy a tüntetést követő éjszakán összetűzésekre is sor került egyetemisták és volksbundisták között. Hábel György egyébként a tüntetést 1943-ra teszi, nyilván tévedésből, mert a sajtóvisszhang és sok más körülmény is bizonyítja, hogy az esemény 1942-ben zajlott le.

97 (Megjegyzés - Popup)

A titkos felhívás szövegét szó szerint idézem az EFE Központi Irattárában őrzött fotokópia alapján. Eredetije a miskolci Nehézipari Műszaki Egyetemen található.

98 (Megjegyzés - Popup)

A felhívás kézzel írt, a hallgatók leírták és tovább adták.

99 (Megjegyzés - Popup)

Hábel György levele alapján.

100 (Megjegyzés - Popup)

M. A. akkori erdőmérnökhallgató elmondása alapján. Tamás László is közli.

101 (Megjegyzés - Popup)

Lásd bővebben: „Helytállás...” c. cikket a Soproni Egyetem c. egyetemi lapban. III. évf. 6. sz. 1955. március, valamint Tamás László idézett cikkét.

102 (Megjegyzés - Popup)

EFE Központi Irattára 1944. évi iktató 1808. sz. bejegyzés. Az ügyirat elveszett, feltehető azonban, hogy a „lopás” politikai célzatú volt.

103 (Megjegyzés - Popup)

Rajnis Ferenc szélsőjobboldali újságíró és politikus, nyilas vallás- és közoktatásügyi miniszter. Az „Új Magyarország”, majd a „Magyar Futár” szerkesztője. A Népbíróság mint háborús bűnöst halálra ítélte, 1946. március 12-én kivégezték.

104 (Megjegyzés - Popup)

Cotel Ernő vaskohómérnök, egy. tanár, az MTA I. tagja, 1923 óta a vaskohászati tanszék professzora, jelentős szakíró. 1954. nov. 8-án halt meg.

105 (Megjegyzés - Popup)

A mártírok szomorú történetét kérésre Dr. Tompa Károly egy. docens jegyezte le 1970. január 26-án „Feljegyzés az Erdélyi Diákokthonban (Sopron, Mátyás király utca 5. I. em.) 1945. III. 29–IV. 1-ig, illetve a felszabadulással kapcsolatosan lejátszódott eseményekről” címmel. Lásd Zilahy József „Emlékezzünk” c.

cikkét is. Soproni Egyetem. 1955. március. 3. p.

106 (Megjegyzés - Popup)

Hábel György levele alapján.

107 (Megjegyzés - Popup)

József Nádor Műegyetem Bánya-, Kohó és Erdőmérnöki Kara 1944–45. tanévi kari ülési jegyzőkönyvei.

108 (Megjegyzés - Popup)

Az Állami Nevelőotthon munkájáról készített jelentés (1963. június 14).

109 (Megjegyzés - Popup)

Az Általános Iskola és Nevelőotthon (Sopron) Osztályfőnöki Munkaközösségének munkaterve az 1968/69. évre.

110 (Megjegyzés - Popup)

A Kisegítő Iskola és Nevelőotthon 1968. december 21-i félévi osztályozó értekezletének jegyzőkönyve.

111 (Megjegyzés - Popup)

Forrás: a Soproni Városi Tanács Igazgatási Osztálya gyámügyi előadójának negyedévi jelentései az 1961–1969. években.

112 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Városi Tanács VB. Igazgatási Osztály, 14 228–4/1969. III. sz. határozat.

113 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Városi Tanács VB. Igazgatási Osztály, 14 050/1970. III. sz. határozat.

114 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Városi Tanács VB. Igazgatási Osztály, 10 445/1967. III. sz. határozat.

115 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Városi Tanács VB. Igazgatási Osztály, 14 618/1969. III. sz. határozat.

116 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Városi Tanács VB. Igazgatási Osztály, 10 528/1969. III. sz. határozat.

117 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Városi Tanács VB. Igazgatási Osztály, 14 489/1968. III. sz. határozat.

118 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Városi Tanács VB. Igazgatási Osztály, 14 277–2/1966. III. sz. határozat.

119 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Városi Tanács VB. Igazgatási Osztály, 14 426–2/1968. III. sz. határozat.

120 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Városi Tanács VB. Igazgatási Osztály, 12 750/1969. III. sz. határozat.

121 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Városi Tanács VB. Igazgatási Osztály, 14 573/1964. III. sz. határozat.

122 (Megjegyzés - Popup)

Forrás: A Soproni Városi Rendőrkapitányság FK adatlapjai: 1961., 1962., 1963., 1964., 1965., 1966., 1967., 1968., 1969. évben.

123 (Megjegyzés - Popup)

Várkonyi András: Efkágráfia I., Magyar Hírlap, 1970. február 5.

124 (Megjegyzés - Popup)

Várkonyi András: Efkágráfia II., Magyar Hírlap, 1970. február 6.

125 (Megjegyzés - Popup)

A legfőbb ügyész jelentése. Népszabadság, 1970. március 7.

126 (Megjegyzés - Popup)

Sopron Városi Tanács VB. 10/1967. VB sz. 3. napirendi pontja: Az ifjúságvédelem érdekében tett intézkedések és azok kihatásai a tanuló és az üzemi fiatalok magatartására.

127 (Megjegyzés - Popup)

Szabó i. m. 38.

128 (Megjegyzés - Popup)

Wagner Hans–Lindeck-Pozza, Irmtraut: Urkundenbuch des Burgenlandes und der angrenzenden Gebiete der Komitate Wieselburg, Ödenburg und Eisenburg. Graz–Köln, 1955–1965, I, 135–6.

129 (Megjegyzés - Popup)

Magyarország történeti földrajza a Hunyadiak korában. III. kötet. Bp., 1897, 600.

130 (Megjegyzés - Popup)

Moór, Elemér: Westungarn im Mittelalter im Spiegel der Ortsnamen. Szeged, 1936, 129.

131 (Megjegyzés - Popup)

Wagner–Lindeck-Pozza i. m. 104; Moór i. m. 36.

132 (Megjegyzés - Popup)

Csánki i. m. 600; Kázmér i. m. 133.

133 (Megjegyzés - Popup)

Wagner–Lindeck-Pozza i. m. 135. Kázmér Miklós sajnos nem használta e munkát (vö. Mollay: SSz. 1968, 283).

134 (Megjegyzés - Popup)

Wagner–Lindeck-Pozza i. m. 197.

135 (Megjegyzés - Popup)

Burgenländisches Siedlungsnamenbuch. Eisenstadt, 1957, 120.

136 (Megjegyzés - Popup)

Zur Chronologie deutscher Ortsnamentypen im mittelalterlichen Westungarn. Acta Linguistica XI, 67–97.

137 (Megjegyzés - Popup)

Buzás, Josef: Kanonische Visitationen der Diözese Raab aus dem 17. Jahrhundert. II. Teil. Eisenstadt, 1967, 314; Kázmér i. m. 264.

138 (Megjegyzés - Popup)

Vö. Kniezsa István: A párhuzamos helynévadás. Egy fejezet a településtörténet módszertanából. Bp., 1944.

139 (Megjegyzés - Popup)

Mollay Károly: Névtudomány és várostörténet. Dágtól Ágfalváig (1195–1416.). SSz. 1961, 114–30, 193–200; Kniezsa István in: Archivum Europae Centro-Orientalis 1935, 218–9 Reuter Camillo: Hasfalva. SSz. 1968, 278–280.

140 (Megjegyzés - Popup)

Csánki (i. m. 679) nyomán Kázmér is tévesen *Csuffalvának* értelmezi. A kérdésre itt bővebben nem térhetek ki.

141 (Megjegyzés - Popup)

Allgemeine Landestopographie des Burgenlandes. Eisenstadt, 1954-től, I, 369. Kázmér e munkát nem vette figyelembe.

142 (Megjegyzés - Popup)

Ugyanez a helyzet a személyek nevénel is, hiszen névváltoztatáshoz csak 1848 óta kell hatósági engedély.

143 (Megjegyzés - Popup)

SoprOkI. I/3, 21. Házi Jenő (I/3, 423) e helynévi adatot a Trencsén vármegyei Szucsára vonatkoztatja, mivel Pöckel Fülöp 1432-ben ott volt várnagy (i. h. 51). A Sopron vármegyei *Csorna* ugyancsak szláv eredetű nevét sem fordítják sohasem „Feketefalu”-nak, pedig ilyen nevű falu van a magyar helynévanyagban.

144 (Megjegyzés - Popup)

Mollay: Acta Lingu. XI, 74–5.

145 (Megjegyzés - Popup)

Új név bevezetésével egy régi helynév társadalmi funkciója csökkenhet, meg is szűnhet: a régi helynév a nyelvhasználatból kihál. A Sopron vármegyei *Harka* nevet, amelyet 1947-ben téves indokok alapján törvényellenesen, az Országos Törzskönyvezési Bizottság meghallgatása nélkül változtattak *Magyarfalvá*-ra, ma már csak az idősebb nemzedék ismeri. Ha közigazgatásunk e vaskos tévedést hamarosan nem javítja ki, akkor féltő, hogy a honfoglalás kori magyar *Harka* név és vele értékes nyelv- és társadalomtörténeti emlékünknél meg veszendőbe.

146 (Megjegyzés - Popup)

Allg. Landestopogr. II, 855; Mollay: Acta Lingu. XI, 82–4; Csánki i. m. III, 628.

147 (Megjegyzés - Popup)

Vö. erre például a Moson vármegyei besenyő eredetű *Káta* német *Gattendorf* nevével kapcsolatos irodalmat (Mollay: Acta Lingu. XI, 68–70; SSz. 1965, 192).

148 (Megjegyzés - Popup)

Belitzky János: Sopron vármegye története, Bp., 1938, 627; Mollay: SSz. 1961, 122, 29. jegyzet.

149 (Megjegyzés - Popup)

Nyilván másolási hiba 1 gyűrű helyett.

150 (Megjegyzés - Popup)

Városi tanácsjegyzőkönyv 1826. évi 2607. és 1827. évi 1861. sz. végzés.

151 (Megjegyzés - Popup)

Varsa, Josef: Die Wandorfer Bergkirche. Sopron, 1938. 38. lap.

152 (Megjegyzés - Popup)

Sammlung verschiedener Predigt-, Mess-, Christenlehre- und anderer Gesänge, als auch Beschreibung der Andachten, welche in der Pfarrkirche zu Agendorf und den dazu gehörigen Filialen Agendorf (!), Loipersbach, Wandorf und Brennberg das ganze Jahr hindurch gehalten werden. Sopron. 1827.

153 (Megjegyzés - Popup)

Nyári Sándor: A czenstochovai pálos kolostor és magyar műemlékei. Bp. 1901. 10–17.

154 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai: Majer István, a kisgrafika szerény munkása. Kisgrafika. 1943. 4. sz.

155 (Megjegyzés - Popup)

A helyiek szerint a két Miklós szent szerepel. Azonban hogy a torentinói Miklósnak hitt alak nem Szent Ágoston-e, közelebbről kellene megvizsgálni, mert barátságában van. A templom ugyanis az ágostonrendiek temploma volt valaha.

156 (Megjegyzés - Popup)

Szent Sebestyén képén az arcban a lenyakazott Nádasdy Ferencét vélük felismerni, az a hír róla, hogy a képet az özvegy festette.

157 (Megjegyzés - Popup)

Ezen a főoltáron is van egy kegykép másolata, tán az Kéry munkája.

158 (Megjegyzés - Popup)

Magyar nevű építőmester volt Sopronban a XVII. században Nagy László.

159 (Megjegyzés - Popup)

Garas Klára: A magyarországi festészet a XVII. században. Bp. 122, 133; Művészeti lexikon. Bp. 632. lap. A burgenlandi Volk und Heimat. 1951. évi 22. száma a főoltárt hibásan 1709-re keltezi.

160 (Megjegyzés - Popup)

Lukács Károly: Adatok a Fertő és a Rábaköz halászatának történetéhez. Ethnographia 1953, 282–90.

161 (Megjegyzés - Popup)

„quandam piscinam seu aquam intra metas possessiones Osl habitam” (Nagy Imre: Sopron vármegye története. Sopron, 1891, I. 528–9).

162 (Megjegyzés - Popup)

„Quoddam Castrum nostrum regale Kapw nuncupatum, in Comitatu Soproniensi situatum, simul cum suis vniversis villis ..., aquis, *piscinis*, molendinis, Vadis ... dedimus donavimus...” (Hazai Okmánytár V, 165–6).

163 (Megjegyzés - Popup)

„*piscaturis stagni Ferthew ac locorum Han appellatorium,*” majd „*in dominium prescripte totalis possessionis Barbach ac stagni Barbachy-Thoo dicti.*” Az oklevél megemlíti még Tamási, Vitnyéd, Sarród, Süttör és Agyagos halászóvizeit is. (Nagy i. m. II. 633–49).

164 (Megjegyzés - Popup)

Herman Ottó: A magyar halászat könyve Budapest, 1887, I. 110.

165 (Megjegyzés - Popup)

Esterházy család hercegi ágának levéltára. Országos Levéltár (továbbiakban: OL.). P. 113. d. Varia II/4 2443 cs. No 144.

166 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 108. Rep. 14. Fasc. T. No. 601.

167 (Megjegyzés - Popup)

„*et quidem Superiorem cum Oppido Hegykő, ... et Piscaturis ex Lacu Fertő...*” (Széchényi család levéltára. OL. P. 623. II. k. 28 sz. I. cs. 2. A).

168 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 108. Rep. 14. Fasc. R. No. 486.

169 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 108. Rep. 16. Fasc. B. No. 67.

170 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 108. Rep. 65. No 57.

171 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 108. Rep. 14. Fasc. R. No 486.

172 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 108. Rep. 65. No 57.

173 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 108. Rep. 14. Fasc. R. No 486.

174 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 623. II. k. 9 sz. I. cs. 45. F.

175 (Megjegyzés - Popup)

„nunc tamen (uti id recenter innotuisset) Censum ejusmodi non scitur quibus ex considerationibus Domino Suo Terrestri pendere velle niterentur ...” (OL. P. 623. II. k. 5 sz.–I. cs. 5 sz. D).

176 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 623. II. k. 9 sz. I. cs. 45. F.

177 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 623. II. k. 5 sz. I. cs. 5 sz. D.

178 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 623. II. k. 5 sz. I. cs. 10 sz. D.

179 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 623. II. k. 5 sz. I. cs. 13 sz. D.

180 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 623. II. k. 5 sz. I. cs. 11 sz. D.

181 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 623. II. k. 9 sz. I. cs. 63 sz. F.

182 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 108. Rep. 16. Fasc. B. No 101.

183 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 113. d. Varia II/4 2443 No 27.

184 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 623. II. k. 5 sz. I. cs. 11 sz. D.

185 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 623. II. k. 5 sz. I. cs. 13 sz. D.

186 (Megjegyzés - Popup)

A horog ősi halászszerző. A horogra csaléteknek itt élő kishalat – elsősorban kárászt és sügért – is tettek. Az így felcsalizott karóra kikötött horgot csukafogásra alkalmazták. Pontyfogásra *átkötő* módon főtt kukoricát is használtak az utóbbi évtizedekben. A fenékhorgot itt talán sohasem használták a tó hatalmas iszaprétege miatt.

187 (Megjegyzés - Popup)

Az öregháló igen elterjedt kerítőháló. A Fertőn használt kerítőhálók – helyi elnevezés szerint *húzóhálók* – mindkét vége azonos magasságú s közepén – a Herman Ottó által leírt gyalomhoz hasonlóan – zsákkal ellátottak, mert ezekkel nem a partra húztak, mint a folyókban, hanem a tó közepén is felszedhették. Ezek itteni meglétét a XVI. század második fele óta nyomom követhetjük, a méretük természetesen változó. A *nagyhúzóháló* hossza ma 200–240 m, de 1910 körül még csak 140 m volt. A mai *kishúzóháló* vagy *gyalogháló* hossza 80–100 m.

188 (Megjegyzés - Popup)

A vejsze nádfalból készült halfogó. A Fertő melléki vejszét *kürtőnek* nevezi a környék lakossága. Kürtőt főként Hegykőn és Sarródon építettek.

189 (Megjegyzés - Popup)

Két fajtája van: háló és vesszős varsa.

190 (Megjegyzés - Popup)

A Fertő vidékén a tapogató vesszős, nyeles borító. Kishalászos szerszáma volt. Vö. Bárdosi János: A magyar Fertő tapogató halászata. Arrabona 1958, 159–173.

191 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 623. II. k. 5 sz. I. cs. 8 sz. E.

192 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 108. Rep. 16. Fasc. B. No 102.

193 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 623. II. k. 10. sz. I. cs. 118 sz. B.

194 (Megjegyzés - Popup)

Mollay Károly: Sopronvármegye vázlatos története. Megjelent Csatkai Endre–Dercsényi Dezső: Sopron és környéke műemlékei c. kötetben. Budapest, 1956,² 62.

195 (Megjegyzés - Popup)

Mályusz Elemér: A Nádasdy levéltár magyar levelei. Levéltári Közlemények. 1924, 67.

196 (Megjegyzés - Popup)

„sub poena Instructione superinde repressa ...” (OL. P. 623. II. k. 9 sz. I. cs. 45 sz. F).

197 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 623. II. k. 5 sz. I. cs. 1 sz. D.

198 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 108. Rep. 14. Fasc. T. No 548.

199 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 108. Rep. 16. Fasc. B. No 70.

200 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 623. II. k. 9 sz. – I. cs. 53 sz. F.

201 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 108. Rep. 14. Fasc. T. No 548.

202 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 623. II. k. 5 sz. I. cs. 11 sz. D.

203 (Megjegyzés - Popup)

Mályusz i. h. 1925, 85.

204 (Megjegyzés - Popup)

„sennebe en az halat oda kwldom” (Mályusz i. h. 1929, 273).

205 (Megjegyzés - Popup)

OL. P. 108. Rep. 65. No 57.

206 (Megjegyzés - Popup)

„zazaert noch forentot mek hadnak”. (Mályusz i. h. 1929, 231). Vö. Mikó Sándor: A Barbacsi-tó halászatának történetéből. Halászat 1970, 1. sz. 31.

207 (Megjegyzés - Popup)

Belényesy Márta: A halászat a XIV. században. Ethnographia 1953, 151. A szerző Sopron mellett még Pozsonyt, Komáromot, Budát és Szegedet említi.

208 (Megjegyzés - Popup)

Degré Alajos: Magyar halászati jog a középkorban. Budapest, 1939, 8.